

Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Een onderzoek naar generatieverschillen in het electoraat van
GroenLinks-PvdA in 2023

Sandor Schaudt

S4160282

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen

Sociologie: Politiek, Maatschappij & Beleid

Begeleider: Prof. Dr. C.W.A.M. Aarts

Referent: Dr. M. van der Wal

Datum: 18 oktober 2025

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	3
Inleiding.....	5
Probleemstelling.....	7
Theorie	10
Politieke socialisatie	10
Verandering politiek landschap in Nederland: ontzuiling, postmaterialisme en globalisering.....	11
De invloed van partijkeuze op kiezers	13
Politieke socialisatie en partijvoorkeur als verklaring voor generatieverschillen.....	15
Conceptuele modellen.....	17
Methoden	19
Data en vragenlijst	19
Representativiteit steekproef	20
Operationalisaties	24
Generaties	24
Kiezersgroepen (PvdA, GroenLinks en Anders 2021)	25
Inkomensverdeling	25
Klimaatverandering.....	26
Integratie & Migratie	27
Hoger onderwijs	28
Arbeidersklasse	28
Analyseplan	29
Resultaten	34
Beschrijvende statistieken.....	34
Bivariate statistieken.....	38
Hypothesetoetsing.....	41
ANOVA-toetsen (hypothesen 1 t/m 6 & hypothesen 10, 11)	41
Regressieanalyse (hypothese 7 t/m 9)	53
Modelinspectie	61
Discussie/conclusie	63
Conclusies en beantwoording onderzoeksvraag.....	63

Beperkingen & Limitaties	68
De fusie van GroenLinks-PvdA in historisch perspectief en de electorale toekomst van Rood-Groen.....	70
Literatuur.....	72
Bijlage 1: Dataset & operationalisaties	78
Bijlage 2: ANOVA-toetsen.....	82
Bijlage 3: Regressieanalyses	96
Bijlage: 4: Assumpties	106
Bijlage 5: Reflectie gebruik AI	109

Samenvatting

GroenLinks en de PvdA gaan fuseren. Dit besluit volgt nadat de partijen al eerder met een gezamenlijke lijst zijn aangetreden zijn bij twee verkiezingen. Ondanks hun inhoudelijke overeenkomsten bestonden er voor de samenwerking duidelijke verschillen in de samenstelling van hun achterbannen. Waar de PvdA vooral een ouder kiezerspubliek kende, wist GroenLinks juist jongere generaties aan zich te binden. Aangezien generaties verschillen in politieke opvattingen als gevolg van een uiteenlopende politieke socialisatie, is het relevant te onderzoeken of binnen de GroenLinks-PvdA-achterban generationele verschillen bestaan op sommige onderwerpen. Daarnaast is het relevant te analyseren in hoeverre voormalige GroenLinks- en PvdA-stemmers van elkaar verschillen, gezien de verschillende ideologische tradities van beide partijen in het verleden.

De onderzoeksvraag luidt dan ook: "In hoeverre is er binnen de kiezers die in 2023 GroenLinks-PvdA gestemd hebben een verschil tussen generaties en verschillende kiezersgroepen van 2021 op sociaaleconomische en sociaal-culturele thema's, en in hoeverre speelt de politieke socialisatie en partijvoorkeur van de verschillende generaties hierbij een rol?".

Voor dit onderzoek is gebruikgemaakt van data uit het Nationaal Kiezersonderzoek 2023. Respondenten die in 2023 op GroenLinks-PvdA stemden, zijn ingedeeld op basis van generatie (vooroorlogse generatie, babyboomers, generatie X, millennials en generatie Z) en naar hun stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 (PvdA, GroenLinks of anders). Met behulp van ANOVA-toetsen, aangevuld met de Bonferroni-correctie, is onderzocht in hoeverre deze groepen verschillen in hun positie en prioriteit ten aanzien van drie thema's: inkomensverdeling, klimaatverandering en integratie/migratie.

De resultaten laten zien dat jongere generaties een linkse positie hebben op klimaatverandering en integratie dan oudere generaties, en dat zij minder prioriteit toekennen aan armoedebeleid en het verminderen van migratie. Bovendien blijken GroenLinks-PvdA-kiezers die in 2021 op GroenLinks of de PvdA stemden linkser te zijn op inkomensverdeling, en blijken zij meer prioriteit te geven aan armoedebeleid dan kiezers die eerder een andere partij kozen. De voormalige GroenLinks-stemmers hebben daarnaast de meest linkse posities op zowel klimaatverandering als integratie/migratie en wijken ook qua issueprioriteit af van de overige groepen op deze onderwerpen.

Na het uitvoeren van de ANOVA-toetsen is met behulp van regressieanalyses onderzocht in hoeverre deze generatieverschillen verklaard kunnen worden door factoren van politieke socialisatie (arbeidersklasse en hoger onderwijs) en eerdere partijvoorkeuren. Er is geen bewijs gevonden dat socialisatie in de arbeidersklasse verklaart waarom oudere generaties meer prioriteit geven aan armoedebeleid. Wel blijkt hoger onderwijs deels te

verklaren waarom jongere generaties linkser zijn op klimaatverandering en minder prioriteit geven aan migratiebeperking. Daarnaast verklaart een stem op de PvdA in 2021 gedeeltelijk waarom oudere generaties armoedebelief belangrijker vinden, terwijl een stem op GroenLinks in 2021 deels verklaart waarom jongere generaties linkser zijn op klimaatverandering.

Het onderzoek kent enkele beperkingen. Zo zijn de assumpties van normaliteit geschonden en is sprake van multicollineariteit. Daarnaast konden belangrijke aspecten van politieke socialisatie niet worden gemeten met de beschikbare data, waardoor de invloed van socialisatieprocessen niet direct is vastgesteld. Voor toekomstig onderzoek wordt aanbevolen om kiezers over een langere periode te volgen om mogelijke leeftijds-, periode- en cohorteffecten te onderscheiden, en om in kiezersonderzoeken expliciete vragen over politieke socialisatie op te nemen.

Inleiding

Fusie tussen PvdA en GroenLinks

Op 12 juli 2025 besloten de leden van de Partij van de Arbeid en GroenLinks om samen verder te gaan als één partij (GroenLinks-PvdA, 2025). Beide partijen werken al langer intensief samen: zo besloten zij 2022 dat de partijen na de Provinciale Statenverkiezingen van 2023 een gezamenlijke Eerste Kamerfractie gingen vormen en traden zij bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2023 en de Europese verkiezingen in 2024 met een gezamenlijke lijst aan, met als gevolg dat zij sindsdien ook in beide parlementen een gezamenlijke fractie vormen. De toekomstige partij zal in een rijtje komen te staan met eerdere Nederlandse fusiepartijen zoals het CDA en de ChristenUnie, en GroenLinks en PvdA zelf. Het bijzondere van deze partijfusie is dat voor het eerst in Europa een sociaaldemocratische en een groene partij samengaan. Tot nu ging de samenwerking tussen partijen uit deze twee partijfamilies namelijk niet verder dan electorale allianties, zoals tussen PS en Les Verts bij presidentsverkiezingen in Frankrijk en coalities zoals de rood-groene coalitie van de SPD en Bündnis 90/Die Grünen in Duitsland (Boy, 2002 & Blühdorn, 2004).

Ondanks de grote meerderheid die voor de fusie stemde (89,1% bij de stemmende GroenLinks-leden en 88,0% bij de stemmende PvdA-leden), was er een paar dagen later bij het gezamenlijke congres grote verdeeldheid over het standpunt van de GroenLinks-PvdA-fractie in de Tweede Kamer om een algeheel wapenembargo tegen Israël in te stellen (NOS, 2025a). Prominente oud-politici van de PvdA zoals Job Cohen, Lodewijk Asscher en Gerdi Verbeet verzetten zich hiertegen en dat leidde tot veel discussies tussen met name oudere PvdA-leden en jongere leden uit de GroenLinks-bloedgroep. Na het congres schreef Elsevier Weekblad "Timmermans kampt met generatieprobleem" en "bij links zijn millennials en gen Z'ers het beu om werkeloos toe te zien hoe de volwassenen er een potje van maken" (Joosten, 2025). De gebeurtenissen op het congres staan wellicht symbool voor de twee scheidslijnen die ook in de achterban van GroenLinks-PvdA zichtbaar zijn: enerzijds inhoudelijke verschillen tussen jongere en oudere generaties, anderzijds verschillen tussen de PvdA- en GroenLinks-bloedgroep.

De verschillen tussen de tradities waaruit de PvdA en GroenLinks voortkomen, zorgden in het verleden namelijk ervoor dat de achterbannen van beide partijen verschillend waren. Groene partijen in Europa leggen doorgaans meer nadruk op klimaatverandering en postmaterialistische thema's zoals multiculturalisme en emancipatie, terwijl sociaaldemocratische partijen zich traditioneel richten op het verbeteren van de levensomstandigheden van de arbeidersklasse (Dalton, 2009). GroenLinks heeft daarom ook altijd meer steun gehad onder de postmaterialistische middenklasse, die vaker hoogopgeleid

is en in universiteitssteden woont, terwijl de PvdA de meer materialistisch ingestelde kiezers aantrok (Lucardie & Voerman, 2010).

Het verschil tussen de PvdA- en GroenLinks-aanhang wordt nog duidelijker wanneer je kijkt naar de leeftijdsopbouw van de kiezers van beide partijen. Dit werd vooral duidelijk bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2021. De achterban van de PvdA was toen sterk vergrijsd, terwijl GroenLinks vooral populair was onder jongere generaties (Rekker & De Lange, 2021). De PvdA had nog relatief veel steun onder de vooroorlogse generatie (geboren voor 1946) en de Babyboomers (geboren tussen 1946 en 1964), GroenLinks scoorde daarentegen goed onder Generatie Z (geboren na 1996) en de Millennials (geboren tussen 1981 en 1996). Dit past bij het beeld dat oudere linkse kiezers in Europa een voorkeur hebben voor sociaaldemocratische partijen, terwijl jongere linkse kiezers veel vaker kiezen voor groene partijen (Mitteregger, 2021).

Politieke socialisatie & elite cueing

Het verschil tussen generaties in hun steun voor de sociaaldemocratische PvdA en de groene partij GroenLinks in Nederland heeft twee mogelijke verklaringen: het levensloopeffect en het generatie-effect (Mitteregger, 2021). De verklaring van het levensloopeffect heeft betrekking op de leeftijd en levensfase van kiezers. Hierbij gaat men ervan uit dat opvattingen van kiezers veranderen naarmate zij ouder worden, en zij daardoor andere stemkeuzes maken (De Lange & Rekker, 2021). Dat zou in dit voorbeeld betekenen dat sociaaldemocratische partijen meer aansluiten bij de opvattingen van oudere kiezers, terwijl groene partijen meer aansluiten bij de opvattingen van jongere mensen en dat daarom een verschil in stemkeuze ontstaat.

Het generatie-effect geeft daarentegen de verschillende politieke socialisatie die de generaties gehad hebben als verklaring (De Lange & Rekker, 2021; Mitteregger, 2021). Politieke socialisatie is het proces waarbij individuen hun politieke identiteit vormen, die daarna relatief stabiel gedurende de rest van het leven blijft (Neundorf & Smets, 2017). Uit onderzoek blijkt dat het verschil in politieke opvattingen tussen verschillende generaties vaker verklaard kan worden door het generatie-effect dan het levensloopeffect-effect (Rekker et al., 2019; De Lange & Rekker, 2021), waardoor dit onderzoek zich dan ook richt op het generatie-effect.

De politieke socialisatie van de verschillende generaties in het Nederlandse electoraat loopt ontegenzeggelijk sterk uiteen. Mogelijke theoretische verklaringen hiervoor zijn de plaatsgevonden intergenerationele waardenverschuiving (Inglehart, 1977), maar ook een veranderend politiek klimaat en partijenlandschap (Aarts & Thomassen, 2008). Zo zijn de vooroorlogse generatie en grote delen van de babyboomergeneratie politiek gesocialiseerd ten tijde van de verzuiling, waar de PvdA de dominante partij aan de linkerkant was en materialistische thema's zoals inkomensverdeling een grotere rol in het politieke debat speelden dan nu (Rekker & De Lange, 2021). De generaties erna (Generatie X, Millennials,

Generatie Z) raakten politiek gesocialiseerd in een tijd dat postmaterialistische thema's en globaliseringsthema's zoals klimaat en migratie belangrijker werden en daardoor andere partijen aan de linkerkant wellicht beter aansloten bij de houding van jongere generaties dan de PvdA (Rekker & De Lange, 2021). Jongere generaties zijn namelijk sociaaleconomisch liberaler ingesteld dan ouderen, maar ook progressiever op sociaal-culturele thema's (Rekker, 2021). Dit verklaart wellicht ook waarom in 2021 de oudere generaties nog relatief vaak op de PvdA stemden, terwijl onder jongere generaties partijen als GroenLinks, D66 of Partij voor de Dieren populair waren (Rekker 2021; Rekker & De Lange, 2021).

De politieke socialisatie van verschillende generaties lijkt niet alleen te hebben geleid tot uiteenlopende partijkeuzes, maar ook tot verschillen in de manier waarop zij politieke tegenstellingen waarnemen. Generaties hanteren namelijk uiteenlopende opvattingen over wat 'links' en 'rechts' in de politiek betekent: oudere generaties koppelen deze begrippen vooral aan standpunten over inkomensongelijkheid, terwijl jongere generaties eerder denken aan standpunten over immigratie (Steiner, 2021)

Het kan dus zijn dat kiezers op de samengevoegde lijst van GroenLinks-PvdA bij de verkiezingen van 2023 om verschillende redenen op deze lijst gestemd hebben: de vooroorlogse generaties en babyboomers vanwege de standpunten op inkomensverdeling, en de jongere generaties vanwege de standpunten op klimaat en immigratie. Het is dus mogelijk dat deze generaties uiteenlopende posities op deze thema's hebben en op uiteenlopende wijze prioriteit geven aan de thema's. Het verschil in positie en prioriteit op de issues inkomensverdeling, klimaat en migratie tussen de verschillende generaties wordt verder onderzocht in dit onderzoek.

Ook het verschil tussen aanhangers van PvdA en GroenLinks, toen zij nog geen gezamenlijke lijst hadden, wordt onderzocht. Dit sluit aan bij de theorie van *elite cueing* die ervan uitgaat dat kiezers de posities van de partij waar zij aanhanger van zijn, overnemen (Torcal, 2024). PvdA en GroenLinks komen uit verschillende tradities en hebben in het verleden andere thema's gepolitiseerd, waardoor het ook relevant is om te onderzoeken of hierdoor de kiezers van beide partijen verschilden op bepaalde thema's. Het is bijvoorbeeld aannemelijk dat voormalig GroenLinks-kiezers een linksere houding op klimaat hebben dan voormalig PvdA-kiezers, omdat klimaatverandering voor GroenLinks een belangrijker thema was dan voor de PvdA.

Probleemstelling

Het feit dat PvdA en GroenLinks voor de samenvoeging van hun kieslijsten in 2023 sterk verschilden in de mate van steun onder verschillende generaties, en dat jongere en oudere generaties significant van elkaar verschillen in politieke opvattingen, roept de vraag op of er binnen het electoraat van GroenLinks-PvdA bij de Tweede Kamerverkiezingen 2023 ook

duidelijke generatieverschillen in positie en prioriteit op de issues inkomensverdeling, klimaat en integratie tussen generaties terug te zien zijn.

De verschillende ideologische achtergronden van beide partijen roepen de vraag op of er binnen het electoraat van GroenLinks-PvdA in 2023 significante verschillen bestaan in positie en prioriteit op de issues inkomensverdeling, klimaat en integratie tussen verschillende kiezersgroepen op basis van de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 (PvdA, GroenLinks of een andere partij). Beide vragen probeert dit onderzoek te beantwoorden aan de hand van de volgende onderzoeksvraag:

In hoeverre is er binnen de kiezers die in 2023 GroenLinks-PvdA gestemd hebben, een verschil tussen generaties en verschillende kiezersgroepen van 2021 op sociaaleconomische- en sociaal-culturele thema's en in hoeverre speelt de politieke socialisatie en partijvoorkeur van de verschillende generaties kiezers hier een rol bij?

De hoofdvraag wordt beantwoord met volgende deelvragen:

- Wat is het verschil binnen GroenLinks-PvdA kiezers van 2023 in de links-rechtspositie op de issues inkomensverdeling, klimaat en integratie tussen de verschillende generaties en de verschillende kiezersgroepen van 2021?
- Wat is het verschil binnen GroenLinks-PvdA kiezers van 2023 in prioriteit die de respondenten geven aan de issues inkomensverdeling, klimaat en migratie tussen de verschillende generaties en verschillende kiezersgroepen 2021?
- In hoeverre kunnen de verschillen binnen kiezers van GroenLinks-PvdA in 2023 tussen generaties op links-rechtspositie en prioriteit bij de issues inkomensverdeling, klimaat en integratie/migratie verklaard worden door de politieke socialisatie en uiteenlopende partijvoorkeuren van de generaties?

De keuze voor de issues inkomensverdeling, klimaat en integratie komt voort uit de overweging dat deze thema's in verschillende periodes dominant waren en wellicht op een verschillende manier invloed gehad hebben op de politieke socialisatie van de verschillende generaties. Daarnaast is inkomensverdeling een klassiek materialistisch onderwerp dat traditioneel goed aansluit bij de sociaaldemocratische PvdA, terwijl klimaat en integratie meer postmaterialistische issues zijn die meer bij het inhoudelijke profiel van GroenLinks passen.

Relevantie

Dit onderzoek is wetenschappelijk relevant omdat het inzicht geeft of politieke socialisatie een blijvende invloed heeft op de standpunten van kiezers, en er daardoor verschillen zijn in standpunten tussen generaties. Ook geeft het onderzoek inzicht of partijen posities van kiezers beïnvloeden. Daarnaast is een onderzoek dat primair op de samengestelde lijst GroenLinks-PvdA gericht is, maatschappelijke relevant omdat deze partijencombinatie vrij uniek is en er nog niet veel onderzoek naar verricht is. Ook is er voor het Nationaal Kiezersonderzoek nog geen onderzoek naar generatieverschillen tussen kiezers na 2021 gedaan. Deze hiaat probeert dit onderzoek op te vullen.

Theorie

In dit hoofdstuk wordt het theoretische kader van het onderzoek uiteengezet. Er wordt ingegaan op wat al bekend is in de literatuur over politieke socialisatie en de invloed die partijen hebben op kiezers. Vanuit de theorie wordt een aantal hypothesen geformuleerd.

Politieke socialisatie

Socialisatie is het proces waarbij individuen de vaardigheden, kennis, normen en waarden leren waarmee ze onderdeel worden van de samenleving (Sewell, 1963). Politieke socialisatie is een specifieke vorm van socialisatie. De term omschrijft het proces waarin individuen tijdens hun adolescentie hun politieke identiteit vormen, zowel in termen van politiek gedrag (zoals wel of niet stemmen bij verkiezingen) als politieke houdingen (zoals waarden of partijvoorkeur) (Neundorf & Smets, 2015). Bij de meeste individuen vindt politieke socialisatie plaats op de leeftijd tussen de 12 en 25 jaar oud (Neundorf & Smets, 2015). Dit worden ook wel de formatieve jaren genoemd.

Verschillende factoren spelen een rol in de politieke socialisatie van jongeren en adolescenten. De belangrijkste factor is de familie waarin iemand opgroeit (Neundorf & Smets, 2015). Ouders kunnen op verschillende manieren invloed hebben op de politieke socialisatie van hun kinderen: bijvoorbeeld door het doorgeven van hun politieke waarden aan hun kinderen (Jennings & Niemi, 1968). Dit is met name het geval wanneer ouders zelf politiek geïnteresseerd en onderlegd zijn (Neundorf & Smets, 2015). Een andere manier waarop ouders de politieke ontwikkeling op jonge leeftijd beïnvloeden, is via hun sociaaleconomische positie en de sociale klasse waartoe zij behoren (Neundorf & Smets, 2015). Het besef tot een bepaalde sociale klasse te behoren, kan al vroeg leiden tot de vorming van klassengeoriënteerde politieke oriëntaties. Dit kan mede verklaren waarom veel kiezers die zijn opgegroeid in een arbeidersmilieu, ook op latere leeftijd geneigd blijven te stemmen op sociaaldemocratische partijen, zelfs wanneer zij door sociale mobiliteit zelf niet langer tot de arbeidersklasse behoren (Ares & Van Ditmars, 2024).

Onderwijs is ook belangrijk bij de politieke socialisatie van jongeren en adolescenten (Neundorf & Smets, 2015). Goed burgerschapsonderwijs kan voor meer politieke betrokkenheid en meer kennis over politiek zorgen, en als belangrijke gelijkmaker in de politieke socialisatie gelden als men niet is opgegroeid in een politiek gezin (Neundorf et al., 2016). Onderwijs vervult naast het overbrengen van kennis ook een andere rol in de politieke socialisatie: vaak geldt het onderwijs dat iemand gevolgd heeft ook als een voorspeller voor de politieke waarden die iemand heeft (Scott, 2024). Zo zijn mensen met een universiteitsdiploma minder vaak voorstander van inkomenshervreiding (Gelepathis & Giani, 2022), en scoren mensen die hoger onderwijs gevolgd hebben hoger op kosmopolitische waarden dan mensen die geen hoger onderwijs gevolgd hebben (Kunst, 2022). Een

belangrijke reden hiervoor is dat hoger opgeleiden tijdens een belangrijk deel van hun formatieve jaren gesocialiseerd raken in omgevingen waar kosmopolitische en cultureel progressieve waarden dominant zijn, en bovendien hun relatief sterke sociaaleconomische positie ertoe bijdraagt dat herverdelingsvraagstukken voor hen minder centraal staan (Gelephitis & Giani, 2022). Jongere generaties zijn vaker hoogopgeleid dan oudere generaties. De verwachting is dus ook dat deze verschillen terug te zien zijn als je de verschillende generaties GroenLinks-PvdA-kiezers vergelijkt.

Tenslotte speelt ook de historische periode waarin iemand opgroeit, een grote rol in de politieke socialisatie (Van der Brug & Rekker, 2021). Tijdens de formatieve jaren leren mensen hoe het partijstelsel in elkaar zit en maken ze als zij de kiesgerechtigde leeftijd bereikt hebben, voor het eerst een keuze tussen de partijen. Wanneer mensen opgroeien in een periode dat politieke partijen vooral onderscheiden worden op basis van sociale scheidslijnen – zoals sociale klasse en religie tijdens de ontzuiling in Nederland – is de kans groot dat zij ook later in hun leven nog steeds op basis van deze verschillen naar de partijen kijken. Zelfs als het politieke landschap later verandert en partijen zich anders profileren dan, blijven mensen vaak stemmen op basis van de partijverschillen die ze tijdens hun politieke socialisatie hebben aangeleerd (Van der Brug & Rekker, 2021).

Politieke socialisatie is dus het proces tussen de leeftijd van 12 en 25 jaar oud, waarin individuen hun politieke identiteit vormen. De belangrijkste factoren in de politieke socialisatie zijn de ouders, het onderwijs en de historische periode waarin men opgroeit.

Verandering politiek landschap in Nederland: ontzuiling, postmaterialisme en globalisering

Het Nederlandse politieke landschap is door de jaren sterk veranderd. Tot midden van de jaren '60 had Nederland een bevroren partijstelsel (Aarts & Thomassen, 2008), gebaseerd op de maatschappelijke breuklijnen van de jaren '20 (Lipset & Rokkan, 1967). Verder was de samenleving in die periode nog sterk verzuild en dat was ook terug te zien in het stemgedrag. Kiezers stemden namelijk veelal op basis van de zuil waartoe zij behoorden en dat zorgde ervoor dat zuilpartijen als de KVP en de PvdA een lange periode de grootste en machtigste partijen in Nederland waren (Aarts & Thomassen, 2008; Van der Brug & Rekker, 2021).

Vanaf de jaren '60 kwam er een einde aan het bevroren partijstelsel in Nederland. Er ontstond een proces individuele modernisering (Aarts & Thomassen, 2008). Economische groei, een hoger opleidingsniveau en sociale mobiliteit zorgden ervoor dat kiezers op basis van individuele voorkeuren gingen kiezen en niet meer op basis van hun sociale klasse of religie. Ook de ontzuiling en secularisering droegen bij aan dit proces (Van der Brug & Rekker, 2021).

Niet alleen het individuele stemgedrag veranderde, ook de politieke thema's en het aanbod aan partijen zijn door de jaren heen veranderd. Naast het proces van individuele modernisering, was er in Nederland en andere westerse democratieën ook sprake van de opkomst van postmaterialistische waarden (Inglehart, 1977). Generaties die na de oorlog geboren waren en opgegroeid waren in redelijke welvaart en veiligheid, legden meer prioriteit bij postmaterialistische waarden zoals zelfexpressie en hechtten minder waarde aan economische zekerheid. Dit leidde ertoe dat aan de linkerkant van het politieke spectrum, ook postmaterialistische thema's zoals milieu en emancipatie een belangrijke plek kregen naast klassieke thema's als inkomensverdeling (Inglehart 1984). Als gevolg van de waardenverschuiving ontstonden in Nederland nieuwe partijen zoals D66 en de PPR (later met de CPN en de PSP opgegaan in GroenLinks), die gezien werden als representatie van de postmaterialistische beweging in Nederland (Lijphart, 1981).

In de jaren negentig schoven een aantal sociaaldemocratische partijen in Europa op naar het midden en namen liberale economische posities over (Oudenampsen, 2016). Dit werd de Derde Weg genoemd. Ook de PvdA maakte deze ontwikkeling door en vormde twee 'Paarse coalities' met de VVD en D66, waar grote delen van de publieke sector geprivatiseerd en sociaaleconomische thema's gedepolitiseerd werden (Van der Brug & Rekker, 2021). Tijdens de periode van de paarse kabinetten maakte ook voor het eerst de radicaal-socialistische SP haar intrede in het parlement en wist ook het in 1990 opgerichte GroenLinks goede verkiezingsuitslagen neer te zetten. Dit kan wellicht worden gezien als een gevolg van de teleurstelling van de opstelling van de PvdA in de paarse kabinetten, al is hier geen direct bewijs voor.

Na de eeuwenwisseling raakten globaliseringsvraagstukken zoals immigratie en Europese integratie steeds meer in de focus, waardoor de houding van partijen op deze sociaal-culturele thema's steeds meer als de belangrijke politieke scheidslijn (kosmopolitisch vs. nationalistisch) ging fungeren (Van der Brug & Rekker, 2021; De Vries, 2017). Zowel GroenLinks alsook, in mindere mate, de PvdA telden voor haar samenvoeging tot de kosmopolitische partijen en waren daarmee tegenpolen van nationalistisch ingestelde partijen zoals de PVV en de SP (De Vries, 2017). Andere kosmopolitische partijen zijn D66, Volt en de Partij voor de Dieren.

Zoals in de theorie genoemd zijn sociaal-culturele thema's in de loop der jaren steeds belangrijker geworden, waardoor inkomensverdeling niet meer de dominante scheidslijn in de Nederlandse politiek is. Dit betekent waarschijnlijk ook dat de issues inkomensverdeling, klimaatverandering en integratie/migratie in de politieke socialisatie van de verschillende generaties GroenLinks-PvdA-kiezers een andere rol gespeeld hebben. Jongere generaties zijn politiek gesocialiseerd in een tijd dat de thema's klimaatverandering en migratie een belangrijke rol speelden, terwijl de vooroorlogse- en babyboomergeneratie politiek

gesocialiseerd zijn in een periode dat inkomensverdeling nog het onderscheidende thema voor linkse partijen was en klimaatverandering en migratie een ondergeschikte rol speelden. Hierdoor zijn er wellicht ook verschillen tussen generaties in positie en prioriteit op de issues inkomensverdeling, klimaatverandering en integratie/migratie. Dit leidt tot de volgende hypothesen:

- H1 (Inkomensverdeling/Generatie-effect): De gemiddelde positie en prioriteit op het issue inkomensverdeling hangen negatief samen met de generatie van GroenLinks-PvdA-stemmers in 2023: jongere generaties hebben een rechtsere positie op inkomensverdeling en geven minder prioriteit aan armoedebelid dan oudere generaties.
- H3 (Klimaatverandering/Generatie-effect): De gemiddelde positie en prioriteit op het issue klimaatverandering hangen positief samen met de generatie van GroenLinks-PvdA-stemmers in 2023: jongere generaties hebben een linksere positie op klimaatverandering en geven meer prioriteit aan klimaatbeleid dan oudere generaties.
- H5 (Integratie & Migratie/Generatie-effect): De gemiddelde positie en prioriteit op de issues integratie en migratie hangen positief samen met de generatie van GroenLinks-PvdA-stemmers in 2023: jongere generaties hebben een linksere positie op integratie en geven minder prioriteit aan het beperken van migratie dan oudere generaties.

De invloed van partijkeuze op kiezers

De houding die kiezers op bepaalde issues hebben, kan sterk beïnvloed worden door politieke partijen (Torcal et al., 2025). Dit proces wordt ook wel *elite cueing* genoemd (Coma et al., 2024). *Elite cueing* kan op twee manieren plaatsvinden. Allereerst wanneer kiezers weinig kennis en informatie over een specifiek issue hebben en daardoor het standpunt van de politieke partij naar voorkeur overnemen (Torcal et al., 2025). De andere manier is dat partijen voor kiezers een sociale identiteit en een groepsgevoel kunnen creëren, waardoor kiezers zich onderdeel van een sociale groep zien en daardoor de lijn van de partij volgen.

Elite cueing komt vooral vaak voor bij sterk gepolitiseerde thema's, waar partijen een duidelijke positie op hebben, omdat in dat geval ook minder geïnformeerde kiezers de positie van de partij kennen en overnemen (Steenbergen et al., 2007; Zaller, 1992). Ook de aanwezigheid van een duidelijke out-group, bijvoorbeeld een andere partij die een tegenstelde positie op het issue heeft, draagt ertoe bij dat kiezers de standpunten van de partij die zij aanhangen, overnemen (Nicholson, 2011).

In het geval van GroenLinks-kiezers zou dit bij het issue klimaatverandering van toepassing moeten zijn, omdat GroenLinks als groene partij hier een duidelijke positie op heeft. Bij het issue klimaatverandering kun je er dus van uitgaan dat de GroenLinks-groep een linkse positie heeft en veel prioriteit geeft aan het issue. Ook bij de thema's integratie en migratie moet de invloed van de partij GroenLinks op haar (voormalige) kiezers terug te zien zijn. De partij heeft namelijk altijd een multiculturalistische achtergrond gehad (Lucardie & Voerman, 2010), waardoor de GroenLinks-kiezersgroep waarschijnlijk een linkse positie heeft op integratie en weinig prioriteit geeft aan het verminderen van migratie. Bovendien kent GroenLinks op het thema integratie een sterke out-group in de vorm van rechts-populistische partijen als de PVV, wat dit proces wellicht versterkt.

PvdA-kiezers zouden volgens de *elite cueing* theorie minder links zijn op klimaatverandering en integratie en ook een andere prioriteit aan de issues geven dan GroenLinks-kiezers, omdat de PvdA op klimaatverandering en migratie in het verleden minder uitgesproken linkse standpunten had. De invloed van de PvdA op haar kiezers moet daarentegen wel terug te zien zijn bij het issue inkomensverdeling, omdat de PvdA als sociaaldemocratische partij daar het duidelijkste standpunt op heeft gehad.

De groep kiezers die 2023 GroenLinks-PvdA gestemd heeft, maar in 2021 nog op een andere partij gestemd heeft, wijkt waarschijnlijk af op sommige issues van de PvdA- en GroenLinks-groep. Uit kiezersonderzoek na de Tweede Kamerverkiezingen van 2023 blijkt dat deze groep namelijk voor het grootste deel bestaat uit kiezers die 2021 D66 gestemd hebben (Jacobs et al., 2023). Omdat D66 een economisch liberale partij met sociaal-cultureel linkse standpunten is, is het waarschijnlijk dat deze groep rechtser op inkomensverdeling is dan de PvdA- en GroenLinks-groep, maar linkser op klimaatverandering en integratie dan de PvdA-groep. Ook in de prioriteit op issues zal deze groep verschillen.

Uit de theorie kunnen dus de volgende hypothesen over de positie en prioriteit op de thema's inkomensverdeling, klimaatverandering en integratie/migratie van de verschillende kiezersgroepen worden opgesteld:

- H2 (Inkomensverdeling/Partij-effect): De groep GroenLinks-PvdA kiezers die in 2021 PvdA gestemd heeft, heeft een linkse positie op inkomensverdeling en geeft ook meer prioriteit aan armoedebelid dan de groep die in 2021 GroenLinks gestemd heeft. De groep die in 2021 GroenLinks gestemd heeft, heeft een linkse positie op inkomensverdeling en geeft meer prioriteit aan armoedebelid dan de groep die in 2021 op een andere partij of niet gestemd heeft.
- H4 (Klimaatverandering/Partij-effect): De groep GroenLinks-PvdA kiezers die in 2021 GroenLinks gestemd heeft, heeft een linkse positie op klimaatverandering en geeft

meer prioriteit aan klimaatbeleid dan de groep kiezers die in 2021 op een andere partij gestemd heeft. De groep die in 2021 op een andere partij of niet gestemd heeft, heeft een linkse positie op klimaatverandering en geeft meer prioriteit aan klimaatbeleid dan de groep die 2021 PvdA gestemd heeft.

- H6 (Integratie & Migratie/Partij-effect): De groep GroenLinks-PvdA kiezers die in 2021 GroenLinks gestemd heeft, heeft een linkse positie op integratie en geeft minder prioriteit aan het beperken van migratie dan de groep die in 2021 op een andere partij of niet gestemd heeft. De groep die 2021 op een andere partij of niet gestemd heeft, heeft een linkse positie en geeft minder prioriteit aan het beperken van migratie dan de groep die in 2021 PvdA gestemd heeft.

Er is gekozen de nummering van de hypothesen in te delen aan de hand van de issues: hypothesen 1 en 2 horen bij inkomensverdeling, hypothesen 3 en 4 bij klimaatverandering, en hypothesen 5 en 6 over integratie en migratie. Vandaar dat de volgorde anders verloopt.

Politieke socialisatie en partijvoorkeur als verklaring voor generatieverschillen

Zoals in de hypothesen 1 tot en 6 uiteengezet is de verwachting dat de verschillende generaties GroenLinks-PvdA-stemmers uiteenlopen in de issueposities en -prioriteiten op de thema's inkomensverdeling, klimaatverandering en integratie/migratie. Verder wordt ook verwacht dat er verschillen zijn tussen voormalig GroenLinks-, PvdA-, of overige stemmers. Mocht uit de analyse blijken dat er daadwerkelijk verschillen zijn tussen de generaties en kiezersgroepen en hypothesen 1 tot en met 6 dus worden aangenomen, dan is het relevant om te onderzoeken wat de verklaringen hiervoor kunnen zijn.

De meest voor de hand liggende verklaring voor de verschillen tussen generaties is de politieke socialisatie en de partijvoorkeur van de generaties. Uit de literatuur over politieke socialisatie blijkt dat het gezin waar men in opgroeit een belangrijke factor is in de politieke vorming (Neundorf & Smets, 2017). Veder blijkt dat mensen die opgegroeid zijn in arbeidersgezinnen ook op latere leeftijd vaak nog op sociaaldemocratische partijen stemmen (Ares & van Ditmars, 2024). De vooroorlogse generatie en delen van de babyboomergeneratie in Nederland groeiden op in de tijd dat de verzuiling nog bestond en sociale klasse en religie de belangrijkste voorspeller was in de stemkeuze (Rekker, 2021). De PvdA was in die tijd de partij van de niet-religieuze arbeidersklasse, waardoor een groot gedeelte van de arbeidersklasse op de PvdA stemde (Van der Brug & Rekker, 2021). Dat maakt het aannemelijk dat kiezers die in deze tijd politiek gesocialiseerd raakten, beïnvloed werden door hun ouders en de sociale klasse waartoe zij behoorden en daarom ook PvdA stemden.

Veel van deze kiezers zijn de PvdA tot 2021 trouw te zijn gebleven (Rekker, 2021). Een verklaring hiervoor is dat deze groep zich wellicht nog steeds verbonden voelt met de arbeidersklasse en de socialistische zuil. Het feit dat de oudere generaties zolang de PvdA trouw zijn gebleven, kan mogelijk ook betekenen dat deze groep ook 2023 op de gecombineerde lijst GroenLinks-PvdA gestemd heeft, omdat zij deze lijst als voortzetting van de PvdA zien. De politieke socialisatie in de arbeidersklasse en de voorkeur voor de PvdA in het verleden, zou als verklaring kunnen dienen voor de verschillen in positie en prioriteit op inkomensverdeling, mocht het zo zijn dat oudere generaties een linksere positie op inkomensverdeling hebben en meer prioriteit hechten aan het issue inkomensverdeling dan de jongere generaties. Hieruit is de volgende hypothese geformuleerd:

- H7 (Politieke socialisatie/Arbeidersklasse & PvdA): De linksere positie op inkomensverdeling en hogere prioriteit op armoedebelid bij de oudere generaties kiezers van GroenLinks-PvdA, kan grotendeels verklaard worden doordat de oudere generaties vaker horen tot de arbeidersklasse dan jongere generaties, en omdat oudere generaties vaker afkomstig zijn uit de PvdA-kiezersgroep.

Een andere belangrijke socialisatiefactor is het onderwijs dat iemand gevolgd heeft (Neundorf & Smets, 2017). Het volgen van hoger onderwijs maakt de kans groter dat iemand kosmopolitische waarden heeft en minder belang hecht aan inkomensverdeling (Gelephitis & Giani, 2022). Dat maakt het waarschijnlijker om op een kosmopolitische partij als GroenLinks te stemmen dan op een sociaaldemocratische partij als de PvdA. Het opleidingsniveau in de Nederlandse samenleving is door de jaren heen gestegen. Dit zou kunnen verklaren waarom jongere generaties cultureel progressievere opvattingen zouden hebben op migratie en klimaat dan oudere generaties, mits bewezen kan worden dat dit het geval is, en dat jongere generaties zich 2021 vaker aangetrokken voelden tot GroenLinks dan tot de PvdA (Rekker, 2021). Hiervoor zijn de volgende twee hypothesen opgesteld:

- H8 (Politieke socialisatie/Hoger onderwijs & GroenLinks): De linksere positie op klimaatverandering en hogere prioriteit op klimaatbeleid bij de jongere generaties kiezers van GroenLinks-PvdA in 2023, kan grotendeels verklaard worden doordat jongere generaties vaker gesocialiseerd zijn in het hoger onderwijs (HBO en WO) dan de oudere generaties, en jongere generaties vaker afkomstig zijn uit de GroenLinks-kiezersgroep.
- H9 (Politieke socialisatie/Hoger onderwijs & PvdA): De rechtsere positie op integratie en hogere prioriteit op het beperken van migratie bij de oudere generaties kiezers

GroenLinks-PvdA in 2023, kan grotendeels verklaard worden doordat oudere generaties minder vaak gesocialiseerd zijn in het hoger onderwijs (HBO en WO) gevolgd hebben en vaker afkomstig zijn uit de PvdA-kiezersgroep.

Een derde socialisatiefactor naast het ouderlijke huis en onderwijs, is de historische periode waarin iemand is opgegroeid. Het is lastig om dit te meten omdat er in het Nationaal Kiezersonderzoek geen data is opgenomen, die aansluit op socialisatie in een bepaalde periode. Wel is het goed rekening te houden met deze socialisatiefactor als blijkt dat een bepaalde generatie significant afwijkt op een bepaald issue van de andere generaties. In dit geval kan de reden daarvoor gezocht worden in de historische periode waarin de generatie gesocialiseerd is. Er zijn wel een paar verwachtingen met betrekking tot bepaalde generaties op basis van hun socialisatie in hun periode:

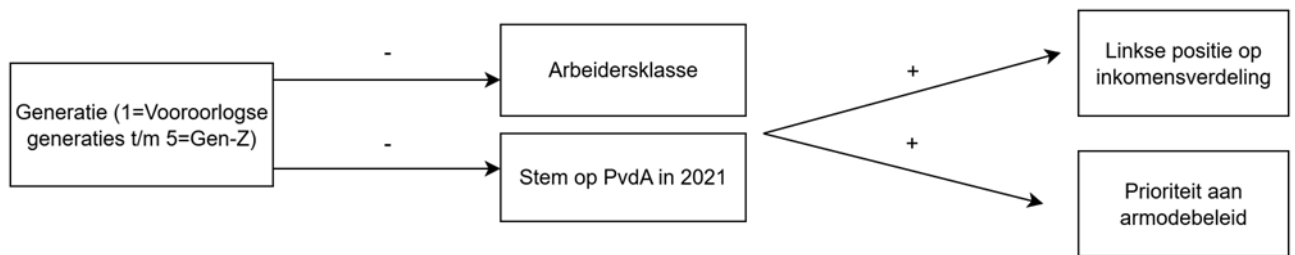
- H10 (Politieke socialisatie/Periode-effect): De groep GroenLinks-PvdA kiezers uit de Generatie-X, die politiek gesocialiseerd is in de periode van de Derde Weg en de paarse kabinetten, heeft van alle generaties de minst linkse positie op inkomensverdeling.
- H11 (Politieke socialisatie/Periode effect): De vooroorlogse generatie, die politiek gesocialiseerd zijn in een tijd dat klimaat en migratie nog geen politiek relevante thema's waren, heeft van alle generaties de minst linkse positie op deze issues.

Conceptuele modellen

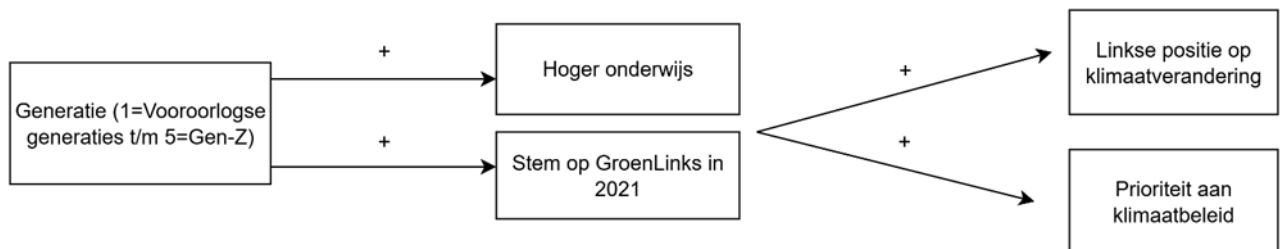
In figuur 1, 2 en 3 wordt schematisch weergegeven wat de verwachte relaties zijn in het onderzoek. De modellen geven schematisch weer hoe generatieverschillen samenhangen met de positie en prioriteit op de issues inkomensverdeling, klimaatverandering en integratie/migratie en hoe deze relatie mogelijk wordt beïnvloed door de factoren arbeidersklasse, hoger onderwijs en de partijkeuze. De conceptuele modellen zijn een leidraad voor de empirische analyse in de volgende hoofdstukken.

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

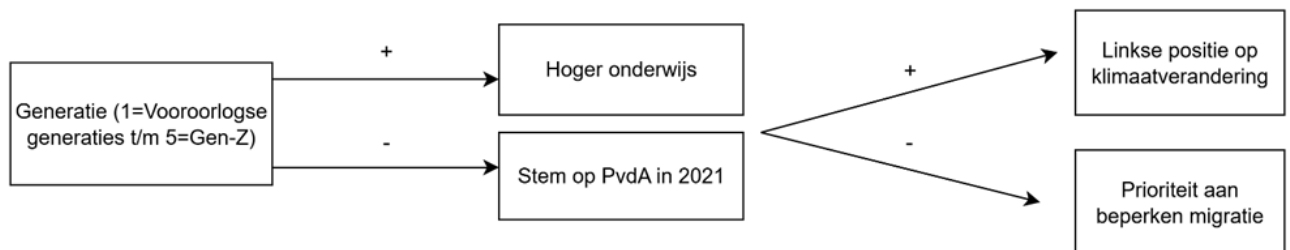
Figuur 1: conceptueel model hypothese 7

Figuur 2: conceptueel model hypothese 8

Figuur 3: Conceptueel model hypothese 9

Methoden

In het volgende hoofdstuk wordt het methodologisch kader van het onderzoek besproken. Hier wordt ingegaan op de gebruikte data van het Nationaal Kiezersonderzoek 2023, de operationalisaties van de variabelen en het analyseplan.

Data en vragenlijst

De data die gebruikt worden om de hypothesen te toetsen komt uit het Nationaal Kiezersonderzoek van de Tweede Kamerverkiezingen 2023 (Jacobs et al., 2024). Het Nationaal Kiezersonderzoek is een onderzoek dat sinds 1971 rond elke Tweede Kamerverkiezing gehouden wordt, met als doel om zoveel mogelijk relevante vragen te kunnen beantwoorden rond Tweede Kamerverkiezingen. Er is gekozen voor het Nationaal Kiezersonderzoek van 2023 omdat dit de meeste actuele data is en bij deze verkiezingen GroenLinks en PvdA voor het eerst met een gemeenschappelijke lijst aantraden.

Het Nationaal Kiezersonderzoek wordt uitgevoerd door de Stichting Kiezersonderzoek Nederland, een samenwerkingsverband tussen wetenschappers van verschillende universiteiten, het Sociaal Cultureel Planbureau en het Centraal Bureau voor de Statistiek (Voogd et al., 2024). De dataverzameling bij het NKO van 2023 is gedaan door Centerdata (via het LISS-panel) en I&O Research op basis van een door het CBS getrokken steekproef. Het LISS-panel bestaat uit 5.000 huishoudens, die gedurende een langere periode verschillende online vragenlijsten (CAWI) invullen. Het I&O Research panel bestaat uit ruim 26.000 panelleden.

In totaal zijn drie metingen uitgevoerd: een voormeting en twee nametingen (Voogd et al., 2024). De voormeting vond plaats van 16 oktober tot en met 14 november 2023, de nametingen van 24 november tot en met 10 december en van 11 december tot en met 31 december. De variabelen die gebruikt zijn in de analyse komen allemaal uit de voormeting.

Uit het LISS-panel en het I&O Research panel werden deelnemers uitgenodigd om deel te nemen aan het Nationaal Kiezersonderzoek. Dit betrof 3.391 leden uit het LISS-panel en 6.200 leden uit het I&O Research panel (Voogd et al., 2024). De respons bij de LISS-respondenten bedroeg bij de voor- en nametingen 70%, 67% en 62%. Bij de steekproef van I&O Research was de respons 53%, 84% en 91%. Het verschil in respons komt omdat LISS-panelleden bij alle drie de metingen opnieuw werden uitgenodigd, terwijl I&O Research-panelleden alleen uitgenodigd werden als zij ook deelgenomen hadden aan de meting ervoor. De respondenten zijn daardoor niet in elke meting hetzelfde, omdat respondenten uit het I&O Research panel tussendoor kunnen afhaken en er respondenten uit het LISS-panel kunnen deelnemen die in de eerder metingen niet hebben deelgenomen.

Uit het I&O Research panel hebben in de voormeting 3.308 leden deelgenomen, hiervan namen 2.783 leden ook in de eerste nameting deel van die 2.783 namen 2.524 deel in de tweede nameting (Voogd et al., 2024). Vanuit het LISS-panel namen 2.994 leden deel in de voormeting, 2.006 in de eerste nameting en 1.859 in de tweede nameting. De totale omvang van het Nationaal Kiezersonderzoek van 2023 was uiteindelijk 5.640 leden. Hiervan hebben 4.135 respondenten de vragenlijst volledig ingevuld. Voor het onderzoek zijn alleen de kiezers die GroenLinks-PvdA gestemd hebben van belang. Dit waren in totaal 952 respondenten.

De vragenlijst van het NKO bestaat uit vier verschillende soorten surveyvragen met betrekking tot de desbetreffende verkiezing (Voogd et al., 2024). Allereerst de trendvragen, die ook in eerdere edities aan de respondenten gesteld zijn. Dit zijn bijvoorbeeld vragen over de positie van respondenten op thema's zoals inkomensverdeling of migratie. Verder werden er vragen gesteld, die ook bij kiezersonderzoeken in andere landen gesteld worden en werden een aantal vragen aangereikt door jonge wetenschappers, die bezig waren met hun promotietraject. Tenslotte waren er nog vragen die specifiek voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2023 relevant waren.

Representativiteit steekproef

Voor het onderzoek is dus gebruik gemaakt van een steekproef van 952 leden van het Nationaal Kiezersonderzoek 2023, die aangegeven hebben dat ze bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2023 op GroenLinks-PvdA gestemd hebben. Om iets te kunnen zeggen over de representativiteit van deze steekproef voor de daadwerkelijke populatie kiezers GroenLinks-PvdA in 2023, wordt de steekproef op basis van een aantal demografische achtergrondkenmerken vergeleken met eerder kiezersonderzoek naar de populatie GroenLinks-PvdA kiezers. In dit geval wordt het kiezersonderzoek van Ipsos gebruikt, dat in opdracht van de NOS is uitgevoerd na de Tweede Kamerverkiezingen 2023 (Ipsos, 2023). In dit onderzoek is een weging toegepast om afwijkingen tussen de steekproef en populatie te corrigeren, zodat de steekproef dichterbij de populatie van GroenLinks-PvdA-kiezers komt.

De achtergrondkenmerken waarop getest wordt zijn geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en sociale klasse. Verder wordt ook de verdeling van GroenLinks-PvdA-stemmers over de verschillende provincies vergeleken met de daadwerkelijke verdeling aan de hand van verkiezingsuitslag van 2023.

In tabel 1 is te zien dat in de NKO-steekproef 46,2% van respondenten die 2023 GroenLinks-PvdA gestemd hebben man zijn, en 53,7% vrouw. Deze verdeling komt precies overeen met het onderzoek van Ipsos naar GroenLinks-PvdA-kiezers, waar de ook verdeling 46% man tegenover 54% vrouw was (Ipsos, 2023). Op het gebied van geslacht lijkt de steekproef uit het NKO dus representatief voor de populatie.

Tabel 1: Representativiteit steekproef geslacht

	NKO-steekproef (ongewogen)	Ipsos-steekproef (gewogen)
Man	46,2%	46,0%
Vrouw	53,7%	54,0%

Bij de achtergrondvariabele leeftijd in tabel 2 valt op dat de NKO-steekproef redelijk overeenkomt met de Ipsos-steekproef, al is er bij de NKO-steekproef van de GroenLinks-PvdA-kiezers wel sprake van ondervertegenwoordiging van de groep 36 tot 50 jaar oude respondenten en oververtegenwoordiging van de groep tussen 51 tot 66 jaar oude leden. Hier lijkt de NKO-steekproef dus minder representatief voor de populatie stemmers van GroenLinks-PvdA. Omdat in dit onderzoek de analyses worden uitgesplitst naar generaties, is de verwachting dat de beperkte afwijkingen in leeftijdsverdeling geen grote invloed hebben op de resultaten. Dit neemt echter niet weg dat er sprake is van enige onder- en oververtegenwoordiging van deze leeftijdsgroepen in de steekproef. Ook is het mogelijk dat deze afwijking invloed heeft op de resultaten bij vergelijkingen tussen de PvdA-, GroenLinks- en overige groep. Hier dient rekening mee gehouden te worden bij het trekken van de conclusies.

Tabel 2: Representativiteit steekproef leeftijd

	NKO-steekproef (ongewogen)		Ipsos-steekproef (gewogen)
18-35 jaar	25,9%	18-34 jaar	27,0%
36-50 jaar	17,5%	35-49 jaar	22,0%
51-66 jaar	25,7%	50-64 jaar	22,0%
67+ jaar	30,9	65+ jaar	30,0%

Uit de vergelijking tussen de NKO-steekproef en de verkiezingsuitslag van 2023 in tabel 3 blijkt dat de verdeling van respondenten over de provincies vrijwel volledig representatief is voor de populatie van GroenLinks-PvdA-kiezers. In tabel 3 is te zien dat er alleen sprake van een ondervertegenwoordiging van GroenLinks-PvdA-kiezers uit Noord-Holland is en een licht oververtegenwoordiging van kiezers uit Gelderland en Utrecht. Bij de rest van de provincies wijkt de steekproef nauwelijks van de populatie af. Er is dus geen sprake van een regionale bias in de steekproef.

Tabel 3: Representativiteit steekproef provincie

Provincie	Aandeel kiezers in NKO-steekproef (ongewogen)	Aandeel kiezers o.b.v. verkiezingsuitslag
Groningen	4,6%	4,5%
Friesland	3,8%	3,7%
Drenthe	3,2%	2,8%
Overijssel	6,5%	5,3%
Flevoland	1,6%	1,6%
Gelderland	13,9%	12,6%
Utrecht	11,2%	10,5%
Noord-Holland	17,8%	20,2%
Zuid-Holland	19,4%	19,7%
Zeeland	1,6%	1,6%
Noord-Brabant	12,0%	12,2%
Limburg	4,5%	5,3%

Bij de verdeling van de GroenLinks-PvdA-kiezers van 2023 op basis van opleidingsniveau, is de NKO-steekproef ook vergelijkbaar met het kiezersonderzoek dat Ipsos (2023) gedaan heeft. In de steekproef die getrokken is uit het National Kiezersonderzoek zijn ten opzichte van het Ipsos-onderzoek zijn de groepen 'Laagopgeleid' en 'Hoogopgeleid' licht ondervertegenwoordigd, en is de groep 'Middelbaar' licht oververtegenwoordigd (zie tabel 4). Toch zijn die afwijkingen zo klein dat de steekproef redelijk representatief lijkt te zijn voor de populatie GroenLinks-PvdA-kiezers. De verwachting is dan ook niet dat de resultaten beïnvloed worden door de afwijking. Dit is belangrijk omdat bij de verklaring van de verschillen tussen generaties, opleidingsniveau een belangrijke rol speelt in het onderzoek.

Tabel 4: Representativiteit steekproef opleidingsniveau

Opleidingsniveau	NKO-steekproef*	Ipsos-steekproef
Laag	10%	11,0%
Middelbaar	28,8%	27,0%
Hoog	61,3%	62,0%

*Laag (=Basisonderwijs, VMBO, Mavo), Middelbaar (MBO, Havo/Vwo), Hoog (HBO, WO)

Over de verdeling van GroenLinks-PvdA-kiezers over de sociale klassen is geen vergelijkingsmateriaal voor de NKO-steekproef, omdat het Ipsos-onderzoek de achterban van GroenLinks-PvdA daarover niet onderzocht heeft. Toch is sociale klasse net als

opleidingsniveau een belangrijke variabele in het verklaren van generatieverschillen onder de GroenLinks-PvdA-kiezers, waardoor het wel van belang is dat de steekproef representatief is op de variabele sociale klasse. De verdeling van de steekproef wordt daarom vergeleken met wat bekend is over de sociale klasse van GroenLinks-PvdA stemmers uit eerder onderzoek. Om sociale klasse te bepalen is uitgegaan van de beroepsgroep waartoe de respondenten horen.

In tabel 5 is te zien dat GroenLinks-PvdA-kiezers in vergelijking met de gehele NKO-steekproef een stuk vaker tot de sociale klasse 'Socio-culturele-/ Technische professionals' horen en minder vaak tot de 'Arbeidersklasse'. Ook is bij de GroenLinks-PvdA-kiezers de groep 'Overig' ondervertegenwoordigd en is de groep 'Managers' licht oververtegenwoordigd. Dit sluit aan bij het gegeven dat GroenLinks-PvdA-kiezers relatief vaak hoogopgeleid zijn. Uiteraard betekent een hoog opleidingsniveau niet meteen dat men altijd in de tot de sociale klasse van socio-culturele-/technische professionals of managers terechtkomt, maar het maakt de kans wel aanzienlijk groter. Verder komt het overeen met eerder kiezersonderzoek waaruit blijkt dat GroenLinks-PvdA 2023 significant minder goed scoorde onder de arbeidersklasse (Jacobs et al., 2024b). De verdeling lijkt dus representatief voor de populatie, al kun je dit niet met zekerheid stellen vanwege het gebrek aan vergelijkingsmateriaal.

Tabel 5: Vergelijking GL-PvdA-kiezers en hele steekproef sociale klasse

Sociale klasse o.b.v. beroep*	GL-PvdA-kiezers (N=801)	in NKO (N=4439)
Arbeidersklasse	27,6%	40,9%
Socio-culturele-/ Technische professionals	63,4%	49,9%
Managers	8,2%	7,0%
Overig (militair, landbouw, bosbouw, visserij)	0,7%	2,2%

*Verdeling beroepen over sociale klassen is na te lezen in de operationalisaties

Al met al kan de NKO-steekproef op de meeste achtergrondkenmerken als representatief worden beschouwd voor de populatie GroenLinks-PvdA-kiezers in 2023. Alleen bij de leeftijdsverdeling is sprake van enkele afwijkingen, die in dit onderzoek naar verwachting slechts beperkte invloed zullen hebben.

Operationalisaties

In de dataset van het Nationaal Kiezersonderzoek van 2023 (Jacobs et al., 2024a) zitten een aantal variabelen die gebruikt worden in het onderzoek. Deze worden hieronder opgenoemd. Voor sommige variabelen was er een aanpassing nodig: bij een paar variabelen is bijvoorbeeld de schaal gespiegeld of zijn categorieën bij elkaar gevoegd zodat de variabelen aansloten bij de theorie. Verder zijn ook missende waarden als zodanig gecodeerd.

In dit onderzoek is ervoor gekozen de verschillen tussen de generaties en tussen de verschillende kiezersgroepen van 2021 te meten aan de hand van de links-rechtspositie op een issue en de prioriteit die gegeven worden aan het issue. Bij de issues inkomensverdeling komen de vragen die respondenten kregen over enerzijds de positie op een issue en anderzijds de prioriteit, niet volledig overeen. Bij het issue integratie/migratie heeft de vraag over de positie op het issue namelijk meer betrekking op integratie, terwijl de vraag over de prioriteit meer betrekking heeft op migratie. Daardoor wordt bij het issue integratie/migratie bij de issuepositie gerefereerd aan de positie op integratie, en bij de prioriteit aan de prioriteit op het beperken van migratie. Bij het issue inkomensverdeling is een vergelijkbaar gebrek aan overeenstemming tussen de vragen over issuepositie en issueprioriteit, waardoor in de tekst bij de issueprioriteit op inkomensverdeling gerefereerd wordt aan prioriteit op armoedebeleid.

Generaties

De verschillende generaties worden gemeten aan hand van de variabele met label 'Year of birth (V011)'. Hieruit zijn de bij elkaar horende geboortecohorten bij elkaar gevoegd en aan de hand van die indeling is een nieuwe variabele met de volgende groepen gecreëerd:

- Vooroorlogse generatie: Alle respondenten geboren voor 1946
- Babyboomers: Alle respondenten geboren 1946 en 1964
- Generatie-X: Alle respondenten geboren tussen 1965 tot 1980
- Millennials: Alle respondenten geboren tussen 1981 tot 1996
- Generatie-Z: Alle respondenten geboren na 1996

De indeling is gebaseerd op de generatie-indeling van het PEW Research Center (Dimock 2019). Van deze generatie-indeling is ook bij het Nationaal Kiezersonderzoek 2021 gebruik gemaakt (Rekker, 2021). De reden hiervoor was dat deze indeling grofweg aansloot bij historische periodes die belangrijk geweest kunnen zijn in de politieke socialisatie van kiezers. Daarom is ook in dit onderzoek voor deze indeling gekozen. De nieuwe naam van de variabele is 'Generaties'. Er waren geen missende waarden.

Kiezersgroepen (PvdA, GroenLinks en Anders 2021)

Om de verschillende kiezersgroepen te kunnen onderscheiden binnen de populatie kiezers van GroenLinks-PvdA in 2023, is de variabele 'PvdAGLAnders2021' gecreëerd. De variabele is gecreëerd vanuit de variabele met label 'Party voted for in 2021 parliamentary elections (V071)'. Hierbij kregen respondenten de vraag "Op welke partij hebt u toen (Tweede Kamerverkiezingen 2021 red.) gestemd?", waarbij de waarde 6 PvdA betekende, 7 GroenLinks betekende en alle andere waarden betekent een stem op een andere partij of geen uitgebrachte stem in 2021.

In de nieuwe variabele bestaan drie waarden: 1 voor een stem op de PvdA in 2021, 2 voor GroenLinks en 3 voor een andere partij of geen stem in 2021. Ook zijn vanuit deze variabele de dummy's 'PvdA2021', 'GL2021' en 'Anders2021' gecreëerd. Verder zijn de 71 missende waarden als zodanig gecodeerd.

Er dient wel gezegd te worden dat de antwoorden die respondenten geven op de vraag wat zij de vorige keer gestemd hebben, niet altijd betrouwbaar zijn. Hoe langer een verkiezing geleden is, hoe groter de kans is dat een respondent zich verkeerd herinnert wat hij of zij gestemd heeft bij de voorgaande verkiezingen (Van Elsas et al., 2016). Een van de redenen hiervoor is dat kiezers tussen twee verkiezingen kunnen veranderen van partijvoorkeur of meerdere partijen tegelijk overwegen, waardoor het voor respondenten na een langere tijd lastiger wordt om te onderscheiden tussen stemintenties en wat zij daadwerkelijk gestemd hebben. Er moet dus met enige voorzichtigheid met de antwoorden op deze vraag worden omgegaan, ook omdat er tussen de Tweede Kamerverkiezingen 2021 en 2023 veel gebeurd is tussentijds dat invloed kan hebben gehad op de tussentijdse stemintentie van kiezers.

Inkomensverdeling

Positie op het issue inkomensverdeling

De positie van respondenten op het issue inkomensverdeling is gemeten met behulp van de variabele met het label 'Income differences – position of [Self]' (V098). Respondenten moesten hier antwoord geven op de stelling "Sommige mensen vinden dat de verschillen in inkomens in ons land groter moeten worden; anderen dat ze kleiner moeten worden. Waar zou u uzelf plaatsen op een lijn van 1 tot en met 7, waarbij 1 betekent dat inkomensverschillen groter moeten worden en de 7 betekent dat ze kleiner moeten worden". Aan deze variabele hoefde niets veranderd te worden, omdat een hoge score hier betekent dat een respondent een linkse positie op het issue heeft. De schaal komt hiermee overeen met de hypothesen. Alleen de 38 missende waarden moesten nog als zodanig gecodeerd worden. De nieuwe naam van de variabele is 'Positie inkomensverdeling'.

Prioriteit op het issue inkomensverdeling: armoedebelaid

De prioriteit die respondenten geven aan het issue inkomensverdeling is gemeten met de variabele met het label 'Issue priority [Het terugdringen van armoede in Nederland] (P18)'. Respondenten kregen de algemene stelling "Hieronder staan zeven onderwerpen waar de regering voorrang aan kan geven; in hoeverre vindt u dat de volgende regering voorrang moet geven aan ieder van deze onderwerpen?", waarbij respondenten op een schaal van 0 tot 10 konden aangeven hoeveel voorrang aan de verschillende issues gegeven moesten worden. Er is gekozen dat stelling 'Het terugdringen van armoede in Nederland' valt onder het issue inkomensverdeling, maar wel een beetje afwijkt van de stelling bij de issuepositie. Hierdoor is de naam nieuw gecreëerde variabele 'Prioriteit armoedebelaid (inkomensverdeling)'. In de tekst wordt daarom ook gerefereerd naar prioriteit aan armoedebelaid en niet aan prioriteit op inkomensverdeling. De 47 missende waarden zijn verwijderd.

De prioriteit die aan een issue wordt toegekend, is gebaseerd op een rating-schaal. Dit betekent dat de beoordeling van een issue losstaat van die van andere issues: respondenten kunnen meerdere onderwerpen als even belangrijk aanduiden. De methode verschilt daarmee van de ranking-methode, zoals bijvoorbeeld in Inglehart (2008), waarbij respondenten gedwongen worden om onderwerpen in volgorde van belangrijkheid te plaatsen. Met de ranking-methode wordt duidelijker welke thema's prioriteit krijgen ten opzichte van andere.

Ook in het Nationaal Kiezersonderzoek 2023 is een dergelijke rankingvraag opgenomen, waarbij respondenten uit 44 verschillende onderwerpen konden kiezen en deze vervolgens mochten rangschikken. Toch is gekozen voor rating-methode omdat dit meer aansluit bij de werkelijkheid. Kiezers kunnen verschillende onderwerpen naast elkaar belangrijk vinden en dit via een rating tot uiting brengen, zonder kunstmatige keuzes te hoeven maken. Ook wordt het vergelijken van groepen makkelijker omdat dezelfde schaal gebruikt wordt.

Klimaatverandering

Positie op het issue klimaatverandering

De positie van respondenten op het issue klimaatverandering wordt gemeten aan de hand van variabele met label 'Climate change – position of [Self] (N44)'. Respondenten moesten antwoord geven op de stelling "Sommige mensen vinden dat de maatregelen die de regering neemt om klimaatverandering tegen te gaan te ver gaan. Anderen vinden dat ze niet ver genoeg gaan. Waar zou u uzelf plaatsen op een lijn van 1 tot en met 7, waarbij 1 betekent dat maatregelen tegen klimaatverandering te ver gaan en de 7 betekent dat ze niet ver genoeg gaan?".

Ook hier hoeft niks aan de schaal veranderd te worden, omdat deze overeenkomt met de operationalisering: een hogere score betekent dat de respondenten een linksere positie op het issue hebben. De 34 missende waarden zijn verwijderd. De nieuwe naam van de variabele is 'Positie klimaatverandering'.

Prioriteit op het issue klimaatverandering

De prioriteit die respondenten geven aan het issue klimaat is gemeten met de variabele met het label 'Issue priority [Het nemen van meer maatregelen tegen verandering van het klimaat] (P19)'. Respondenten kregen ook hier de algemene stelling "Hieronder staan zeven onderwerpen waar de regering voorrang aan kan geven; in hoeverre vindt u dat de volgende regering voorrang moet geven aan ieder van deze onderwerpen?", en moesten op een schaal van 0 tot 10 konden aangeven hoeveel voorrang volgens hen aan het issue gegeven moest worden. Het betreft ook hier een rating en geen ranking. Voor het issue klimaat is gekozen voor de stelling 'Het nemen van meer maatregelen tegen het klimaat'. De 34 missende waarden zijn als zodanig gecodeerd. De nieuwe naam van de variabele is 'Prioriteit klimaatbeleid'.

Integratie & Migratie

Positie op het issue integratie

De positie van respondenten op het issue integratie wordt gemeten met de variabele met label 'Foreigners – position of [Self]' (V118) met de stelling "In Nederland vinden sommigen dat mensen met een migratieachtergrond hier moeten kunnen leven met het behoud van de eigen cultuur. Anderen vinden dat zij zich geheel moeten aanpassen aan de Nederlandse cultuur. Waar zou u uzelf plaatsen op een lijn van 1 tot en met 7, waarbij de 1 behoud van eigen cultuur voor mensen met een migratieachtergrond betekent en de 7 dat zij zich geheel moeten aanpassen?".

De schaal van de variabele moet hier gespiegeld worden, omdat met de oorspronkelijke schaal een hogere score een rechtser positie op het issue betekent en zo dus niet meer overeenkomt met de theorie. Door het spiegelen krijgt "behoud van de eigen cultuur voor mensen met een migratieachtergrond" de score 7 en "geheel aanpassen" score 1. Verder worden de 31 missende waarden nog gecodeerd als missende waarden. De nieuw gecreëerde variabele krijgt de naam 'Positie integratie'.

Prioriteit op het issue migratie: beperken van migratie

De prioriteit die respondenten geven aan het issue migratie is gemeten met de variabele met het label 'Issue priority [Het terugdringen van het aantal migranten dat naar Nederland komt] (P15)'. Respondenten kregen de algemene stelling "Hieronder staan zeven onderwerpen waar de regering voorrang aan kan geven; in hoeverre vindt u dat de volgende regering voorrang moet geven aan ieder van deze onderwerpen?", en moesten op een schaal van 0 tot 10 aangeven hoeveel voorrang aan het issue gegeven moest worden. Ook bij deze variabele is weer sprake van een rating. Voor het issue migratie is gekozen voor de stelling 'Het terugdringen van het aantal migranten dat naar Nederland komt'.

Anders dan bij de issuepositie wordt in dit geval gerefereerd naar migratie in plaats van integratie, omdat de term migratie beter past bij de stelling. Ook betekent een hoge score op deze variabele juist een rechtser positie omdat de respondent minder migratie wil bij een hogere score. Toch is gekozen de schaal niet aan te passen omdat dit tot een verwarrende indeling zou leiden. De 52 missende waarden zijn als zodanig gecodeerd. De nieuwe variabele heet 'Prioriteit beperken migratie'.

Hoger onderwijs

Het opleidingsniveau van respondenten wordt gemeten met de variabele met het label 'Highest education (completed) of respondent (V368 recode)'. Respondenten kregen de vraag: 'Wat is de beste omschrijving van de opleiding waar u als laatste een diploma, akte of getuigschrift hebt gehaald?'. De variabele is een hercodering van een andere variabele met dezelfde stelling. De respondenten zijn onderverdeeld in de groepen: Basisonderwijs (1), Vmbo/mavo (2), MBO (3), Havo/VWO (4), HBO (5), WO (6), Anders (7), Nog geen onderwijs afgerond (8), Volgt geen onderwijs (9).

Om de opgestelde hypothesen (8 en 9), dat jongere generaties een linksere positie hebben op klimaat en integratie en meer prioriteit geven op deze issues, omdat zij vaker hoger onderwijs gevolgd hebben te toetsen, is de mediatorvariabele 'Hoger onderwijs' gecreëerd. Hierbij zijn de waarden 5 (HBO) en 6 (WO) gecodeerd als 1 (=hoger onderwijs gevolgd) en alle andere waarden als 0 (= geen hoger onderwijs gevolgd). Deze dummyvariabele kan hiermee in een regressieanalyse gebruikt worden. De missende waarden waren al verwijderd bij de vorige bewerking. De naam van de dummyvariabele is: 'Hoger onderwijs'.

Arbeidersklasse

Om te meten of respondenten gerekend kunnen worden tot de arbeidersklasse is gebruik gemaakt van de variabelen N93 en V362 met de labels 'Previous profession (ISCO-08) if currently unemployed (N93)' en 'Profession (ISCO-08)'. Respondenten moesten hier aangeven wat hun beroep is of aangeven wat hun vorige beroep was indien zij op dat moment

geen beroep (meer) hadden. Op basis van de antwoorden hebben onderzoekers vervolgens de volgende categorieën gekozen:

1. Agrariër, bosbouwer of visser (incl. hovenier)
2. Militair beroep
3. Hogere manager (incl. beleidsvoerende functie)
4. Docent, onderzoeker, ingenieur
5. Hoger opgeleide specialist (incl. accountant, advocaat, notaris, medicus, adviseur, informaticus, journalist, kunstenaar)
6. Gespecialiseerd beroep (incl. verpleegkundige, sociaal werker, boekhouder, commercieel medewerker, makelaar, technicus)
7. Administratief beroep (incl. postbode, magazijnbeheerder, telefonist)
8. Ambachtswerker (incl. medewerker bouw-- en installatie, (auto)monteur, slager, bakker, meubelmaker)
9. Dienstverlenend beroep of verkoper (incl. winkelpersoneel, horecapersoneel, verzorgend beroep, kapper, conciërge, politie, rijinstructeur)
10. Chauffeur, machinebediener of assemblagemedewerker (incl. heftruckchauffeur, treinmachinist)

Aan de hand van het klassenschema van Oesch (2006) zijn de categorieën als volgt onderverdeeld: 1 en 2 onder 'Militair/agrariërs', 3 onder 'Managers', 4 tot en met 6 tot 'Socioculturele-/Technische professionals' en 7 tot en met 10 tot de 'Arbeidersklasse'. Er is gekozen categorie 1 en 2 apart in te delen omdat hier geen duidelijke plaatsing mogelijk in een sociale klasse mogelijk was en omdat het weinig respondenten betrof.

Vanuit de nieuwe indeling is de mediatorvariabele 'Arbeidersklasse' (0=Geen arbeidersklasse, 1=wel arbeidersklasse) gecreëerd. De 151 missende waarden zijn als zodanig gecodeerd.

Analyseplan

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van verschillende methoden om de opgestelde hypothesen te toetsen. Voor de hypothesen 1 tot en met 6 wordt gebruik gemaakt van een ANOVA-toets met *Bonferroni*-procedure. Hierbij wordt *pairwise deletion* toegepast: als een case bij een bepaalde variabele een missende waarde heeft, wordt de case nog wel bij andere variabelen meegenomen in de analyse. Om de hypothesen 7, 8 en 9 te testen wordt gebruik gemaakt van een sequentiële regressieanalyse. Dit betekent dat begonnen wordt met een leeg model, waaraan telkens een variabele wordt toegevoegd om het effect daarvan te toetsen. Hierbij wordt *listwise deletion* toegepast: als een case een missende waarde op een variabele

heeft, wordt de case in de hele regressieanalyse niet meer gebruikt. Hypothesen 10 en 11 kunnen beantwoord worden met de gegevens uit de eerder uitgevoerde toetsen.

Beschrijvende statistieken

Voordat begonnen wordt met de ANOVA-toetsen en de regressieanalyse worden allereerst de beschrijvende statistieken zoals gemiddelde, mediaan, standaardafwijking getoond. Dit wordt gedaan om te controleren of er opvallende waarden te zien zijn. Daarna volgen de bivariate statistieken, ook wel correlaties genoemd. De correlaties zijn nog geen onderdeel van de hypothesetoetsing, maar kunnen wel een eerste aanwijzing over de richting en sterkte van verbanden tussen de belangrijkste variabelen geven. Verder wordt een kruistabel gemaakt om de verdeling van de kiezersgroepen van 2021 (GroenLinks, PvdA of Anders) over de verschillende generaties weer te geven en te controleren of in elke cel de verwachte waarde vijf of hoger is. Bij een verwachte waarde lager dan vijf binnen een groep, is het lastig om uitspraken over de desbetreffende groep (Kiezersgroep/Generatie) te doen. Daarnaast wordt een *turnovertabel* opgesteld die inzicht geeft in het stemgedrag tussen 2021 en 2023: bij welke andere partijen de GroenLinks-PvdA-kiezers van 2023 in 2021 hun stem uitbrachten, en naar welke partijen de PvdA- en GroenLinks-kiezers van 2021 in 2023 zijn overgestapt.

Hypothesetoetsing 1 t/m 6 (ANOVA-toets)

Na de beschrijvende statistieken volgt de hypothesetoetsing van hypothesen 1 tot en met 6. Om de verschillen in positie en prioriteit op de issues inkomensverdeling, klimaat, integratie/migratie tussen de verschillende generaties en kiezersgroepen te analyseren, wordt gebruik gemaakt van de functie ANOVA in SPSS. De ANOVA-toets toetst de groepsgemiddelden om te analyseren of er significante verschillen zijn tussen de groepen. Verder wordt de posthoctoets *Bonferroni* toegepast om ook uitspraken te doen over welke groepen significant van elkaar verschillen. Bij de ANOVA wordt gekeken naar de *F-waarde* en het significantieniveau om uitspraken te doen over de significantie van het verschil tussen de groepsgemiddelden. Bij de *Bonferroni procedure* wordt gekeken naar het verschil in gemiddelden tussen de groepen en het significantieniveau om uitspraken te doen over de verschillen tussen de groepen op de issues. De *Bonferroni* is de meest geschikte posthoctoets om de verschillen tussen groepen te meten, omdat het een strenge correctie (alpha gedeeld door het aantal waarnemingen) toepast op het significantieniveau, waardoor type I fouten voorkomen worden.

Om de eerste hypothese ("De gemiddelde positie en prioriteit op het issue inkomensverdeling hangen negatief samen met de generatie van GroenLinks-PvdA-stemmers in 2023: jongere generaties hebben een rechtser positie op inkomensverdeling en geven

minder prioriteit aan armoedebeleid dan oudere generaties”) te toetsen, worden twee ANOVA-toetsen met Bonferroni procedure uitgevoerd. Hierbij is de variabele ‘Generaties’ beide keren de factor en zijn issuepositie en issueprioriteit op inkomensverdeling de afhankelijke variabelen.

Hypothese 2 (“De groep GroenLinks-PvdA kiezers die in 2021 PvdA gestemd heeft, heeft een linkse positie op inkomensverdeling en geeft ook meer prioriteit aan armoedebeleid dan de groep die in 2021 GroenLinks gestemd heeft. De groep die in 2021 GroenLinks gestemd heeft, heeft een linkse positie op inkomensverdeling en geeft meer prioriteit aan armoedebeleid dan de groep die in 2021 op een andere partij of niet gestemd heeft”) wordt eveneens getoetst met twee ANOVA-toetsen met Bonferroni procedure. De factor is bij beide toetsen de variabele die de kiezers van GroenLinks-PvdA onderscheidt op basis van hun stemkeuze in 2021, en de afhankelijke variabelen zijn de issuepositie en issueprioriteit op inkomensverdeling.

Hypothese 3 (“De gemiddelde positie en prioriteit op het issue klimaatverandering hangen positief samen met de generatie van GroenLinks-PvdA-stemmers in 2023: jongere generaties hebben een linkse positie en geven meer prioriteit aan klimaatbeleid dan oudere generaties”) wordt op dezelfde manier getoetst. De factor is beide keren ‘Generaties’, de afhankelijke variabelen zijn de issuepositie en issueprioriteit op klimaatverandering.

Bij de ANOVA-toetsen voor hypothese 4 (“De groep GroenLinks-PvdA kiezers die in 2021 GroenLinks gestemd heeft, heeft een linkse positie op klimaatverandering en geeft meer prioriteit aan klimaatbeleid dan de groep kiezers die in 2021 op een andere partij gestemd heeft. De groep die in 2021 op een andere partij of niet gestemd heeft, heeft een linkse positie op klimaatverandering en geeft meer prioriteit aan klimaatbeleid dan de groep die 2021 PvdA gestemd heeft”) is de factor de stemkeuze in 2021 en zijn de afhankelijke variabelen de issuepositie en issueprioriteit op klimaatverandering.

Hypothese 5 (“De gemiddelde positie en prioriteit op het issue migratie hangen positief samen met de generatie van GroenLinks-PvdA-stemmers in 2023: jongere generaties hebben een linkse positie op integratie en geven minder prioriteit aan het beperken van migratie dan oudere generaties”) en hypothese 6 (“De groep GroenLinks-PvdA kiezers die in 2021 GroenLinks gestemd heeft, heeft een linkse positie op integratie en geeft minder prioriteit aan het beperken van migratie dan de groep die in 2021 op een andere partij of niet gestemd heeft. De groep die 2021 op een andere partij of niet gestemd heeft, heeft een linkse positie en geeft minder prioriteit aan het beperken van migratie dan de groep die in 2021 PvdA gestemd heeft.”) worden getoetst met twee ANOVA-toetsen en de Bonferroni procedure als posthoc-toets, met de generaties en kiezersgroepen van 2021 als factor en de issuepositie op integratie en issueprioriteit op migratie als afhankelijke variabelen.

Hypothesetoetsing 7 t/m 9 (Sequentiële regressieanalyse)

Na de ANOVA-toetsen volgt het verklarende gedeelte en daarmee de hypothesetoetsing van de hypothesen 7, 8 en 9. De hypothesen worden getoetst met behulp van sequentiële regressieanalyses. Deze toetsen worden alleen uitgevoerd als ook daadwerkelijk uit de ANOVA-toetsen naar voren komt dat er een verschil bestaat tussen groepen op de positie of prioriteit bij een van de drie issues.

In alle regressieanalyses wordt begonnen met het toevoegen van de factor generaties in model 1 om het effect van generaties op de issuepositie en issueprioriteit bij de issues inkomensverdeling, klimaat en integratie/migratie weer te geven. Het effect van generaties op de desbetreffende issuepositie of -prioriteit wordt geïnterpreteerd aan de hand van de regressiecoëfficiënt en de significantie van de helling. Om de effecten per generatie te kunnen onderscheiden zijn vier dummyvariabelen gemaakt, met de vooroorlogse generatie als referentiegroep.

In model 2 worden de mediatorvariabelen aan de analyse toegevoegd. Voor hypothese 7 (“De linkse positie en hogere prioriteit op het issue inkomensverdeling bij de oudere generaties kiezers van GroenLinks-PvdA, kan grotendeels verklaard worden doordat de oudere generaties vaker horen tot de arbeidersklasse dan jongere generaties, en omdat oudere generaties vaker afkomstig zijn uit de PvdA-kiezersgroep.”) zijn de mediatorvariabelen arbeidersklasse en een stem op de PvdA in 2021.

Voor hypothese 8 (“De linkse positie en hogere prioriteit op het issue klimaat bij de jongere generaties kiezers van GroenLinks-PvdA in 2023, kan grotendeels verklaard worden doordat jongere generaties vaker gesocialiseerd zijn in het hoger onderwijs (HBO en WO) dan de oudere generaties, en jongere generaties vaker afkomstig zijn uit de GroenLinks-kiezersgroep”) zijn de mediatorvariabelen het wel of niet gevolgd hebben van hoger onderwijs en een stem op GroenLinks in 2021.

Voor de toetsing van hypothese 9 (“De rechtse positie op integratie en hogere prioriteit op het beperken van migratie bij de oudere generaties kiezers GroenLinks-PvdA in 2023, kan grotendeels verklaard worden doordat oudere generaties minder vaak gesocialiseerd zijn in het hoger onderwijs (HBO en WO) en vaker afkomstig zijn uit de PvdA-kiezersgroep”) zijn hoger onderwijs en een stem op de PvdA in 2021 de mediatorvariabelen.

De mediatorvariabelen worden toegevoegd om te onderzoeken of hun opname leidt tot een verandering van de sterkte of significantie van het effect van generatie. Als na het toevoegen van de mediatorvariabelen de hellingen van generaties dalen en de hellingen van de mediatorvariabelen ook significant blijken te zijn, kunnen de verschillen tussen generaties deels verklaard worden door de mediator en is er sprake van gedeeltelijk mediatie.

Om volledige mediatie aan te kunnen tonen wordt tenslotte in model 3 en 4 het effect van de generaties op de mediatorvariabelen (arbeidersklasse, hoger onderwijs, PvdA of GroenLinks

in 2021) geschat. Hierbij zijn de mediatorvariabelen dus de afhankelijke variabele. Bij significante effecten van generaties op de mediatorvariabelen kan de eerste stap van het mediatieverband aangetoond worden (bijv. oudere generaties horen vaker bij de arbeidersklasse en stemden 2021 vaker op de PvdA). Op deze manier kan het hele mediatieverband aangetoond worden als uit model 2 al gebleken is dat er sprake in gedeeltelijke mediatie. Als volledige mediatie kan worden aangetoond, wordt de hypothese aangenomen.

Naast de hellingen wordt ook gekeken naar de verandering van de verklaarde variantie. Dit wordt getoetst met de *F*-toets, waarmee getoetst wordt of het verschil in verklaarde variantie tussen twee opeenvolgende modellen significant groter is dan nul. Ook wordt gekeken hoe groot de verklaarde variantie (*R square*) is.

Verder worden bij de regressieanalyses nog de assumpties onafhankelijkheid, normaliteit, homoscedasticiteit en lineariteit gecontroleerd. De assumpties moeten gecontroleerd worden zodat men in staat is conclusies te kunnen trekken over de populatie. Voor de assumptiecontroles wordt gebruik gemaakt van verschillende grafieken zoals een residuenplot en PP-plot. Ook wordt er gecontroleerd of er multicollineariteit is door te kijken naar VIF-score.

Resultaten

In het volgende hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd. Allereerst worden de beschrijvende- en bivariate statistieken in een aantal tabellen gepresenteerd. Daarna volgt de hypothesetoetsing, met daarin de resultaten uit de ANOVA- en regressietoetsen. Tenslotte volgt de controle van de assumpties.

Beschrijvende statistieken

In tabel 6 zijn de beschrijvende statistieken van alle variabelen weergegeven. Dit zijn de gemiddelden, standaarddeviaties, mediaan, minimum, maximum en het aantal respondenten. Voor nominale variabelen zijn de frequentieverdelingen weergegeven.

Bij de frequentieverdeling van de variabele 'Generaties' valt op dat de groep 'Babyboomers' veruit het grootste is (40%) en de 'Vooroorlogse generatie' (8%) en 'Generatie-Z' (8.2%) een stuk kleiner zijn. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn dat van de vooroorlogse generatie al veel mensen overleden zijn en van de Generatie-Z in 2023 grote delen nog niet stemgerechtigd waren.

De gemiddelden op 'Positie inkomensverdeling' (=5.82) en 'Positie Klimaatverandering' (=5.75) laten zien dat GroenLinks-PvdA-kiezers van 2023 bij beide issues gemiddeld dezelfde positie hebben, en deze duidelijk links van het midden is. Het gemiddelde op de variabele 'Positie Integratie' is duidelijk lager (=4,02) en laat meer een middenpositie zien. Bovendien laat de standaarddeviatie bij de positie op integratie (=1,30) zien dat onder GroenLinks-PvdA-kiezers er zowel een groep een gemiddeld linksere positie alsook een groep met een gemiddeld rechtsere positie op het issue integratie bestaat.

Bij de variabelen over issueprioriteit is te zien de respondenten gemiddeld veel prioriteit geven aan armoedebelid (=8,17) en klimaatbeleid (=8,31). De variabele 'Prioriteit beperken migratie' heeft een stuk lager gemiddelde dan de beide andere variabelen over issueprioriteit (=4,10). Dit lijkt te komen doordat de stelling gaat over het reduceren van het aantal immigranten dat naar Nederland komt en veel GroenLinks-PvdA kiezers het hier niet mee eens zijn en het daardoor een lagere prioriteit geven. Wel is de standaardafwijking (=2,80) op de variabele groot, wat erop wijst dat de meningen van de respondenten hier sterk uiteenlopen.

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Tabel 6: Beschrijvende statistieken

Variabele	Gemiddelde & (standaarddeviatie)*	Mediaan	Minimum	Maximum	N
Generaties					952
1= Vooroorlogs,	8%				
2=Babyboomers,	40%				
3=Generatie-X,	19.3%				
4=Millennials,	25.9%				
5=Generatie-Z	8.2%				
Kiezersgroepen 2021					918
1= PvdA	26.2%				
2= GroenLinks	23.3%				
3= Anders	47.0%				
Positie inkomensverdeling	5.82 (1.11)	6,00	1	7	914
Prioriteit armoedebeleid (Inkomensverdeling)	8.17 (1.59)	8,00	1	10	918
Positie Klimaatverandering	5.75 (1.35)	6,00	1	7	918
Prioriteit Klimaatbeleid	8.31 (1.86)	9,00	0	10	918
Positie Integratie	4.02 (1.30)	4,00	1	7	921
Prioriteit beperken migratie	4.10 (2.82)	4,00	0	10	900
Hoger onderwijs					901
0= geen	38.7%				
1= wel	61.1%				
Arbeidersklasse					801
0=niet	60.9%				
1= wel	23.2%				

*Bij nominale variabelen is de frequentieverdeling vermeld in percentages.

Uit de frequentieverdeling van de verschillende kiezersgroepen bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2023 blijkt dat het grootste deel van de GroenLinks-PvdA-kiezers in de steekproef (47%) in 2021 op een andere partij dan PvdA of GroenLinks heeft gestemd, of niet heeft deelgenomen aan de verkiezingen. De groepen voormalige PvdA- en GroenLinks-kiezers zijn qua omvang vergelijkbaar, met respectievelijk 26,2% en 23,3%. Dit leidt tot twee vragen: Naar welke partijen zijn de PvdA- en GroenLinks-stemmers uit 2021 overgestapt die

in 2023 niet op GroenLinks-PvdA hebben gestemd, en welke partijen heeft de groep die in 2021 een andere partij gestemd heeft en in 2023 GroenLinks-PvdA gestemd heeft, in 2021 gestemd. Tabel 7 en 8 beantwoorden deze vragen.

Tabel 7 laat zien dat zowel de PvdA- alsook de GroenLinks-kiezers van 2021 uit de steekproef, in grote meerderheid op de gezamenlijke lijst gestemd heeft bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2023 (77.3% & 79%). Verder is te zien dat bij de groep PvdA-kiezers van 2021 27 respondenten (8.4%) in 2023 overgestapt zijn naar NSC. Dit komt overeen met eerder kiezersonderzoek waaruit blijkt dat de PvdA in 2023 kiezers heeft verloren aan NSC, vooral onder mensen die zichzelf tot de arbeidersklasse rekenden (Jacobs et al., 2024b). Bij de groep GroenLinks-kiezers van 2021 is te zien dat ook in deze groep respondenten de overstap gemaakt hebben naar NSC (3.8%). De groep die naar de Partij voor de Dieren is overgestapt was echter iets groter (4.5%). Verder lijkt het erop dat voormalig PvdA-kiezers uit de steekproef in 2023 vaker naar partijen in het midden zijn overgestapt (11.2% naar NSC en VVD), terwijl voormalig GroenLinks-kiezers vaker naar linkse partijen zijn uitgeweken (9.4% naar PvdD, Volt of SP).

Tabel 7: Turnovertabel PvdA- en GroenLinks-kiezers van 2021

Partij 2021	Partij 2023	Aantal	Percentage*
PvdA	GL-PvdA	249	77.3%
	NSC	27	8.4%
	D66	10	3.1%
	VVD	9	2.8%
	SP	8	2.5%
	Anders**	16	5.0%
	Niet gestemd	3	0.9%
	Totaal	322	
GroenLinks	GL-PvdA	222	77.1%
	PvdD	13	4.5%
	NSC	11	3.8%
	D66	7	2.4%
	Volt	7	2.4%
	SP	7	2.4%
	Anders**	14	4.9%
	Niet gestemd	7	2.4%
	Totaal	288	

*Percentages zijn afgerond op één decimaal

**Overige partijen of blanco stem

In tabel 8 is te zien dat veruit de grootste groep van kiezers op GroenLinks-PvdA in 2023, die in 2021 op een andere partij dan PvdA of GroenLinks of niet gestemd heeft, afkomstig is van D66 (49.8%). Ook komen relatief veel kiezers van de SP (10.3%), Partij voor de Dieren (10.3%) en VOLT (9.9%). Dit komt overeen met eerder kiezersonderzoek, waaruit bleek dat de

combinatie GroenLinks-PvdA in 2023 vooral van deze partijen kiezers hebben gewonnen (Jabobs et al., 2024b).

Tabel 8: Stemkeuze groep 'Anders 2021' bij de Tweede Kamerverkiezingen 2021

Partij 2021	Aantal	Percentage
D66	212	49.8%
SP	44	10.3%
PvdD	44	10.3%
Volt	42	9.9%
VVD	22	5.2%
ChristenUnie	19	4.5%
CDA	8	1.9%
BIJ1	6	1.4%
Overige partijen	13	3.1%
Geen stem	16	3.8%
Totaal	426	

Verder rijst de vraag hoe de generaties verdeeld zijn over de verschillende kiezersgroepen. Dit is weergegeven in tabel 9. Geen van de verwachte waarden was onder de 5, over elke groep kunnen dus uitspraken gedaan worden. Er waren 34 missende waarden. In de tabel valt op dat PvdA-kiezers oververtegenwoordigd zijn in de oudere generaties en ondervertegenwoordigd in de jongere generaties. Bij GroenLinks-kiezers is dit andersom. Dit is in lijn met de verwachtingen. De kiezers die 2021 een andere partij gestemd hebben of niet gestemd hebben, zijn met name ondervertegenwoordigd in de vooroorlogse generatie, maar lijken verder redelijk gelijkmatig verdeeld over de generaties. Ook zijn zij in alle andere generaties de grootste groep, wat overeenkomt met de frequentieverdelingen in tabel 6.

Tabel 9: Kruistabel Partij 2021/ Generaties

Generaties	Partij 2021	Vooroorlogse generatie	Babyboomers	Generatie-X	Millennials	Generatie-Z	Totaal
	PvdA	42 (61.8%)	129 (34.6%)	39 (22.0%)	32 (14.1%)	7 (9.6%)	249
	GroenLinks	4 (5.9%)	78 (20.9%)	47 (26.6%)	68 (30.0%)	25 (43.2%)	222
	Anders	22 (32.4%)	166 (44.5%)	91 (51.4%)	127 (55.9%)	41 (56.2%)	447
Totaal		68	373	177	227	73	918

Bivariate statistieken

In tabel 10 en 11 zijn de correlaties weergegeven. Correlaties geven de richting en sterkte van verbanden weer en kunnen een score aannemen tussen de -1 en 1, waarbij -1 een sterk negatief verband betekent en 1 een sterk positief verband. Wegens het grote aantal variabelen is de correlatiematrix opgesplitst in twee tabellen. Hierbij is rekening gehouden met de hypothesen en de belangrijkste verbanden in het onderzoek. In tabel 10 zijn de correlaties tussen de generaties en de overige variabelen opgenomen, in tabel 11 de correlaties tussen kiezersgroepen van 2021 (PvdA, GroenLinks en Anders) en de overige variabelen. Een sterke of significante correlatie betekent niet meteen dat er een bewijs voor een effect is, al geeft het wel een aanwijzing zijn dat er een effect bestaat.

In tabel 10 is te zien dat er geen samenhang bestaat tussen generaties en de issuepositie op inkomensverdeling ($r=-0,03$, met $p=0,40$) en de prioriteit op klimaatbeleid ($r=-0,00$, met $p=0,97$). Dit is opvallend omdat in de hypothesen ervan uit wordt gegaan dat oudere generaties een linkse positie hebben op het issue inkomensverdeling dan jongere generaties, en jongere generaties meer prioriteit geven aan klimaatbeleid dan oudere generaties. De correlaties lijken dit niet te bevestigen, ook al zijn correlaties geen bewijs voor de daadwerkelijke afwezigheid van het effect. De ontbrekende correlatie bij de issueprioriteit kan ook wijzen op een plafondeffect: alle respondenten vinden klimaatverandering belangrijk waardoor de variatie op de variabele verdwijnt en de correlatie dus zwak wordt.

De variabele 'Generaties' correleert wel negatief met de prioriteit op armoedebeleid ($r=-0,16$, met $p<0,01$). Dit betekent dat jongere generaties vaker lager scoren op de variabele 'Prioriteit armoedebeleid (inkomensverdeling)', wat overeenkomt met de hypothesen.

Daarnaast is er een positieve correlatie tussen generaties en de issuepositie op klimaatverandering ($r=0,15$, met $p=0,01$). Jongere generaties hebben dus vaker een linkse score op het issue klimaatverandering dan oudere generaties. Dit komt ook overeen met de hypothesen.

Verder is er een positief verband tussen generaties en de issuepositie op integratie ($r=0,12$, met $p<0,01$), wat erop wijst dat jongere generaties vaker een linkse positie op het issue integratie hebben. Verder bestaat er nog een negatief verband ($r=-0,25$, met $p<0,01$) tussen generaties en de prioriteit op het beperken van migratie. Dit geeft weer dat jongere generaties minder prioriteit lijken te geven aan het verminderen van het aantal immigranten dat naar Nederland komt. Beide correlaties komen overeen met de opgestelde hypothesen.

Tenslotte is er nog een significant positieve correlatie tussen 'Generaties' en 'Hoger onderwijs'. Jongere generaties lijken dus vaker hoger onderwijs gevolgd te hebben dan oudere generaties ($r=0,16$, $p<0,01$). Dit komt overeen met de verwachting in de hypothesen. Er lijkt geen verband te zijn tussen generaties en het behoren tot de arbeidersklasse ($r=-0,03$, $p=0,35$), wat juist ingaat tegen de verwachtingen die opgesteld zijn in de hypothesen.

Tabel 10: Correlaties generaties, positie en prioriteit op issues inkomensverdeling, klimaatverandering en migratie/integratie

Variabele***	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. Generaties	-	-0,03	-0,16**	0,13**	0,00	0,12**	-0,25**	0,16**	-0,03
2. Positie Inkomen		-	0,30**	0,17**	0,13**	0,07	-0,16**	-0,01	0,02
3. Prioriteit Armoedebeleid			-	0,05	0,16**	0,03	0,01	-0,10**	0,07
4. Positie Klimaat				-	0,72**	0,13**	-0,29**	0,16**	-0,15**
5. Prioriteit Klimaatbeleid					-	0,09*	-0,14**	0,12**	-0,12**
6. Positie Integratie							-0,35**	0,09**	-0,12**
7. Prioriteit beperken migratie							-	-0,16**	-0,16**
8. Hoger onderwijs								-	-0,50**
9. Arbeidersklasse									-

*significant bij $p < 0,05$, **significant bij $p < 0,01$, $N=952$. *** Naam van variabelen zijn afgekort

De correlatiematrix in tabel 11 laat zien dat binnen de GroenLinks-PvdA-kiezers van 2023 een stem op GroenLinks in 2021 positief samenhangt met een linkse positie op inkomensverdeling ($r=0,13$, met $p < 0,01$), terwijl dit voor voormalig PvdA-kiezers niet significant is ($r=0,05$, met $p=0,11$). Dit is tegen de verwachtingen in de hypothesen in, omdat hier werd uitgegaan dat binnen kiezers van GroenLinks-PvdA in 2023, een stem op de PvdA in 2021 relatief vaker zou samenhangen met een linkse positie op inkomensverdeling dan een stem op GroenLinks in 2021.

Tegelijkertijd hangt een stem op de PvdA in 2021 wel positief samen met hogere prioriteit op armoedebeleid ($r=0,11$, met $p < 0,01$), terwijl dit voor een stem op GroenLinks in 2021 niet geldt ($r=-0,03$, met $p = 0,43$). De groep die in 2021 op een andere partij stemde of niet stemde, scoort op beide dimensies negatief ($r = -0,18$, met $p < 0,01$ en $r = -0,11$, met $p < 0,01$). Dit komt wel overeen met de verwachting in hypothese. Er lijkt dus sprake te zijn van de prioriteitsparadox bij kiezers uit de GroenLinks-groep: zij hebben een linkse positie dan de PvdA-groep als het gaat om inkomensverdeling, maar geven tegelijkertijd minder prioriteit aan armoedebeleid dan PvdA-stemmers van 2021.

Bij klimaatverandering hangt zoals verwacht een stem op GroenLinks in 2021 sterker samen met een linkse positie ($r = -0,18$, met $p = <0,01$) en hogere prioriteit ($r = -0,11$, met $p = <0,01$) op het issue dan een stem op de PvdA in 2021. Op het thema integratie correleren voormalig PvdA-kiezers vaker met een rechtse positie ($r = -0,09$, met $p = <0,01$) en hogere prioriteit voor immigratiebeperking ($r = 0,12$, met $p = <0,01$). Voor GroenLinks-kiezers is dit omgekeerd ($r = 0,12$, met $p = <0,01$ en $r = -0,17$, met $p = 0,01$). De groep 'Anders 2021' vertoont geen significante samenhang op deze dimensies ($r = -0,03$, met $p = 0,40$ & $r = 0,05$, met $p = 0,14$).

Daarnaast laat de tabel zien dat GroenLinks-kiezers vaker hoger onderwijs hebben gevolgd ($r = 0,12$, met $p = <0,01$), tegenover een negatieve samenhang bij PvdA-kiezers ($r = -0,15$, met $p = <0,01$). Voor de arbeidersklasse zijn er geen significante correlaties ($r = 0,03$, met $p = 0,40$; $r = -0,02$, met $p = 0,51$; $r = -0,08$, met $p = 0,82$).

Tenslotte valt op dat de correlaties niet -1 zijn, maar -0,35, -0,59 en -0,54. Op het eerste oog lijkt dit verwarrend omdat een stem op de PvdA in 2021, betekent dat niet gestemd is op GroenLinks in 2021, wat zou betekenen dat de variabelen altijd tegenovergesteld zijn. De codering van de variabelen is echter niet binair omdat deze voortkomt uit drie categorieën: PvdA-kiezers in 2021, GroenLinks-kiezers in 2021 en andere kiezers in 2021. Bij een stem op een andere partij of geen stem in 2021 krijgt de respondenten op zowel 'PvdA2021' als 'GL2021' de waarde '0', waardoor er geen perfecte tegenstelling is en de correlatie is daardoor niet -1.

Tabel 11: Correlatiematrix PvdA 2021, GL 2021, Anders 2021, positie en prioriteit issues inkomensverdeling, klimaatverandering en migratie/integratie

Variabele***	PvdA 2021	GL 2021	Anders 2021	Positie Inkomen	Prioriteit Inkomen	Positie Klimaat	Prioriteit Klimaat	Positie Integratie	Prioriteit Migratie
PvdA 2021	-	-0,35**	-0,59**	0,05	0,11**	-0,18**	-0,11**	-0,09*	0,12**
GL 2021	-	-	-0,54**	0,13**	0,03	0,21**	0,19**	0,12**	-0,17**
Anders 2021	-	-	-	-0,18**	-0,11**	-0,04	-0,07*	-0,03	0,05
								Hoger onderwijs	Arbeidersklasse
								-0,15**	0,03
								0,12**	-0,02
								0,03	-0,08

*significant bij $p = <0,05$, **significant bij $p = <0,01$, N= 952, ***Naam van variabelen zijn afgekort

Hypothesetoetsing

Om de verschillende hypothesen te toetsen worden twee manieren gebruikt. Voor de hypothesen 1 t/m 6 wordt gebruik gemaakt van een ANOVA-toets met Bonferroni-procedure. Voor de hypothesen 7 t/m 9 van een sequentiële regressieanalyse. De resultaten hieruit worden hieronder weergegeven.

ANOVA-toetsen (hypothesen 1 t/m 6 & hypothesen 10, 11)

Om de hypothesen te testen wordt gekeken naar de F-waarde van de ANOVA-toets en het bijbehorende significantieniveau om te toetsen of er significante verschillen tussen de groepen (verschillende generaties of verschillende kiezersgroepen van 2021) op de issuepositie of issueprioriteit significant zijn. Daarna volgt de Bonferroni procedure, die de generaties of kiezersgroepen onderling vergelijkt, om te toetsen welke significant van elkaar verschillen. De verschillen tussen de groepen worden ook in een grafiek weergegeven.

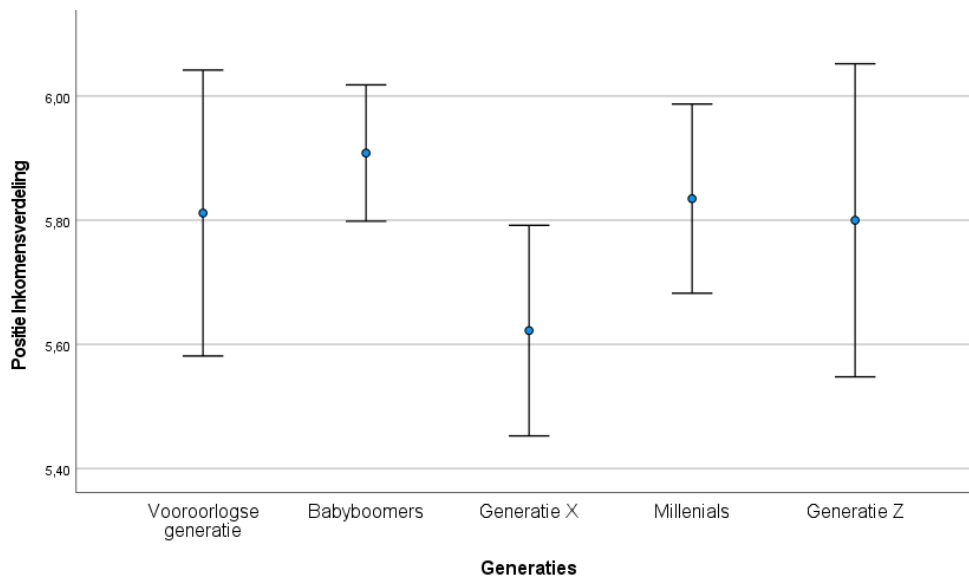
Het verschil tussen generaties op de positie inkomensverdeling en prioriteit op armoedebeleid

De eerste hypothese die getoetst is "De gemiddelde positie en prioriteit op het issue inkomensverdeling hangen negatief samen met de generatie van GroenLinks-PvdA-stemmers in 2023: jongere generaties hebben een rechtser positie op inkomensverdeling en geven minder prioriteit aan armoedebeleid dan oudere generaties". Er zijn twee ANOVA-toetsen uitgevoerd met de generaties als factor en issuepositie en issueprioriteit op inkomensverdeling als afhankelijke variabelen.

Uit de ANOVA-toets met de issuepositie op inkomensverdeling als afhankelijke variabele blijkt volgens de F-toets dat er op de issuepositie op inkomensverdeling geen significant verschil tussen generaties is ($F(4,909)=1.48$, met $p=0,20$). De resultaten van de Bonferroni procedure laten zien dat er alleen significante verschillen zijn tussen de Babyboomers en de Generatie-X bij de gemiddelde positie op het issue inkomensverdeling ($MD=0,29$, met $p=0,04$). Dit is ook te zien in de grafiek van figuur 4, waar de betrouwbaarheidsintervallen van de twee generaties geen overlap hebben. Op een schaal van 1 tot 7 lijkt 0,29 echter een klein verschil.

In figuur 4 is ook te zien dat de oudste en jongste generaties bijna identiek zijn in de positie op inkomensverdeling. De verwachting uit hypothese 1 dat oudere generaties een linkser positie hebben op inkomensverdeling komt dus niet uit. Wel kan aangetoond worden dat Generatie X de meest rechtse positie heeft op inkomensverdeling, waarmee hypothese 10 kan worden aangenomen.

Figuur 4: Positie op inkomensverdeling van de verschillende generaties*

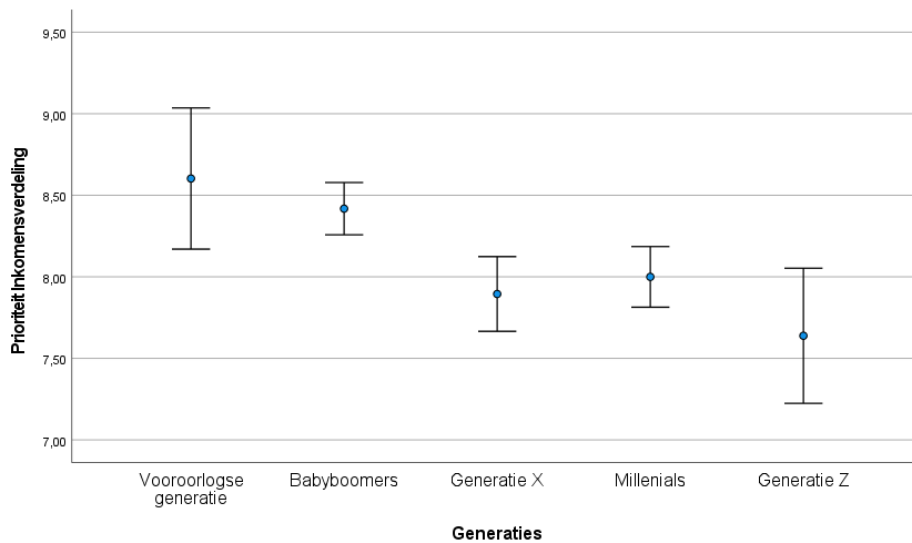

*Aangepaste schaalverdeling

Bij de prioriteit op armoedebeloid is er wel een significant verschil tussen de generaties ($F(4,913)=7,77$, met $p<0,01$). Ook de resultaten van de Bonferroni-toets laten zien dat er significante verschillen tussen generaties bestaan bij de prioriteit op armoedebeloid: Babyboomers geven significant meer prioriteit aan armoedebeloid dan de generatie X ($MD=0,52$, met $p<0,01$), millennials ($MD=0,42$, met $p=0,02$) en generatie Z ($MD=0,78$, met $p<0,01$). Op een schaal van 1 tot 10 zijn dit redelijk grote verschillen. Ook de vooroorlogse generatie geeft meer prioriteit aan armoedebeloid dan de generatie X ($MD=0,71$, met $p=0,02$) en de generatie Z ($MD=0,97$ met $p<0,01$). Het valt vooral op dat er een groot verschil (bijna een heel punt) is tussen Generatie Z en de twee oudste generaties is.

Tussen de babyboomers en de vooroorlogse generatie onderling, en tussen de generatie X, millennials en generatie Z onderling, bestaan geen significante verschillen. De bevindingen komen dus overeen met de verwachtingen in de hypothese: oudere generaties geven meer prioriteit aan armoedebeloid dan jongere generaties.

Figuur 5: Prioriteit op armoedebelid van de verschillende generaties*

*Aangepaste schaalverdeling

Samenvattend kan Hypothese 1 dus maar gedeeltelijk worden aangenomen: binnen de kiezers van GroenLinks-PvdA van 2023 hebben oudere generaties geen linkse positie op het issue inkomensverdeling, maar geven wel meer prioriteit aan het armoedebelid dan jongere generaties. Hypothese 10 dat generatie X de meest rechtse positie heeft op inkomensverdeling, kan wel worden aangenomen.

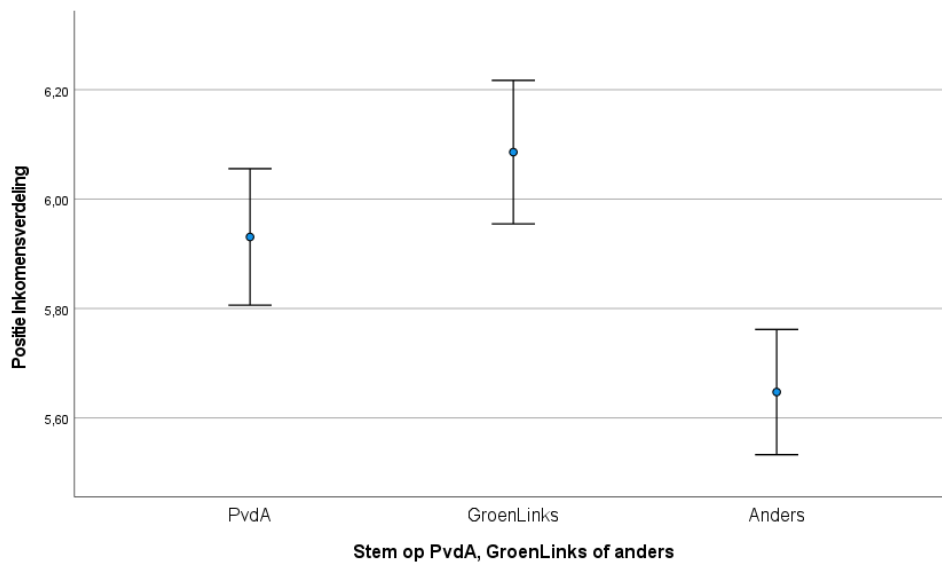
Het verschil in positie op inkomensverdeling en prioriteit op armoedebelid tussen PvdA-, GroenLinks- en andere kiezers

De tweede getoetste hypothese is of GroenLinks-PvdA-kiezers die 2021 PvdA gestemd hebben, een linkse positie op inkomensverdeling hebben en meer prioriteit geven aan armoedebelid dan GroenLinks-PvdA-kiezers die in 2021 GroenLinks gestemd hebben, en of de GroenLinks-groep vervolgens een linkse positie en hogere prioriteit op inkomensverdeling heeft dan de groep die 2021 anders gestemd heeft.

Ook hier zijn twee ANOVA-toetsen met Bonferroni procedure uitgevoerd. Uit deze resultaten blijkt dat er significante verschillen zijn tussen de verschillende kiezersgroepen op de positie op het issue inkomensverdeling ($F(2, 878) = 13,01$, met $p < 0,01$). De significante verschillen zitten, zoals in figuur 6 te zien is, tussen aan de ene kant de voormalig PvdA-stemmers en voormalig GroenLinks-stemmers, en aan de andere kant de groep kiezers die in 2021 op een andere partij of niet gestemd heeft. De groep PvdA-kiezers van 2021 scoort 0,28 (met $p < 0,01$) linkser op de positie op het issue inkomensverdeling dan de groep die 2021 anders gestemd heeft, en de groep GroenLinks-kiezers 0,44 (met $p < 0,01$) hoger. Dit zijn middelgrote verschillen bij een zevenpuntschaal. Tussen PvdA- en GroenLinks-kiezers bestaat geen significant verschil bij de positie op het issue inkomensverdeling ($MD = 0,16$, met

$p=0,37$). Het resultaat is tegen de verwachtingen in dat het PvdA-smaldeel binnen GroenLinks-PvdA-stemmers de meest linkse positie op inkomensverdeling zou hebben. Uit de toets komt namelijk naar voren dat juist GroenLinks-kiezers van 2021 gemiddeld de meest linkse positie hebben op inkomensverdeling, ook al wijkt de groep niet significant af van de PvdA-groep.

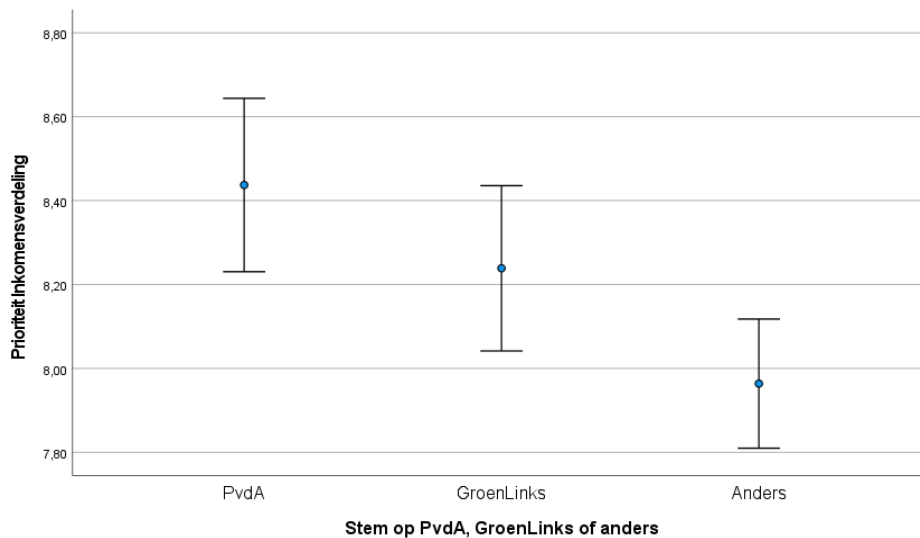
Figuur 6: Positie op het issue inkomensverdeling van de verschillende kiezersgroepen van 2021*

*Aangepaste schaalverdeling

Uit de ANOVA-toetsen met de prioriteit op armoedebelaid als afhankelijke variabele komt naar voren dat er ook hierop significante verschillen tussen de verschillende kiezersgroepen zijn ($F(2, 881) = 7,23$, met $p < 0,01$). Er is wederom een significant verschil tussen de groep voormalig PvdA-kiezers en de groep die 2021 anders dan PvdA of GroenLinks gestemd heeft, waarbij de PvdA-groep gemiddeld een 0,47 (met $p < 0,01$) hogere prioriteitsscore heeft op armoedebelaid en er dus een middelgroot verschil tussen deze twee groepen is. Verder zijn er geen significante verschillen tussen de PvdA- en GroenLinks-groep en verschilt de GroenLinks-groep ook niet significant van de groep die in 2021 anders of niet gestemd heeft.

Figuur 7: Prioriteit op het issue inkomensverdeling van de kiezersgroepen van 2021*

*Aangepaste schaalverdeling

Hypothese 2 kan dus niet bevestigd worden. GroenLinks-PvdA-kiezers van 2023 die in 2021 PvdA gestemd hebben, hebben geen linkse positie op inkomensverdeling en geven niet significant meer prioriteit aan het issue inkomensverdeling dan de groep die in 2021 GroenLinks gestemd heeft. Wel heeft de PvdA-groep een linkse positie op inkomensverdeling en geeft meer prioriteit aan dit thema dan de groep die 2021 anders gestemd heeft.

Het verschil in positie en prioriteit op het issue klimaatverandering tussen de verschillende generaties

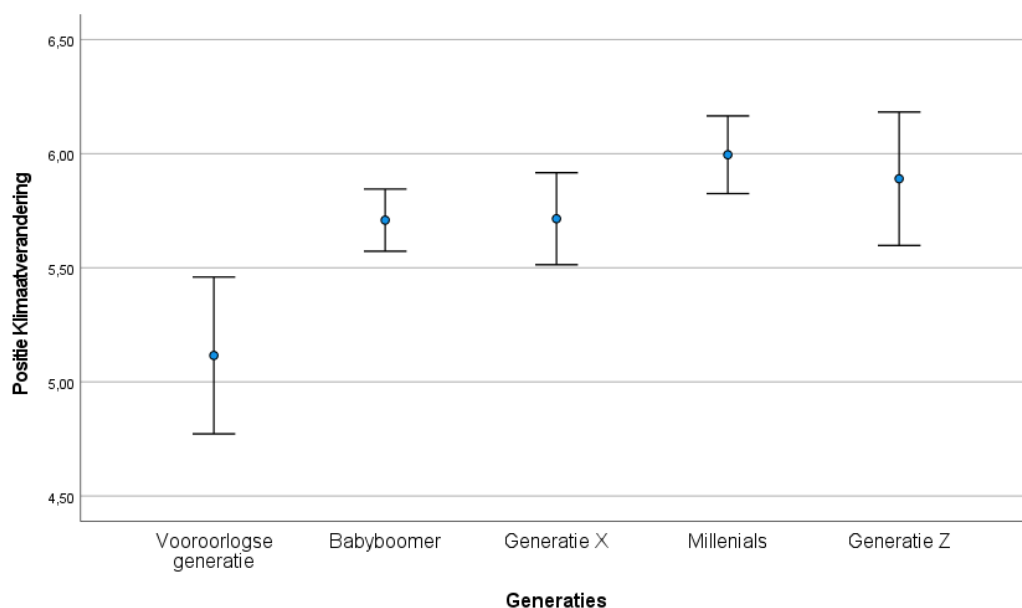
Uit de ANOVA-toetsen voor hypothese 3 (“De gemiddelde positie en prioriteit op het issue klimaatverandering hangen positief samen met de generatie van GroenLinks-PvdA-stemmers in 2023: jongere generaties hebben een linkse positie op klimaatverandering en geven meer prioriteit aan klimaatverandering dan oudere generaties”) blijkt dat er een significant verschil is tussen generaties in de positie op het issue klimaatverandering ($F(4, 913) = 6,14$, met $p < 0.01$).

De resultaten van de Bonferroni-toets laten zien dat er een groot verschil is tussen kiezers van GroenLinks-PvdA uit de vooroorlogse generatie en andere generaties. GroenLinks-PvdA-kiezers uit de vooroorlogse generatie hebben namelijk significant een rechtse positie op klimaatverandering dan alle andere generaties. Het verschil met de millennials is het grootste met $-0,88$ ($p < 0,01$). Dit is een groot verschil bij een schaal van tien punten. De verschillen tussen de vooroorlogse generatie en de andere generaties zitten tussen

-0,77 en -0,59 en zijn dus middelgroot. Andere generaties dan de vooroorlogse generatie verschillen niet significant van elkaar op de issuepositie op klimaatverandering.

De verwachtingen uit hypothese 3 komen dus uit, al dient hier wel de nuance gemaakt te worden dat binnen het GroenLinks-PvdA electoraat alleen de vooroorlogse generatie afwijkt van de jongere generaties, terwijl de positie van babyboomers op klimaatverandering vergelijkbaar is met de jongere generaties. De bevinding dat de vooroorlogse generatie de meest rechtse positie heeft op klimaatverandering komt ook overeen met de verwachtingen in hypothese 11. In figuur 8 zijn de verschillen in groepsgemiddelden tussen de verschillende generaties weergegeven.

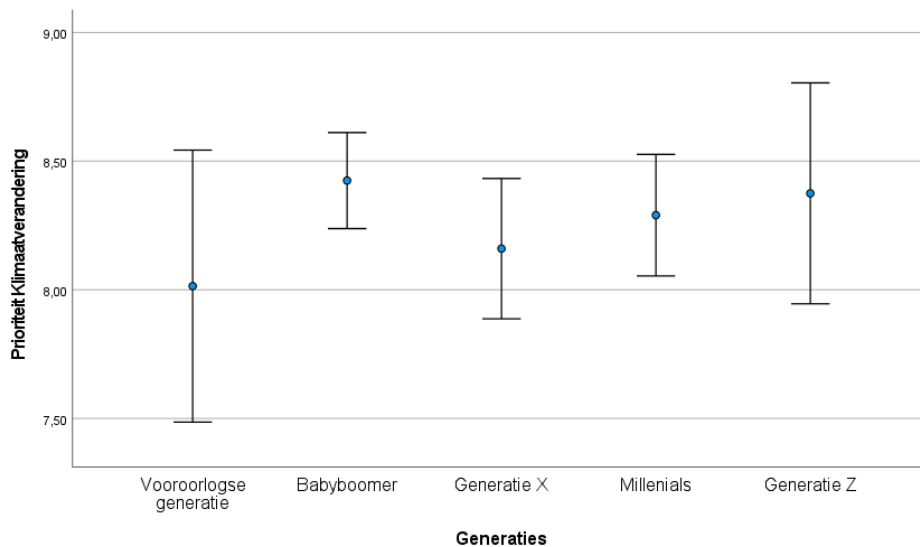
Figuur 8: Positie op klimaatverandering van de verschillende generaties*

*Aangepaste schaalverdeling

Uit de ANOVA-toets met de prioriteit op klimaatbeleid als afhankelijke variabele komt juist naar voren dat er geen significant verschil tussen generaties op de prioriteit op het issue klimaatverandering is ($F(4, 913) = 1.11$, met $p=0.35$). Dit wordt ook bevestigd door de resultaten van de Bonferroni-toets (figuur 9), waar geen significante verschillen tussen generaties gevonden zijn. De groepsgemiddelden laten nog wel zien dat de vooroorlogse generatie de laagste prioriteit geeft aan klimaatverandering ($M=8.01$), maar de betrouwbaarheidsinterval laat ook zien dat er een grote spreiding binnen deze groep is ($BHI = 7,49; 8,54$). De hoge spreiding verklaart waarschijnlijk ook waarom de vooroorlogse generatie niet significant verschilt van andere generaties op de prioriteit op het issue klimaatverandering.

Figuur 9: Prioriteit op klimaatbeleid van de verschillende generaties*

*Aangepaste schaalverdeling

Hypothese 3 kan dus maar deels bevestigd worden: jongere generaties hebben inderdaad een linkere positie op klimaatverandering dan oudere generaties, maar er is geen significant verschil tussen generaties op de prioriteit die zij aan het issue klimaatverandering geven.

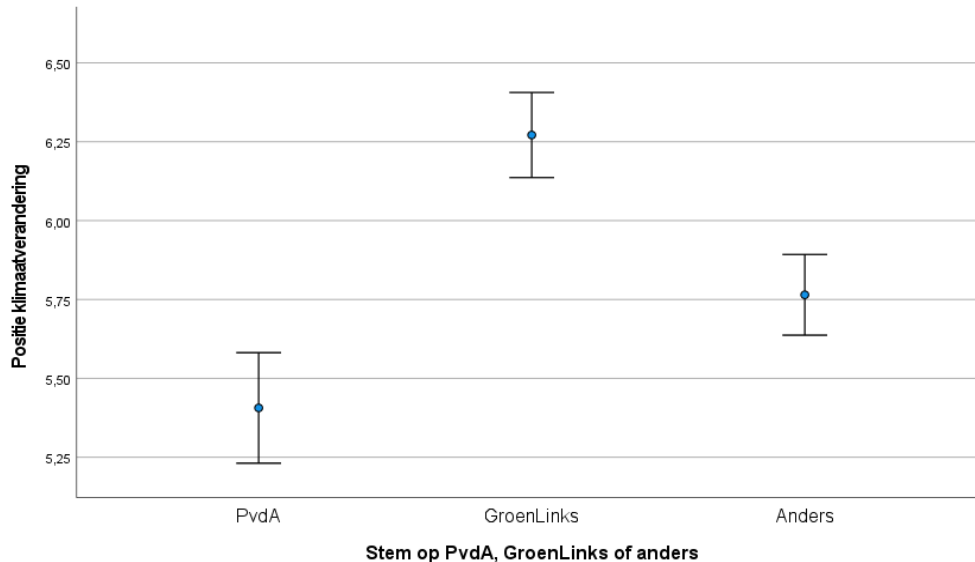
Het verschil in positie en prioriteit op het issue klimaatverandering tussen PvdA-, GroenLinks en andere kiezers

Uit de ANOVA-toets voor hypothese 4 ("De groep GroenLinks-PvdA kiezers die in 2021 GroenLinks gestemd heeft, heeft een linkere positie op klimaatverandering en geeft meer prioriteit aan klimaatverandering dan de groep kiezers die in 2021 PvdA of anders gestemd heeft. De groep die in 2021 op een andere partij of niet gestemd heeft, heeft een linkere positie op klimaatverandering en geeft meer prioriteit aan klimaatbeleid dan de groep die 2021 PvdA gestemd heeft.") is te zien dat er een significant verschil tussen de kiezersgroepen van 2021 is op de positie op het issue klimaatverandering is ($F(2, 878) = 16.82$, met $p < 0.01$).

De resultaten van de Bonferroni-toets bevestigen dit beeld: zowel GroenLinks-kiezers van 2021 alsook kiezers die 2021 op een andere partij of niet hebben gestemd, hebben een significant linkere positie op het issue klimaatverandering dan PvdA-kiezers van 2021. De voormalig GroenLinks-kiezers scoren zelfs 0,86 (met $p = 0,01$) punt linkser op klimaatverandering dan de groep voormalig PvdA-kiezers. Dit is een groot verschil bij een schaal van zeven punten. De groep die in 2021 anders gestemd heeft scoort 0,36 (met $p = 0,01$) punt linkser op klimaatverandering dan de PvdA-groep. Dit komt overeen met de

verwachtingen in hypothese 4. Het grote verschil tussen de PvdA-groep en de andere twee groepen is ook te zien in figuur 10.

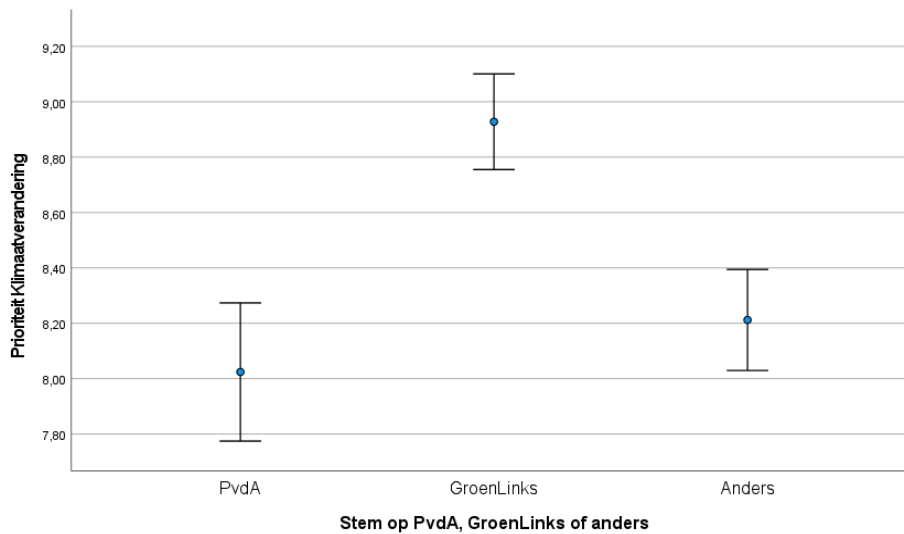
Figuur 10: Positie op klimaatverandering van de verschillende kiezersgroepen van 2021*

*Aangepaste schaalverdeling

De ANOVA-toets met de prioriteit op klimaatbeleid als afhankelijke variabele en als factor de verschillende kiezersgroepen van 2021 geeft weer dat ook bij de issueprioriteit een significant verschil bestaat tussen de kiezersgroepen van 2021 ($F = (2, 792) = 13.55$, met $p < 0.01$). Uit de Bonferroni-toets (figuur 11) blijkt dat de groep GroenLinks-PvdA-kiezers die in 2021 GroenLinks gestemd heeft, significant meer prioriteit aan klimaatbeleid geeft dan de PvdA-groep ($MD = 0,90$, $p < 0,01$) en de groep die 2021 anders dan GroenLinks of PvdA gestemd heeft ($MD = 0,72$, $p < 0,01$). Vooral het verschil tussen GroenLinks-groep en de PvdA-groep is met 0,9 punten groot te noemen, al dient hier bij gezegd te worden dat ook de PvdA-groep met een gemiddelde van 8,02 redelijk hoog scoort op de prioriteit op klimaatbeleid. Deze bevindingen uit de toetsen komen overeen met de verwachting in hypothese 4.

Figuur 11: Prioriteit op klimaatbeleid van de verschillende kiezersgroepen van 2021*

*Aangepaste schaalverdeling

Hypothese 4 kan hiermee grotendeels bevestigd worden. GroenLinks-PvdA-kiezers die 2021 GroenLinks gestemd hebben, hebben een linksere positie op klimaatverandering dan GroenLinks-PvdA-kiezers die 2021 PvdA of anders gestemd hebben en geven ook meer prioriteit aan klimaatbeleid dan de twee andere kiezersgroepen.

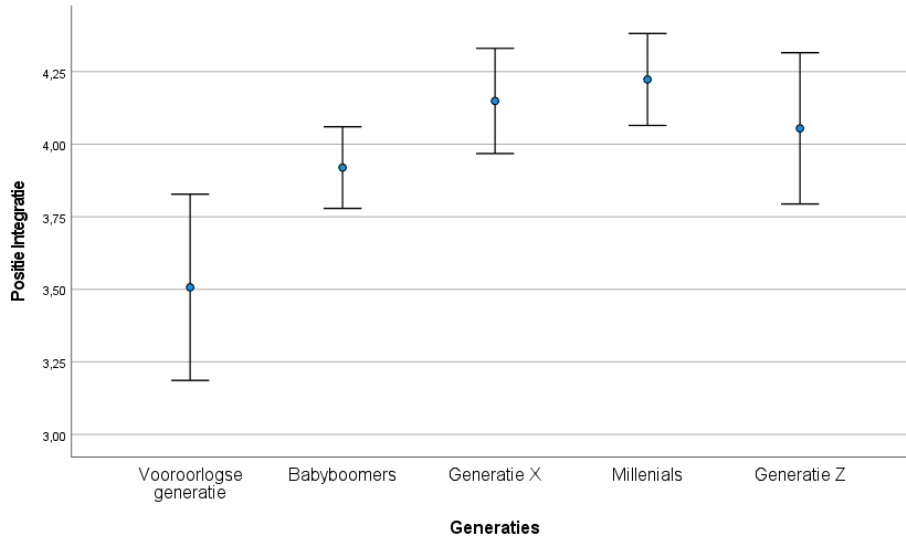
Het verschil in positie en prioriteit op het issue integratie/migratie tussen de verschillende generaties

De ANOVA-toets voor hypothese 5 ("De gemiddelde positie en prioriteit op het issue migratie hangen positief samen met de generatie van GroenLinks-PvdA-stemmers in 2023: jongere generaties hebben een linksere positie op integratie en geven minder prioriteit aan het beperken van migratie dan oudere generaties") met de issuepositie op integratie als afhankelijke variabele en de generaties als factor, laat zien dat er een significant verschil is tussen generaties bij de positie op integratie ($F(4,916)=5,15$, met $p<0,01$). Uit de resultaten van de Bonferroni-toets (figuur 12) komt naar voren dat de vooroorlogse generatie een significant rechtser positie heeft op integratie dan de generatie X ($MD=-0,64$, $p<0,01$) en millennials ($MD=-0,72$, $p<0,01$). Dit zijn middelgrote tot grote verschillen.

Tussen de babyboomers en de andere generaties bestaan geen significante verschillen. Verder valt ook op dat de vooroorlogse generatie niet significant van de generatie Z verschilt, ondanks dat hier sprake is van het grootste leeftijdsverschil. Het groepsgemiddelde van de generatie Z ligt wel meer dan een halve punt linkser dan dat van de vooroorlogse generatie ($MD=0,55$), maar door de grote spreiding binnen generatie Z is er geen significant verschil tussen beide groepen ($p=0,12$). Toch komen de resultaten wel redelijk overeen met

de verwachtingen uit hypothese 5, omdat de jongere generaties over het algemeen een linkse issuepositie op integratie hebben dan de oudere generaties. De rechtse positie van de vooroorlogse generatie komt overeen met de verwachtingen van hypothese 11.

Figuur 12: Positie op integratie van de verschillende generaties*

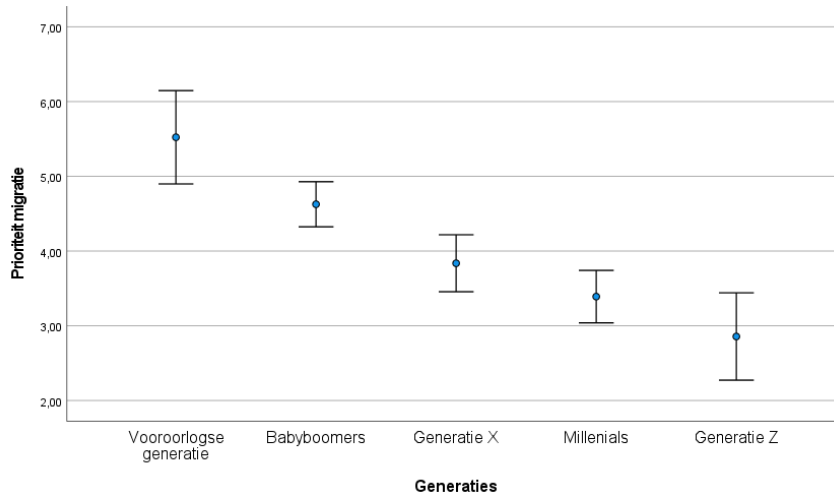
*Aangepaste schaalverdeling

De resultaten van de ANOVA-toets met de prioriteit voor het beperken van migratie als afhankelijke variabele en de generaties als factor, bevestigen dat er tussen generaties ook een verschil bestaat bij de prioriteit om migratie terug te dringen ($F(4, 895) = 15,56$, met $p < 0,01$). Bij deze toets dient gezegd te worden dat een hoge prioriteit op dit issue, in tegenstelling tot de prioriteitsvariabelen bij de issues inkomensverdeling en klimaatverandering, een rechtse opvatting betekent. Een hoge prioriteitsscore betekent in dit geval namelijk dat de respondent het belangrijk vindt dat er minder immigranten naar Nederland komen.

De resultaten van de Bonferroni-toets laten zien dat de vooroorlogse generatie en de babyboomers inderdaad significant meer prioriteit geven aan het beperken van migratie dan de jongere generaties. Zo scoort de vooroorlogse generatie 1,69 punten hoger (met $p < 0,01$) dan de generatie X, 2,13 punten hoger (met $p < 0,01$) dan de millennials en 2,67 punten hoger (met $p < 0,01$) dan de generatie Z. Dit zijn zeer grote verschillen. Ook de babyboomers en de drie jongste generaties verschillen sterk: babyboomers scoren 0,79 punten hoger (met $p = 0,02$) dan de generatie X, 1,24 punten hoger (met $p < 0,01$) dan de millennials, 1,77 punten hoger (met $p < 0,01$) dan generatie Z. Ook scoort de vooroorlogse generatie 0,90 punten hoger op de prioriteit voor het verminderen van migratie dan de babyboomers, maar dit verschil is niet

significant ($p=0,15$). De grote verschillen tussen oudere en jongere generaties zijn ook goed te herkennen in figuur 13.

Figuur 13: Prioriteit op migratie van de verschillende generaties*

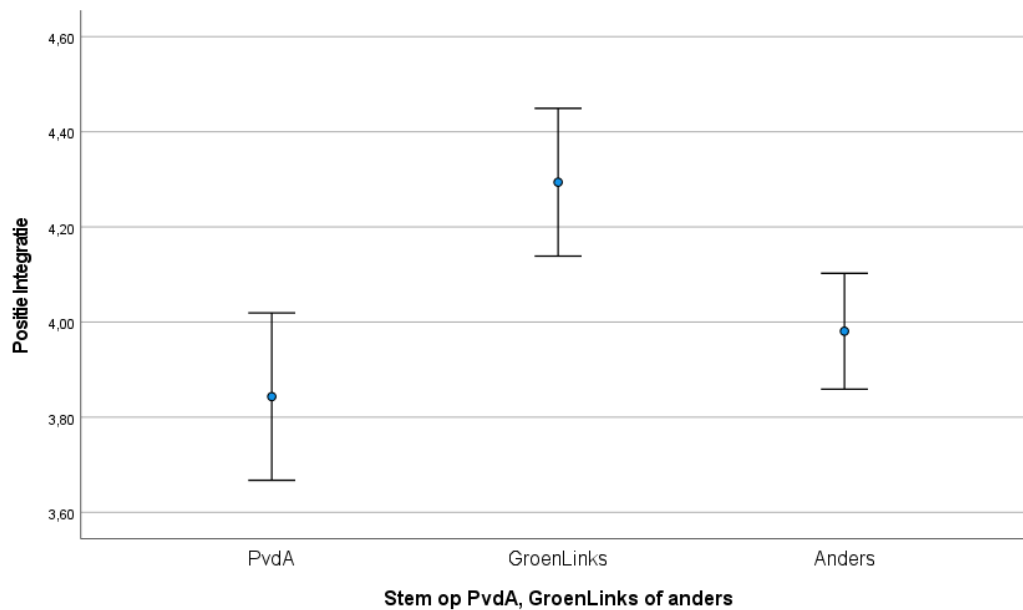
*Aangepaste schaalverdeling

Hypothese 5 wordt dus bevestigd: de jongere generaties onder GroenLinks-PvdA-kiezers hebben een linkse positie dan oudere generaties op integratie en geven minder prioriteit aan het verminderen van het aantal immigranten dat naar Nederland komt. Jongere generaties onderscheiden zich met name van de vooroorlogse generatie op dit gebied, die de meest rechtse positie op integratie heeft en ook de meeste prioriteit aan het beperken van migratie geeft. Hypothese 11 kan dus ook bevestigd worden: de vooroorlogse generatie heeft de meest rechtse positie op integratie van alle generaties en eerder is al aangetoond dat dit ook geldt voor het issue klimaatverandering.

Het verschil in positie en prioriteit op het issue integratie/migratie tussen PvdA-, GroenLinks-, en andere kiezers

De resultaten van de ANOVA-toets met de issuepositie op integratie als afhankelijke variabele en verschillende kiezersgroepen van 2021 als factor, geven als resultaat dat er een significant verschil is tussen de kiezersgroepen ($F(2, 885) = 7,56$, met $p < 0.01$). De resultaten van de Bonferroni-toets laat zien dat binnen de groep GroenLinks-PvdA-kiezers van 2023, de groep kiezers die 2021 GroenLinks gestemd heeft 0,45 punten (met $p < 0,01$) linkser scoort op integratie de groep kiezers die 2021 PvdA gestemd heeft en 0,31 punten (met $p < 0,01$) linkser dan de kiezers die 2021 niet of op een andere partij gestemd hebben. De twee laatstgenoemde groepen verschillen niet significant van elkaar ($MD=0,14$, met $p=0,54$). De verwachting dat het GroenLinks-deel de meest linkse positie op integratie heeft klopt dus.

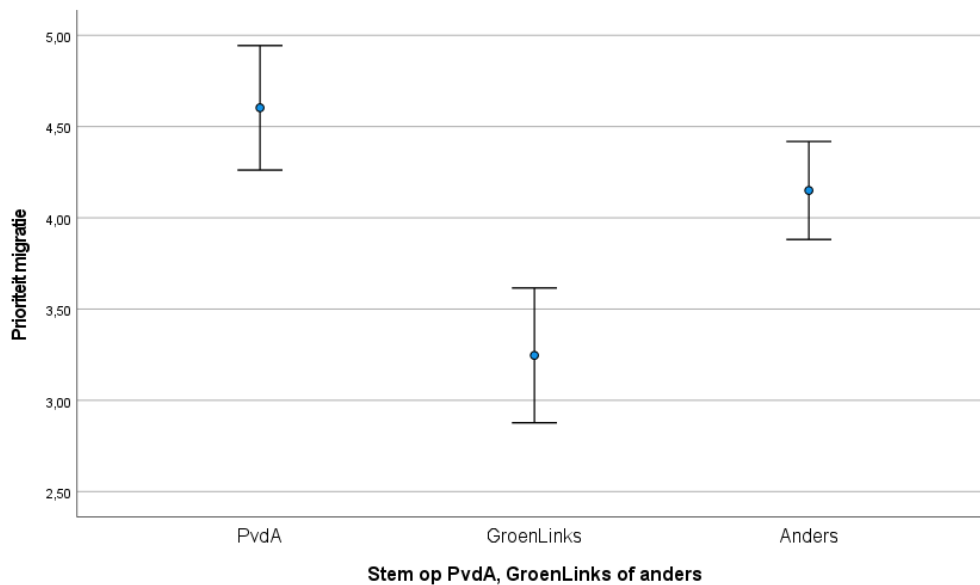
Figuur 14: Positie op integratie van PvdA-, GroenLinks en andere kiezers van 2021*

*Aangepaste schaalverdeling

Uit de ANOVA-toets met de issueprioriteit op migratie als afhankelijke variabele blijkt ook dat er een significant verschil tussen de verschillende kiezersgroepen van 2021 is ($F(2, 864) = 14,61$, met $p < 0.01$). De resultaten van de Bonferroni-toets laten zien dat de GroenLinks-kiezers van 2021 1.36 (met $p < 0,01$) lager scoren dan de PvdA-kiezers van 2021 op de issueprioriteit migratie, en 0,90 (met $p < 0,01$) punten lager dan de groep die 2021 anders gestemd heeft. Dit zijn grote verschillen. Er zijn geen significante verschillen tussen de groepen 'PvdA2021' en 'Anders2021' ($Mverschil = -0.49$, $p = 0.13$).

Figuur 15: Prioriteit op migratie van PvdA,- GroenLinks- of andere kiezers van 2021*

*Aangepaste schaalverdeling

Hypothese 6 wordt dus bevestigd: de GroenLinks-PvdA-kiezers die 2021 nog GroenLinks gestemd hebben een linkse positie op integratie en geven minder prioriteit aan het verminderen van de migratie, dan de groep die 2021 PvdA of anders gestemd heeft.

Regressieanalyse (hypothese 7 t/m 9)

Een aantal hypothesen over de generatieverschillen zijn uitgekomen in de ANOVA-toetsen: Oudere generaties GroenLinks-PvdA-kiezers geven meer prioriteit aan armoedebelaid dan de jongere generaties, de jongere generaties GroenLinks-PvdA-kiezers hebben een linkse positie op klimaatverandering dan de oudere generaties en de oudere generaties hebben een rechtse positie op integratie en geven meer prioriteit aan het beperken van migratie dan de jongere generaties. Er is geen verschil tussen generaties gevonden op de positie op inkomensverdeling en prioriteit op het issue klimaatverandering.

Met behulp van regressieanalyses is geprobeerd een verklaring te vinden voor de verschillen tussen generaties op de bovengenoemde variabelen. De verklaring voor de verschillen wordt gezocht in de politieke socialisatie en de partijvoorkeur van de verschillende generaties. De verwachting is dat oudere generaties vaker tot de arbeidersklasse horen dan jongere generaties en daardoor meer prioriteit geven aan inkomensverdelingsverdeling. Verder is de verwachting dat jongere generaties vaker politiek gesocialiseerd zijn in het hoger onderwijs en daardoor progressiever zijn op de issues klimaatverandering en integratie/migratie dan oudere generaties. Bovendien is bekend dat oudere generaties kiezers

op GroenLinks-PvdA bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 vaker een voorkeur hadden voor de PvdA, en de jongere generaties juist een voorkeur voor GroenLinks (zie tabel 4). Ook dit zou volgens de verwachtingen in de hypothese deels moeten verklaren waarom oudere generaties meer prioriteit geven aan armoedebeleid en het beperken van immigratie dan jongere generaties, en verklaren dat jongere generaties een linksere positie op klimaatverandering en integratie hebben.

Het effect van de arbeidersklasse en een stem op de PvdA op het generatie-effect bij de issueprioriteit inkomensverdeling

Om te onderzoeken of het generatieverschil in prioriteit op armoedebeleid te verklaren is door sociale klasse of stemgedrag, is een sequentiële regressieanalyse uitgevoerd (tabel 13). In model 1 is zichtbaar dat jongere generaties aanzienlijk lager scoren op de prioriteit op armoedebeleid dan oudere generaties. De regressiecoëfficiënten zijn significant negatief voor generatie X ($b = -0,94$, $p < 0,01$), millennials ($b = -0,80$, $p < 0,01$) en generatie Z ($b = -1,09$, $p < 0,01$), vergeleken met referentiegroep 'Vooroorlogse generatie'. Dit bevestigt dat er sprake is van een generatieverschil, zoals ook al eerder geconcludeerd is uit de ANOVA-toetsen. De reden dat de waarden van de verschillen in de regressieanalyse niet exact overeenkomen met de waarden in de ANOVA-toetsen, komt omdat door *listwise deletion* het aantal respondenten in de regressieanalyse afwijkt van het aantal respondenten bij de ANOVA-toetsen.

In model 2 is vervolgens onderzocht of het behoren tot de arbeidersklasse en een stem op de PvdA in 2021 gedeeltelijk kunnen verklaren dat oudere generaties een hogere prioriteit toekennen aan armoedebeleid. Dit lijkt het geval te zijn. De regressiecoëfficiënten van de generaties nemen door het toevoegen van de variabelen 'Arbeidersklasse' en 'PvdA2021' namelijk af. Vooral bij millennials is deze afname het meest opvallend: hun helling daalt van $-0,61$ naar $-0,45$ en wordt marginaal niet significant (van $p = 0,01$ naar $p = 0,06$). Daarnaast hebben 'Arbeidersklasse' en 'PvdA2021' een significant effect op de prioriteit op armoedebeleid ($b = 0,27$, met $p = 0,04$ & $b = 0,32$, met $p = 0,02$). Beide bevindingen, in combinatie met de stijging van de verklaarde variantie ($R^2 = 0,04$ naar $0,06$) wijzen op een mediërend effect van het horen bij de arbeidersklasse en een stem op de PvdA in 2021.

Om te bepalen of er daadwerkelijk sprake is van volledige mediatie, is in model 3 onderzocht of oudere generaties vaker in de arbeidersklasse zitten dan jongere generaties en is in model 4 gekeken naar het verband tussen generatie en stemgedrag in 2021. Model 3 laat zien dat oudere generaties niet vaker tot de arbeidersklasse behoren dan jongere generaties. Sterker nog, Generatie Z blijkt als enige significant vaker tot arbeidersklasse te horen dan referentiegroep 'Vooroorlogse generatie' ($b = 0,23$, $p = 0,05$). Daarmee ontbreekt het bewijs dat de sociale klasse als schakel fungeert tussen generatie en de prioriteit op armoedebeleid. Model 4 toont aan dat oudere generaties vaker op de PvdA hebben gestemd in 2021 dan

jongere generaties. Aangezien in model 2 ook is gebleken dat een stem op de PvdA in 2021 een significant effect heeft op de issueprioriteit, kan worden aangenomen dat een stem op de PvdA in 2021 wel een mediërend effect heeft op het verband tussen generaties en de prioriteit op armoedebeleid.

Hypothese 7 wordt kan daarmee maar gedeeltelijk worden aangenomen: de verschillen op prioriteit op armoedebeleid tussen generatie kunnen deels verklaard worden doordat oudere generaties vaker op de PvdA stemmen, maar niet doordat oudere generaties vaker tot de arbeidersklasse gerekend kunnen worden.

Tabel 13: Resultaten sequentiële regressieanalyse hypothese 7

	Model 1 (y=Prioriteit armoedebeleid)		Model 2 (y=Prioriteit armoedebeleid)		Model 3 (y=Arbeiders- klasse)		Model 4 (y=PvdA 2021)		
	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>VIF</i>
Intercept	8,77**	0,20	8,48**	0,22	0,32**	0,05	0,62**	0,05	
Babyboomers (0 = niet, 1= wel)	-0,33	0,22	-0,23	0,22	-0,02	0,06	-0,27**	0,06	3,82
Generatie-X (0 = niet, 1 = wel)	-0,94**	0,24	-0,79**	0,25	-0,04	0,07	-0,40**	0,60	2,92
Millennials (0 = niet, 1 = wel)	-0,80**	0,23	-0,60*	0,24	-0,19**	0,06	-0,48**	0,06	3,44
Generatie-Z (0 = niet, 1 = wel)	-1,09**	0,30	-0,97**	0,31	0,24**	0,08	-0,52**	0,07	1,84
Arbeidersklasse			0,27*	0,13					1,06
PvdA2021			0,32*	0,13					1,11
R square	0,04		0,06		0,06		0,09		
R square adjusted	0,04		0,05		0,05		0,09		
R square change	0,04		0,02		-		-		
F change	8,51**		5,22**		-		-		
N	769		769		800		917		

*significant bij $p < 0,05$, **significant bij $p < 0,01$

Het effect van hoger onderwijs en een stem op GroenLinks op het generatie-effect bij de issuepositie klimaatverandering

Hypothese 8 ("De linkse positie op het issue klimaat bij de jongere generaties kiezers van GroenLinks-PvdA in 2023, kan grotendeels verklaard worden doordat jongere generaties vaker hoger onderwijs (HBO en WO) gevolgd hebben dan de oudere generaties, en jongere generaties 2021 vaker afkomstig zijn uit de GroenLinks-kiezersgroep") is ook getoetst met een sequentieel regressiemodel (tabel 14).

Uit model 1 van de regressieanalyse komt naar voren dat, zoals ook te zien was in de ANOVA-toets, jongere generaties significant linkser scoren op klimaatverandering dan de oudere generaties. Model 2 laat zien dat hoger onderwijs ($b=0,29$, met $p<0,01$) en een stem op GroenLinks in 2021 ($b=0,55$, met $p<0,01$) een significant effect hebben op de issuepositie klimaatverandering. Verder komt in model 2 naar voren dat de hellingen van de generaties afnemen door het toevoegen van de mediatorvariabelen. Dit is vooral bij de groep 'Millennials' te zien, waar de helling met 0,25 afneemt ten opzichte van model 1. De helling van generatie X wordt zelfs insignificant door het toevoegen ($p=0,01$ naar $p=0,07$) van de mediatorvariabelen. Er lijkt dus een mediërend effect van hoger onderwijs en een stem op GroenLinks in 2021 te zijn bij het verband tussen generaties en issuepositie klimaat.

Uit model 3 en 4 blijkt dat jongere generaties vaker hoger onderwijs hebben gevolgd en in 2021 vaker op GroenLinks gestemd hebben. Wel valt op dat voor de groep 'Generatie Z' niet geldt dat zij vaker hoger onderwijs gevolgd hebben ($b=0,08$, $p=0,33$). Dit komt waarschijnlijk door de jonge leeftijd van deze groep waardoor zij meestal nog niet in staat zijn geweest een studie op hoger onderwijs af te ronden.

De daling van de regressiecoëfficiënten van de generaties en stijging van de verklaarde variantie in model 2 en de resultaten van model 3 en 4, leveren bewijs voor hypothese 8: Het verschil tussen generaties bij de positie op het issue klimaatverandering kan grotendeels verklaard worden doordat de jongere generatie vaker hoger onderwijs gevolgd heeft en vaker GroenLinks gestemd hebben in 2021 dan de oudere generaties.

Tabel 14: Resultaten sequentiële regressieanalyse hypothese 8

	Model 1 (y=Positie klimaatverandering)		Model 2 (y=Positie klimaatverandering)		Model 3 (y=Hoger onderwijs)		Model 4 (y= GL2021)		
	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>VIF</i>
Intercept	5,25**	0,16	5,09**	0,16	0,44**	0,06	0,06	0,05	
Babyboomers (0 = niet, 1= wel)	0,47**	0,18	0,36*	0,17	0,10	0,06	0,15**	0,06	3,96
Generatie-X (0 = niet, 1 = wel)	0,51**	0,19	0,34	0,19	0,21**	0,07	0,21**	0,06	3,02
Millennials (0 = niet, 1 = wel)	0,82**	0,19	0,57**	0,19	0,37**	0,06	0,24**	0,06	3,46
Generatie-Z (0 = niet, 1 = wel)	0,71**	0,23	0,51**	0,23	0,08	0,08	0,28**	0,07	1,94
Hoger onderwijs			0,29**	0,09					1,07
GroenLinks 2021			0,55**	0,10					1,04
R square	0,03		0,07		0,06		0,03		
R square adjusted	0,02		0,07		0,06		0,02		
R square change	0,03		0,05						
F change	5,97**		22,95**						
N	883		883		949		917		

*significant bij $p < 0,05$, **significant bij $p < 0,01$

Het effect van onderwijs en een stem op de PvdA in 2021 op het generatie-effect bij de issuepositie integratie en issueprioriteit migratie

Voor het toetsen van hypothese 9 ("De rechtser positie op integratie en hogere prioriteit om het aantal immigranten naar Nederland te verminderen bij de oudere generaties kiezers GroenLinks-PvdA in 2023, kan grotendeels verklaard worden doordat oudere generaties minder vaak hoger onderwijs (HBO en WO) gevolgd hebben en vaker afkomstig zijn uit de PvdA-kiezersgroep") zijn twee regressieanalyses uitgevoerd: een regressieanalyse met 'Positie integratie' als afhankelijke variabele (tabel 15), en een regressieanalyse met 'Prioriteit beperken migratie' als afhankelijke variabele (tabel 16). In tegenstelling tot de issues inkomensverdeling en klimaatverandering, zijn bij integratie/migratie namelijk zowel bij de issuepositie als de issueprioriteit verschillen tussen generaties gevonden.

Bij de regressieanalyse met issuepositie integratie als afhankelijke variabele (tabel 15), is in model 1 is aan de regressiecoëfficiënten af te lezen dat de babyboomers ($b=0,35$), generatie X ($b=0,58$), millennials ($b=0,62$) en generatie Z ($b=0,48$) een significant linksere positie op integratie hebben dan de referentiegroep 'Vooroorlogse generatie'. Met het toevoegen van de mediatorvariabelen hoger onderwijs en een stem op de PvdA in 2021 in model 2, dalen de hellingen en bij de babyboomers ($b=0,30$) en generatie Z ($b=0,40$) worden de hellingen niet meer significant ($p=0,10$ & $p=0,09$). De daling van de hellingen is echter klein en ook de mediatorvariabelen los hebben een klein effect op de afhankelijke variabele issuepositie, waarbij de effecten bovendien niet significant zijn ($b=0,13$, met $p=0,16$ & $b=-0,14$, met $p=0,18$). Ook stijgt de verklaarde variantie niet door het toevoegen van de mediatorvariabelen ($R^2=0,02$).

Model 3 en 4 laten nog wel zien dat, zoals in de eerdere regressietoetsen ook aangetoond, dat oudere generaties vaker PvdA gestemd hebben in 2021 en minder vaak hoger onderwijs gevolgd hebben dan jongere generaties. Toch is er door de minimale daling van de hellingen en de ontbrekende stijging van verklaarde variantie in model 2 geen bewijs voor dat mediërend effect. De verschillen in positie op integratie tussen de generaties lijken dus niet grotendeels verklaard te kunnen worden doordat oudere generaties minder vaak hoger onderwijs hebben gevolgd en vaker PvdA gestemd hebben dan jongere generaties.

Tabel 15: Resultaten sequentiële regressieanalyse hypothese 9

	Model 1 (y=Positie integratie)		Model 2 (y=Positie integratie)		Model 3 (y=Hoger onderwijs)		Model 4 (y=PvdA 2021)		
	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>VIF</i>
Intercept	3,58**	0,16	3,61**	0,18	0,44**	0,06	0,62**	0,05	
Babyboomers (0 = niet, 1= wel)	0,35*	0,18	0,30	0,18	0,10	0,06	-0,27**	0,06	4,06
Generatie-X (0 = niet, 1 = wel)	0,58**	0,19	0,50*	0,19	0,21**	0,07	-0,40**	0,06	3,15
Millennials (0 = niet, 1 = wel)	0,62**	0,18	0,50**	0,19	0,37**	0,06	-0,48**	0,06	3,61
Generatie-Z (0 = niet, 1 = wel)	0,48*	0,22	0,40	0,23	0,08	0,08	-0,52**	0,07	2,02
Hoger onderwijs			0,13	0,09					1,08
PvdA 2021			-0,14	0,10					1,12
R square	0,02		0,02		0,06		0,09		
R square adjusted	0,01		0,20		0,06		0,09		
R square change	0,02		0,01						
F change	3,89**		2,11						
N	885		885		949		917		

*significant bij $p < 0,05$, **significant bij $p < 0,01$, $N = 795$

Uit de regressieanalyse met de prioriteit op het beperken van migratie als afhankelijke variabele (tabel 16) blijkt dat oudere generaties een hogere prioriteit geven aan het verminderen van migratie dan de jongere generaties. Deze bevinding komt overeen met de ANOVA-toetsen.

In model 2 zijn het gevolgd hebben van hoger onderwijs en een stem op de PvdA in 2021 toegevoegd als mediatorvariabelen. De hellingen van de generatiecoëfficiënten nemen ten opzichte van model 1 af. Zo daalt de helling van millennials van $-2,10$ naar $-1,75$, en de helling van generatie X van $-1,65$ naar $-1,41$. Ook stijgt de verklaarde variantie van 7% naar 8%. Dit duidt erop dat er sprake is van een mediatieverband.

Van de twee mediatorvariabelen blijkt echter alleen hoger onderwijs een direct significant effect te hebben op de prioriteit voor het beperken van migratie ($b = -0,59$, $p < 0,01$). Mensen met een hogere opleiding vinden het verminderen van migratie gemiddeld minder

belangrijk. Een stem op de PvdA in 2021 heeft daarentegen geen significant effect ($b=0,27$, $p=0,20$) op de prioriteit van het verminderen van migratie, en is dus geen mediator in het verband tussen generatie en de prioriteit op het beperken van migratie.

Model 3 en 4 tonen wederom aan dat jongere generaties vaker hoger onderwijs hebben gevolgd en dat oudere generaties vaker op de PvdA stemden in 2021. Dit is al in eerdere toetsen aangetoond. Toch vormt dit geen verklaring voor de generatieverschillen bij de prioriteit op migratiebeperking, omdat in model 2 bleek dat een stem op de PvdA geen direct effect heeft op prioriteit voor het verminderen van migratie.

Tabel 16: Resultaten sequentiele regressieanalyse hypothese 9

	Model 1 (y=Prioriteit beperken migratie)		Model 2 (y=Prioriteit beperken migratie)		Model 3 (y=Hoger onderwijs)		Model 4 (y=PvdA 2021)		
	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>VIF</i>
Intercept	5,40	0,35	5,49**	0,39	0,44**	0,06	0,62**	0,05	
Babyboomers (0 = niet, 1= wel)	-0,79*	0,38	-0,65	0,38	0,10	0,06	-0,27**	0,06	4,22
Generatie-X (0 = niet, 1 = wel)	-1,65**	0,41	-1,41**	0,41	0,21**	0,07	-0,40**	0,06	3,27
Millennials (0 = niet, 1 = wel)	-2,10**	0,40	-1,75**	0,41	0,37**	0,06	-0,48**	0,06	3,72
Generatie-Z (0 = niet, 1 = wel)	-2,54	0,48	-2,32**	0,50	0,08	0,08	-0,52**	0,07	2,05
Hoger onderwijs			-0,59**	0,20					1,08
PvdA2021			0,27	0,22					1,12
R square	0,07		0,08		0,06		0,09		
R square adjusted	0,06		0,07		0,06		0,09		
R square change	0,07		0,01						
F change	15,44**		12,35**						
N	865		865		949		917		

*significant bij $p<0,05$, **significant bij $p<0,01$, N=795

Al met al kan hypothese 9 niet worden aangenomen. Een stem op de PvdA in 2021 geeft bij zowel de issuepositie op integratie als de prioriteit op het beperken van migratie geen

verklaring voor de generatieverschillen. Het gevolgd hebben van hoger onderwijs geeft wel een gedeeltelijke verklaring voor generatieverschillen bij de prioriteit op het beperken van migratie, maar niet bij de issuepositie op integratie. Een mediërend effect kan dus niet worden aangetoond.

Modelinspectie

Er zijn vier assumpties die tenslotte gecontroleerd dienen te worden: onafhankelijkheid, normaliteit, homoscedasticiteit en lineariteit. Bij schending van een van de assumpties gaat de kwaliteit van de analyse omlaag en moet wellicht de conclusie getrokken worden dat een ander model beter bij de data past. Ook moet bij schending opgepast worden bij de interpretatie van de resultaten. Daarnaast wordt er gekeken naar multicollineariteit. Dit is in in bijlage 4 uitgebreid weergegeven.

De assumptie van onafhankelijkheid is dat de observaties onafhankelijk zijn en er sprake is van een aselechte steekproef. Bij het Nationaal Kiezersonderzoek van 2023 is er gebruik gemaakt van onafhankelijke steekproeven van individuen en de individuen hebben onafhankelijk van elkaar antwoord gegeven op de surveyvragen. De assumptie van onafhankelijkheid is dus niet geschonden.

Lineariteit is getoetst met behulp van residuenplots. In de bijlage is te zien dat de residuen af en toe van de nullijn afwijken, maar de gemiddelde spreiding nog wel redelijk dicht bij nul ligt, waardoor de assumptie van lineariteit niet wordt geschonden. Ook de assumptie van homoscedasticiteit is getest met behulp van de residuenplots. Er is geen patroon te zien in een van de residuenplots, wat erop wijst dat de spreiding overal redelijk gelijk is en ook deze assumptie dus niet wordt geschonden.

Wel wordt de assumptie van normaliteit geschonden: in alle vier histogrammen is sprake van gepiektheid en bij het histogram dat hoort bij de regressieanalyse met de issuepositie klimaatverandering als afhankelijke variabele, is er sprake van een linksscheve verdeling. Door de schending van deze assumptie is dus enige voorzichtigheid geboden bij het verbinden van conclusies uit de regressieanalyses, omdat met de schending van normaliteit de regressiecoëfficiënten en het bijbehoren significantieniveau minder betrouwbaar worden.

Multicollineariteit is gemeten met de VIF-scores, die weergegeven zijn in de regressiemodellen. De gehanteerde grenswaarde gehanteerd is 4. In tabel 9 en tabel 10 is te zien dat in beide modellen de dummyvariabele 'Babyboomers' een hogere VIF-waarde dan 4 heeft ($VIF=4,05$ & $VIF=4,22$) en er dus sprake is van multicollineariteit. Dit komt waarschijnlijk omdat de generatie-dummy's elkaar perfect uitsluiten en er daarom een hoge correlatie tussen deze variabelen is. Toch is de multicollineariteit niet problematisch omdat een waarde van net

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

boven 4 meer als een waarschuwing gezien kan worden. Een VIF-score boven de 10 is vaak pas echt problematisch. Ook is een hogere VIF-score een logisch gevolg van een model met generatie-dummy's, omdat deze per definitie gecorreleerd zijn.

Discussie/conclusie

In dit onderzoek is onderzocht of er binnen de kiezersgroep van GroenLinks-PvdA in 2023 verschillen op de issues inkomensverdeling, klimaatverandering en integratie/migratie bestaan tussen de generaties (vooorlogse generatie, babyboomers, generatie X, millennials en generatie Z) en kiezersgroepen van 2021 (PvdA, GroenLinks of Anders). Hierbij is zowel gekeken naar de gemiddelde positie op de issues, alsook de prioriteit die aan de issues wordt toegekend. Verder is geprobeerd te verklaren of eventuele verschillen tussen generaties verklaard kunnen worden door de politieke socialisatie of de verschillende partijvoorkeuren van de generaties.

Voorafgaand aan de analyse zijn een aantal hypothesen opgesteld. De conclusies die aan de hypothesen verbonden kunnen worden, worden in de volgende paragraaf toegelicht. Ook wordt er ingegaan op de beperkingen van het onderzoek en hoe vervolgonderzoek naar dit thema in de toekomst kan worden vormgegeven. Tenslotte volgt een bespiegeling op de toekomstige fusie van PvdA en GroenLinks en wat de resultaten van dit onderzoek betekenen voor de nieuwe fusiepartij.

Conclusies en beantwoording onderzoeksvraag

Generatieverschillen bij de issues inkomensverdeling, klimaatverandering en integratie/migratie

Uit de analyse blijkt dat de generaties GroenLinks-PvdA stemmers niet verschillen op de issuepositie op inkomensverdeling, maar dat oudere generaties armoedebelid wel meer prioriteit geven dan jongere generaties. Op klimaatverandering heeft de vooroorlogse generatie een duidelijk rechtser positie dan de andere generaties, vooral vergeleken met de jongste twee generaties. Voor de prioriteit die aan klimaatverandering wordt gegeven, is daarentegen geen generatieverschil vastgesteld. Bij het issue integratie heeft de vooroorlogse generatie wederom een rechtser positie dan de andere generaties, en zijn er ook grote verschillen aangetroffen tussen generaties bij de prioriteit op het issue migratie: de twee oudste generaties geven het verminderen van migratie veel meer prioriteit dan de jongere generaties, die juist willen dat hier weinig prioriteit aan gegeven wordt.

De bevinding dat bij de gemiddelde positie op inkomensverdeling geen generatie-effect aangetoond kan worden, gaat tegen de verwachtingen van hypothese 1 in, omdat in de hypothese werd uitgegaan dat jongere generaties onder kiezers van GroenLinks-PvdA een rechtser positie op inkomensverdeling zouden hebben dan oudere generaties. De uitkomst is ook niet in overeenstemming met bevindingen uit eerder onderzoek, waaruit bleek dat jongere generaties vaker een economisch liberale houding hebben en de term 'links' eerder associëren met standpunten over migratie dan met standpunten over inkomensverdeling (Rekker, 2021; Steiner, 2021). Dit lijkt onder GroenLinks-PvdA kiezers niet het geval: jongere

generaties hebben net als de oudere generaties kiezers een linkse positie op inkomensverdeling en zijn daarmee ook op dezelfde lijn als GroenLinks-PvdA op dit thema.

Het is daarom interessant dat jongere generaties, ondanks dezelfde linkse positie op inkomensverdeling als oudere GroenLinks-PvdA kiezers, minder prioriteit geven aan armoedebeleid en dus minder prioriteit geven aan beleid om inkomensverschillen te verkleinen. Een verklaring hiervoor kan zijn dat jongere generaties het wel eens zijn met de stelling dat de inkomensverschillen kleiner moeten worden, maar thema's als klimaatverandering belangrijker vinden en daardoor willen dat de overheid daar de meeste prioriteit aan geeft. Dit lijkt overeen te komen met de bevinding uit eerdere literatuur dat jongere generaties minder prioriteit geven aan materialistische thema's dan oudere generaties (Inglehart, 1977). Een andere reden kan zijn dat respondenten de twee stellingen met verschillende thema's associëren en daarom verschillend beantwoorden. De stelling die hoort bij de issuepositie gaat namelijk over het groter of kleiner worden van inkomensverschillen ("Sommige mensen vinden dat de verschillen in inkomens in ons land groter moeten worden; andere dat ze kleiner moeten worden...") terwijl de stelling die bij de issueprioriteit gericht is op het verminderen van armoede ("Het terugdringen van armoede in Nederland"). Wellicht zien jongere generaties het terugdringen van armoede niet als de beste oplossing om inkomensverschillen te verkleinen, terwijl oudere generaties dit wel zo zien en is er daardoor een verschil bij de issueprioriteit te zien.

De rechtserse positie van de vooroorlogse generatie ten aanzien van klimaatverandering, vergeleken met de andere generaties (vooral met de millennials en generatie Z), komt overeen met de verwachting die in hypothese 3 is geformuleerd. Een reden dat de vooroorlogse generatie rechtser scoort op klimaatverandering, zou kunnen zijn dat het thema klimaatverandering tijdens hun politieke socialisatie nog niet relevant was. Kiezers uit de vooroorlogse generatie zouden daarom minder uitgesproken zijn over klimaatverandering dan andere generaties, in wiens politieke socialisatie klimaatverandering een belangrijk(er) politiek thema was. Zo kwam bijvoorbeeld het rapport 'Grenzen aan de groei' van de Club van Rome (Meadows et al., 1972), dat vaak wordt beschouwd als een startpunt van milieu op de politieke agenda (Lucardie & Voerman, 2010), pas uit in 1972, toen de formatieve jaren van de vooroorlogse generatie al achter hen lagen. Uiteraard kan een direct verband niet bewezen worden.

De vooroorlogse generatie geeft verder van alle generaties de laagste prioriteit aan klimaatbeleid, al wijkt het gemiddelde van 8,01 niet significant af van de andere generaties. Dit komt door de grote spreiding binnen de vooroorlogse generatie. Je kunt dus stellen dat de vooroorlogse generatie afwijkt van de andere generaties op het issue klimaatverandering. Op de mogelijke verklaring dat jongere generaties vaker hoger onderwijs gevolgd hebben en in

het verleden een voorkeur voor GroenLinks hadden, wordt verderop in het hoofdstuk ingegaan.

De meest opvallende generatie-effecten zijn gevonden bij het issue integratie/migratie. Vooral bij de prioriteit die de overheid moet geven aan het beperken van migratie, verschillen de twee oudere generaties en de twee jongere generaties sterk. Dit is wel in lijn met de verwachtingen in hypothese 5 en eerdere literatuur (Rekker, 2021). Toch zijn de verschillen groter dan verwacht. Ook hier kan de reden zijn dat de oudere generaties politiek gesocialiseerd zijn in een periode dat integratie en migratie nog geen relevante politieke thema's waren. Hun opvattingen hierover wijken daardoor af van jongere generaties, die gesocialiseerd zijn in een periode dat integratie en migratie dominante thema's waren en linkse partijen zich afzetten tegen anti-migratiepartijen. Andere redenen zoals dat oudere generaties vaker afkomstig uit PvdA-bloedgroep zijn en minder vaak hoger onderwijs hebben gevolgd, en daardoor vaker migratie-kritischere opvattingen hebben dan jongere generaties, worden later in dit hoofdstuk besproken.

Verschillen tussen kiezersgroepen van 2021

Bij het opdelen van het GroenLinks-PvdA electoraat in de drie groepen op basis van hun stemkeuze in 2021 (PvdA, GroenLinks en Anders) zijn ook verschillen tussen de drie groepen gevonden. Zo heeft de GroenLinks-groep gemiddeld de meest linkse positie op inkomensverdeling, geeft de PvdA-groep de meeste prioriteit aan inkomensverdeling en heeft de overige groep gemiddeld de meest rechtse positie op inkomensverdeling en geeft tevens de minste prioriteit aan inkomensverdeling. De GroenLinks-groep heeft daarnaast de meest linkse positie en hoogste prioriteitsscore op klimaatverandering. Verder valt op dat de groep 'Anders' linkser op klimaat is en meer prioriteit geeft aan klimaatbeleid dan de PvdA-groep. Ook op het issue integratie zijn voormalig GroenLinks-kiezers linkser en geven daarnaast minder prioriteit aan het beperken van migratie dan de PvdA-groep en de overige groep.

De verschillen tussen enerzijds voormalig GroenLinks-kiezers anderzijds voormalig PvdA-kiezers bij het issue inkomensverdeling zijn niet significant, en dus komen de resultaten niet overeen met verwachting in de hypothese 2. Wel is het interessant dat de GroenLinks-groep een gemiddeld linksere positie heeft op inkomensverdeling dan de groep die 2021 PvdA gestemd heeft, maar tegelijkertijd minder prioriteit geeft aan armoedebelief dan de PvdA-groep. Ondanks dat de verschillen klein en niet significant zijn, lijkt deze uitkomst paradoxaal. Toch kan ook hier als verklaring gegeven worden dat respondenten de twee voorgelegde stellingen over issuepositie en issueprioriteit bij het thema inkomensverschillen, niet opvatten als twee keer hetzelfde thema. Wellicht vinden voormalig PvdA-kiezers minder dan GroenLinks-kiezers dat inkomensverschillen in totaal kleiner moeten worden, maar zien wel heil in een gericht armoedebelief, terwijl voormalig GroenLinks-kiezers structureel willen dat

de inkomensverschillen kleiner worden. Dit kan wijzen op een fundamenteel andere kijk op sociaaleconomische thema's bij beide groepen. De gemiddelde rechtserse positie en lagere prioriteit van de overige groep, is waarschijnlijk te verklaren doordat het grootste gedeelte van deze groep uit voormalige kiezers van het liberale D66 bestaat.

Bij het issue klimaatverandering zijn geen verrassende uitkomsten gevonden, aangezien de GroenLinks-groep hier het meest uitgesproken over is. Dit is lijn van de verwachtingen, omdat in het verleden klimaatverandering het meest onderscheidende thema van GroenLinks was. Daarnaast is ook het feit dat de overige groep linkser is op klimaatverandering dan de PvdA-groep niet verrassend: de overige groep bestaat namelijk grotendeels uit voormalige kiezers van D66 en Partij voor de Dieren, partijen die klimaat ook als belangrijk thema zien. De resultaten komen overeen met de verwachtingen in hypothese 4.

Bij het issue integratie/migratie valt op dat de groep voormalig GroenLinks-stemmers significant multiculturalistischer ingesteld is dan de PvdA- en de overige groep: GroenLinks-kiezers hebben de meest linkse positie op integratie en geven het verminderen van migratie minder prioriteit dan de andere twee groepen. Dit komt overeen met literatuur waarin gesteld wordt dat groene partijen multiculturalisme als een belangrijk thema zien en daarom een andere groep kiezers aantrekken dan sociaaldemocratische partijen (Dalton, 2009; Lucardie & Voerman, 2010). De verschillen tussen de kiezersgroepen zijn minder groot dan bij de generaties, maar nog steeds redelijk groot. In de volgende paragraaf komt naar voren of het verschil tussen de kiezersgroepen ook kan verklaren waarom generaties van elkaar verschillen op het thema integratie/migratie.

De rol van politieke socialisatie en eerdere partijvoorkeur bij de generatieverschillen

Om verklaringen te vinden voor de generatieverschillen bij de prioriteit op armoedebeleid, de positie op klimaatverandering en de positie en prioriteit bij het issue integratie/migratie, zijn vier regressieanalyses uitgevoerd. Hierbij werd gekeken of de generatieverschillen op de issues gedeeltelijk verklaard konden worden door politieke socialisatie in de arbeidersklasse of in het hoger onderwijs, en de eerdere uitgebrachte stem bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2021.

Uit de analyse blijkt dat oudere generaties meer prioriteit geven aan armoedebeleid omdat zij in het verleden vaker PvdA-stemmers waren dan jongere generaties, maar niet omdat zij vaker uit de arbeidersklasse komen. De tweede bevinding gaat tegen de verwachtingen in, omdat ervan werd uitgegaan dat de oudere generaties vaker gesocialiseerd zijn in de arbeidersklasse en daarom meer prioriteit geven aan inkomensverdeling dan jongere generaties. Hier is geen bewijs voor gevonden. Een reden hiervoor kan zijn dat bij de verkiezingen van 2023 veel voormalig PvdA-stemmers die zich tot de arbeidersklasse

rekenden, een stem uitgebracht hebben op NSC (Jacobs et al, 2024b) (zie ook tabel 2). Waarschijnlijk zitten hier ook grotendeels kiezers uit de vooroorlogse generatie en babyboomers bij, en is er hierdoor wellicht geen verband tussen generatie en lid zijn van de arbeidersklasse. Verder kan hier ook sprake zijn van een leeftijdseffect: Generatie Z valt waarschijnlijk vaker onder de arbeidersklasse vanwege bijbaantjes die zij naast hun opleiding volgen.

Verder kon aangetoond worden dat de gemiddeld linksere positie van de jongere generaties op klimaatverandering deels te verklaren is doordat de jongere generaties vaker hoger onderwijs gevolgd hebben en vaker afkomstig zijn uit de GroenLinks-groep. Beide uitkomsten zijn niet verrassend, omdat al eerder aangetoond is dat hoogopgeleide kiezers linkser zijn op klimaatverandering (Czarnek et al., 2021). Daarnaast is het ook aannemelijk dat GroenLinks-kiezers uitgesprokener zijn op dit thema, aangezien klimaat altijd het belangrijkste thema van de partij was. Toch verklaart het volledige model maar 7% van de variantie, er spelen dus nog meer factoren een rol bij de verklaring waarom jongere generaties een linksere positie hebben op klimaatverandering.

Bij de positie op integratie kon niet aangetoond worden dat de rechtsere positie van oudere generaties gedeeltelijk verklaard wordt doordat oudere generaties minder vaak gesocialiseerd zijn in het hoger onderwijs en vaker uit de PvdA-kiezersgroep komen, die rechtser is op integratie dan de GroenLinks-groep. Ook is de verklaarde variantie met 2% erg laag. De bevinding gaat tegen de verwachting in hypothese 9 in. Bij de prioriteit op het beperken van migratie kon daarentegen wel een gedeeld mediërend verband worden aangetoond: het verschil tussen generaties bij de prioriteit op het verminderen van migratie naar Nederland, wordt gedeeltelijk verklaard doordat oudere generaties minder vaak hoger onderwijs gevolgd hebben. Er is echter geen mediërend effect van een stem op de PvdA in 2021 op het verband tussen generatie en issueprioriteit migratie.

Ook zijn er aanwijzingen dat politieke socialisatie in een bepaalde periode invloed kan hebben op de verschillen tussen generaties. Zo is aangetoond dat de generatie X, die opgroeide in tijden van liberalisering en de Derde Weg, gemiddeld de meest rechtse positie had op inkomensverdeling. Dit is ook het geval bij de vooroorlogse generatie bij de issue klimaat en migratie. Tijdens hun formatieve jaren waren beide issues niet belangrijk in het politieke debat, waardoor hun standpunten wellicht afwijken van andere linkse kiezers. Hierbij dient gezegd te worden dat er geen causaal verband kan aangetoond worden, maar dat de resultaten slechts een aanwijzing geven dat de historische periode waarin generaties hun formatieve periode hebben gehad, een rol gespeeld kan hebben.

Beantwoording onderzoeksvraag

De hoofdvraag van dit onderzoek was: “In hoeverre is er binnen de kiezers die in 2023 GroenLinks-PvdA gestemd hebben, een verschil tussen generaties en verschillende kiezersgroepen van 2021 op sociaaleconomische- en sociaal-culturele thema's en in hoeverre speelt de politieke socialisatie en partijvoorkeur van de verschillende generaties kiezers hier een rol bij?”. Er zijn per issue wisselende resultaten gevonden, waardoor er niet een eenduidig antwoord is.

Jongere generaties hebben een linkse positie op klimaatverandering en integratie dan oudere generaties, en geven minder prioriteit aan armoedebelief en het verminderen van migratie dan oudere generaties. Bij de kiezersgroepen hebben de PvdA- en GroenLinks een linkse positie op inkomensverdeling dan de overige groep en geeft de PvdA-groep meer prioriteit aan armoedebelief dan de overige groep. De PvdA- en GroenLinks-groep onderling verschillen niet van elkaar bij de positie op inkomensverdeling. Voormalig GroenLinks-kiezers hebben daarnaast een linkse positie op klimaatverandering en geven meer prioriteit aan klimaatbeleid dan de andere twee groepen. De overige groep heeft daarnaast ook een linkse positie op klimaatverandering dan de groep GroenLinks-PvdA kiezers die in 2021 PvdA gestemd heeft. Ook heeft de GroenLinks-groep een significant linkse positie op integratie en geeft het minder prioriteit aan het verminderen van migratie dan de groepen die 2021 PvdA of anders gestemd hebben.

De rol van de politieke socialisatie in de arbeidersklasse en het hoger onderwijs bij de verband tussen generatie en de positie en prioriteit bij de issues kan als volgt worden gezien: er is geen bewijs voor dat socialisatie in de arbeidersklasse ervoor zorgt dat oudere generaties meer prioriteit geven aan armoedebelief. Wel is aangetoond dat het gevolgd hebben van hoger onderwijs gedeeltelijk verklaart dat jongere generaties een linkse positie op klimaatverandering hebben en minder prioriteit geven aan het verminderen van migratie.

Een stem op de PvdA in 2021 verklaart verder gedeeltelijk dat oudere generaties meer prioriteit geven aan armoedebelief dan jongere generaties. Een stem op GroenLinks in 2021 verklaart gedeeltelijk waarom jongere generaties een linkse positie op klimaatverandering hebben.

Beperkingen & Limitaties

Een grote beperking van het onderzoek is dat het met de beschikbare data niet mogelijk geweest is om de belangrijkste (politieke) socialisatiefactor, het ouderlijk huis, op een goede manier te operationaliseren en mee te nemen in de analyse. Er is gekozen dit te compenseren door als variabele de arbeidersklasse mee te nemen, omdat uit de literatuur is gebleken dat individuen die opgegroeid zijn in de arbeidersklasse, vaker geneigd zijn om op sociaaldemocratische partijen te stemmen. Ook is hoger onderwijs meegenomen als

socialisatiefactor omdat uit de literatuur bleek dat het gevolgd hebben van hoger onderwijs tot meer kosmopolitische waarden zou leiden. Toch dient hierbij gezegd te worden dat met deze twee variabelen politieke socialisatie als verklaring maar beperkt gemeten kon worden. Het horen tot de arbeidersklasse en het gevolgd hebben van hoger onderwijs wijst wellicht eerder op een bepaalde maatschappelijke positie en minder op iemands socialisatie.

Een andere beperking is dat bij de issues inkomensverdeling en integratie/migratie de issuepositie en issueprioriteit niet volledig overeenkomen. Bij het issue inkomensverdeling ging de stelling bij de issuepositie namelijk over inkomensverschillen terwijl de stelling bij de issueprioriteit ging over het verminderen van armoede. Dit kan ertoe geleid hebben dat respondenten de twee stellingen niet met hetzelfde onderwerp verbinden. Dit kan ook een reden zijn voor de bevinding dat GroenLinks-kiezers een linksere positie op inkomensverdeling hebben dan PvdA-kiezers, terwijl PvdA-kiezers meer prioriteit aan armoedebeloid geven. Dit brengt de validiteit van het onderzoek omlaag.

Hetzelfde geldt voor de issuepositie en -prioriteit bij integratie/migratie, waar de stelling bij de issuepositie gaat over cultuurbewoud van immigranten en de stelling bij issueprioriteit gaat over verminderen van migranten naar Nederland. Ook dit kunnen respondenten als twee verschillende zaken opvatten: iemand kan vinden dat immigranten die in Nederland zijn volledig hun cultuur mogen behouden, terwijl hij het wel belangrijk vindt dat de overheid de migratie naar Nederland vermindert.

Verder dient nog vermeld te worden dat de assumptie van normaliteit bij verschillende toetsen geschonden is. Zo is er sprake van gepiekttheid en scheefheid in de regressieanalyses. Dit brengt de betrouwbaarheid van de resultaten omlaag. Daarnaast is er ook sprake van multicollineariteit in twee regressieanalyses, al is hier geconcludeerd dat dit niet problematisch was, en was er in de steekproef sprake van een ondervertegenwoordiging van de groep '36 tot 50 jaar'.

[Aanbevelingen voor vervolgonderzoek](#)

Dit onderzoek heeft een bijdrage geleverd aan eerder onderzoek over generatieverschillen tussen kiezers en de rol die politieke socialisatie daarin speelt. Daarnaast is dit onderzoek een van de eerste studies die zich primair richt op de partijcombinatie GroenLinks-PvdA, een combinatie die in Europa vrij uniek is en daardoor waarschijnlijk nog vaak onderwerp van onderzoek zal worden. Tot slot is er nog weinig onderzoek gedaan naar generatieverschillen binnen één specifieke kiezersgroep, waardoor dit onderzoek ook op dat punt vernieuwend is.

Voor vervolgonderzoek naar vergelijkbare thema's wordt aanbevolen ook gebruik te maken van kwalitatief onderzoek. Hiermee kan directer worden ingegaan op welke rol politieke socialisatie bij personen gespeeld heeft. Een andere manier is om over meerdere verkiezingen onderzoek te doen naar houdingen van aanhangers van bepaalde partijen, om zo een *Age*

period cohort effect vast te stellen. Tenslotte is het misschien een goed idee om ook vragen over de politieke socialisatie of de familieachtergrond van kiezers te bevragen in kiezersonderzoek zoals het Nationaal Kiezersonderzoek. Zo kan het interessant zijn om vragen als “Op welke partij stemmen uw ouders/hebben uw ouders gestemd?”, “Hadden uw ouders het vroeger vaak over politiek?” of “In welke sociale klasse bent u opgegroeid?” te stellen aan respondenten. In dit onderzoek kon de politieke socialisatie namelijk maar beperkt gemeten worden omdat er geen vragen over een dergelijke familieachtergrond in het NKO te vinden was.

De fusie van GroenLinks-PvdA in historisch perspectief en de electorale toekomst van Rood-Groen

Als afsluiting van het onderzoek wordt de aankomende fusie tussen de PvdA en GroenLinks in historisch perspectief geplaatst door deze te vergelijken met een andere Nederlandse fusiepartij: het CDA. Daarnaast wordt er op basis van de bevindingen van dit onderzoek een voorspelling gemaakt hoe de nieuwe partij zich electoraal zal ontwikkelen.

Bij de historische vergelijking valt als eerste op dat er een grote overeenkomst is tussen de aankomende samensmelting van de PvdA en GroenLinks en de fusie van het CDA in 1980. Beide fusies zijn namelijk ontstaan na electorale achteruitgang. Zo verloren de KVP, ARP en CHU voorafgaand aan de CDA-fusie gezamenlijk elf zetels (DNPP, z.j.). Ook de PvdA verloor veel zetels voordat zij ging samenwerken met GroenLinks: in 2017 gingen zij terug van 38 naar 9 zetels.

Verder valt op dat ook het CDA eerst met een gezamenlijke lijst deelnam aan een verkiezing voordat de partijorganisaties volledig samengevoegd werden. KVP, ARP en CHU traden bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1977 en de Statenverkiezingen van 1974 gezamenlijk aan onder de naam CDA, waarna zij pas in 1980 officieel fuseerden tot één partij (DNPP, z.j.). Een andere historische overeenkomst tussen GroenLinks-PvdA en het CDA is dat er in de aanloop van beide fusies sprake was van een gezamenlijke tegenstander die de partijen onbewust verenigde. Bij het CDA was dit de PvdA van de jaren '70 onder Joop den Uyl, die erg polariseerde tegen CDA-lijsttrekker Van Agt en op die manier voor geslotenheid zorgde bij de partijen van het latere CDA (Bootsma & Breedveld, 1999). Bij het begin van de samenwerking tussen GroenLinks en PvdA was met name de VVD onder Mark Rutte de grote gezamenlijke tegenstander van beide partijen (Van de Ven, 2025).

Als laatste valt op dat beide fusies leidden tot interne kritiek en conflicten. Bij GroenLinks-PvdA kwam dit tot uiting bij het gezamenlijke congres in juni 2025 over het standpunt van een wapenembargo tegen Israël (Joosten, 2025). Ook bestaan er met *RoodVooruit* bij de PvdA en *LinksBoven* bij GroenLinks binnen beide partijen facties die kritisch tegenover de fusie staan (NOS, 2025b). Ook het CDA kreeg bij de fusie te maken met

conflicten en afsplitsingen. In 1975 richtten leden van de ARP en CHU uit onvrede over de fusie de RPF op (DNPP, z.j.). In 1995 volgde met de KPP ook een afsplitsing van katholieken die zich niet meer thuis voelden in het CDA. In dat opzicht is het opvallend dat de fusie van PvdA en GroenLinks nog niet tot een sociaaldemocratische- of groene afsplitsing geleid heeft, al is dit in de toekomst niet uitgesloten.

Hoe de nieuwe fusiepartij van PvdA en GroenLinks zich inhoudelijk en electoraal gaat ontwikkelen is lastig te voorspellen. Wel is het waarschijnlijk dat de nieuwe partij net als haar voorlopers een sociaaleconomische linkse positie en een sociaal-cultureel progressieve agenda zal proberen te combineren. Dit lijkt ook de beste strategie om de meeste kiezers die 2023 GroenLinks-PvdA gestemd hebben, vast te houden. Uit het onderzoek is namelijk gebleken dat het grootste gedeelte van het GroenLinks-PvdA-electoraat in 2023 zowel op inkomensverdeling als klimaatverandering links is. Ferme linkse standpunten op beide thema's zal dus niet veel kiezers afschrikken.

Ook is het zo dat in het electoraat geleidelijk intergenerationele vervanging op zal treden ten koste van de meer migratie-kritische vooroorlogse generatie en babyboomers. Daardoor wordt het voor de fusiepartij makkelijker om, net als op de issues inkomensverdeling en klimaatverandering, een linkse houding te hebben op integratie en migratie. De vraag is dan wel of de nieuwe partij daarmee aansluiting weet te vinden bij een breder electoraat dan alleen hoogopgeleide linkse kiezers. Daarnaast is het de vraag of de partij zich daarmee genoeg kan onderscheiden van partijen als D66, Partij voor de Dieren of VOLT, die in zekere zin hetzelfde electoraat aanspreken. Op dit moment lijkt de kiezersbasis van GroenLinks-PvdA erg wankel: een groot gedeelte van de kiezers stemde in 2021 nog D66. Het is niet vanzelfsprekend dat deze kiezers bij GroenLinks-PvdA blijven. Het is interessant om te observeren of de nieuwe partij in toekomst een brede linkse volkspartij zoals de PvdA in haar hoogtijdagen wordt, of meer een getuigenispartij als GroenLinks.

De eerste test volgt al snel: 29 oktober 2025 vinden de volgende Tweede Kamerverkiezingen plaats. Hieruit zal moeten blijken hoe stabiel het electoraat van GroenLinks-PvdA is.

Literatuur

- Aarts, K., & Thomassen, J. (2008). Dutch voters and the changing party space 1989–2006. *Acta politica*, 43, 203-234.
<https://doi.org/10.1057/ap.2008.6>
- Ares, M., & van Ditmars M. M. (2024). Who Continues to Vote for the Left? Social Class of Origin, Intergenerational Mobility, and Party Choice in Western Europe. In S. Häusermann & H. Kitschelt (Red.), *Beyond Social Democracy: The Transformation of the Left in Emerging Knowledge Societies* (pp. 120-140). Cambridge University Press.
- Bootsma, P. & Breedveld, W. (1999). *De verbeelding aan de macht: Het kabinet-Den Uyl 1973 1977*. Den Haag: Sdu uitgevers.
- Boy, D. (2002). France. In F. Müller-Rommel & T. Poguntke (Red.), *Green Parties in National Governments* (pp. 72-87). Londen: Frank Cass
- Blühdorn, I. (2004). 'New Green' Pragmatism in Germany – Green Politics beyond the Social Democratic Embrace? *Government and Opposition*, 39(4), 564–586.
<https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00136.x>
- Coffé, H. & Torenvlied, R. (2008). Explanatory Factors for the Merger of Political Parties. *Centre for the Study of Democracy, UC Irvine*.
Geraadpleegd van <http://escholarship.org/uc/item/1nd4n3j9>
- Coma, A., Johnson, E. W., & Schwadel, P. (2024). Elite Cueing, Gender, and the Partisan Gap in Environmental Support. *The Sociological Quarterly*, 65(4), 448–468.
<https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1080/00380253.2024.2347917>
- Czarnek, G., Kossowska, M. & Szwed, P. (2021). Right-wing ideology reduces the effects of education on climate change beliefs in more developed countries. *Nature Climate Change*, 11, 9–13.
<https://doi.org/10.1038/s41558-020-00930-6>
- Dalton, R. J. (2009). Economics, environmentalism and party alignments: A note on partisan change in advanced industrial democracies. *European Journal of Political Research*, 48(2), 161-175.

<https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1111/j.1475-6765.2008.00831.x>

De Vries, C. E. (2017). The cosmopolitan-parochial divide: changing patterns of party and electoral competition in the Netherlands and beyond. *Journal of European Public Policy*, 25(11), 1541–1565.

<https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1339730>

Dimock, M. (2019, 17 januari). Where Millennials end and Generation Z begins. *Pew Research Center*. Geraadpleegd op 9 september, van

<https://www.pewresearch.org/short-reads/2019/01/17/where-millennials-end-and-generation-z-begins/>

DNPP (z.j). *Ontstaansgeschiedenis CDA*. Geraadpleegd op 15 oktober, van

<https://cda-digitaal.dnpp.nl/ontstaansgeschiedenis-cda>

Gelepathis, M., & Giani, M. (2020). Inclusion without Solidarity: Education, Economic Security, and Attitudes toward Redistribution. *Political Studies*, 70(1), 45-61.

<https://doi.org/10.1177/0032321720933082>

GroenLinks-PvdA. (12 juni 2025). *GroenLinks en de PvdA worden één partij: leden stemmen massaal vóór*. Geraadpleegd op 2 september 2025, van

<https://groenlinkspvda.nl/nieuws/uitslag-referendum/>

Inglehart, R. (1977). Values, objective needs, and subjective satisfaction among western publics. *Comparative Political Studies*, 9(4), 429-458.

<https://doi.org/10.1177/001041407700900403>

Inglehart, R. (1984). The Changing Structure of Political Cleavages in Western Society. In R. J. Dalton, S. C. Flanagan & P. A. Beck (Red.), *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment?* (pp. 25-69). Princeton: Princeton University.

Ipsos. (2023, 4 december). *Kiezersonderzoek Tweede Kamerverkiezingen 2023*.

Geraadpleegd op 10 oktober 2025, van

https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2023-12/Kiezersonderzoek%20TK23_v1.0.pdf

- Jacobs, K., Lubbers, M., Spierings, N., & Voogd, R. (2024a). Dutch Parliamentary Election Study 2023 (DPES/NKO 2023) (Version 3) [Data set]. DANS Data Station Social Sciences and Humanities.
<https://doi.org/10.17026/SS/D62YTH>
- Jacobs, K., Lubbers, M., Spierings, N., & Voogd, R. (2024b, 27 maart). *Kiezersonderzoek 2023, deel 2: GroenLinks-PvdA*. StukRoodVlees. Geraadpleegd op 9 september 2025, van <https://stukroodvlees.nl/kiezersonderzoek-2023-deel-2-groenlinks-pvda/>
- Jennings, M. K., & Niemi, R.G. (1968). The transmission of political values from parent to child. *American Political Science Review*, 62(1): 169–184
<https://doi.org/10.2307/1953332>
- Joosten, C. (2025, 23 juni). Op partijcongres GroenLinks-PvdA blijkt: Timmermans kampt met generatieprobleem. *Elsevier Weekblad*. Geraadpleegd op 2 september, van <https://www.ewmagazine.nl/nederland/achtergrond/2025/06/frans-timmermans-groenlinks-pvda-partijcongres-jongeren-1485714/>
- Kunst, S. C. (2022). *The educational divide in openness towards globalisation in Western Europe*. (PhD Thesis, Universiteit van Amsterdam).
<https://pure.uva.nl/ws/files/67639645/Thesis.pdf>
- Lijphart, A (1981). Political Parties: Ideologies and Programs. In D. Butler, H.R. Penniman & A. Ranney (Red.), *Democracy at the Polls. A Comparative Study of Competitive National Elections*. Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research.
- Lipset, S.M., & Rokkan, S. (1967) Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. In S.M. Lipset & S. Rokkan (Red.), *Party Systems and Voter Alignments: Cross National Perspectives*. New York: The Free Press
- Lucardie, A.P.M., & Voerman, G. (Red.) (2010). *Van de straat naar de staat? GroenLinks 1990-2010*. Amsterdam: Boom.
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens, W. W. III. (1972). *The limits to growth: A report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind*. Universe Books

Mitteregger, R. (2021, 22 november). Young and green/old and red?. *Agenda Publica*.

Geraadpleegd op 2 september, van <https://agendapublica.es/noticia/13492/young-and-green-old-and-red>

Neundorff, A., & Smets, K. (2015). Political socialization and the making of citizens. In L. R. Sherrod, J. Torney-Purta, & C. A. Flanagan (Red.) *Oxford handbook topics in politics* (online ed.). Oxford University Press.

<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199935307.013.98>

Neundorff, A., Niemi, R.G., & Smets, K. (2016). The Compensation Effect of Civic Education on Political Engagement: How Civics Classes Make Up for Missing Parental Socialization. *Political Behavior*, 38, 921–949

Nicholson, S. P. (2012). Polarizing cues. *American Journal of Political Science*, 56(1), 52–66.

<https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2011.00541.x>

NOS. (2025a, 21 juni). Grote meerderheid leden PvdA en GroenLinks steunt volledig wapenembargo Israël. Geraadpleegd op 2 september 2025, van

<https://nos.nl/artikel/2571992-grote-meerderheid-leden-pvda-en-groenlinks-steunt-volledig-wapenembargo-israel>

NOS (2025b, 21 mei). Kritische leden GroenLinks-PvdA: fusiepartij moet links geluid laten horen. Geraadpleegd op 15 oktober 2025, van

<https://nos.nl/artikel/2568710-kritische-leden-groenlinks-pvda-fusiepartij-moet-links-geluid-laten-horen>

Oesch, D. (2006). *Redrawing the class map: Stratification and institutions in Britain, Germany, Sweden and Switzerland*. Londen: Palgrave Macmillan.

<https://doi.org/10.1057/9780230504592>

Oudenampsen, M. (2016). Opkomst en voortbestaan van de Derde Weg: Het raadsel van de missende veren. *B en M : Tijdschrift voor Beleid, Politiek en Maatschappij*, 43(3), 23-45.

<https://doi.org/10.5553/BenM/138900692016043003004>

Rekker, R. & De Lange, S. (2021). De vergrijzing van de PvdA:

oorzaken en oplossingen. *Socialisme & Democratie*, 78(6), 14-24.

Rekker, R. (2021). Jongeren en generatieverschillen. In T. Sipma, M. Lubbers, T. van der Meer, N. Spierings, & K. Jacobs (Red.), *Versplinterde vertegenwoordiging: Nationaal Kiezersonderzoek 2021* (pp. 141-150). SKON.

<https://www.dpes.nl/wp-content/uploads/2021/11/NKO-2021-Versplinterde-vertegenwoordiging.pdf>

Rooduijn, M., & Otjes, S. (2023, 14 november). Plaatjes van de electoraatjes 2023: GroenLinks-PvdA. Stuk Rood Vlees. Geraadpleegd van

<https://stukroodvlees.nl/plaatjes-van-de-electoraatjes-2023-groenlinks-pvda/>

Rüdig, W. (2002). Germany. In F. Müller-Rommel & T. Poguntke (Red.), *Green Parties in National Governments* (pp. 88-124). Hoboken: Taylor & Francis.

Scott, R. (2024). Why Are Graduates More Socially Liberal? Estimating the Effect of Higher Education on Political Values Through Variation in University Experience. *Political Studies*, 73(2), 885-903.

<https://doi.org/10.1177/00323217241266029>

Sewell, W. H. (1963). Some recent developments in socialization theory and research. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 349(1), 163-181.

<https://doi.org/10.1177/000271626334900115>

Steiner, N. D. (2024). The shifting issue content of left–right identification: cohort differences in Western Europe. *West European Politics*, 47(6), 1276-1303.

<https://doi.org/10.1080/01402382.2023.2214875>

Steenbergen, M. R., Edwards, E. E., & De Vries, C. E. (2007). Who's cueing whom? Mass elite linkages and the future of European integration. *European Union Politics*, 8(1), 13-35.

<https://doi.org/10.1177/1465116507073284>

Torcal, M., Martini, S., & Carty, E. (2025). Challenging by cueing? An investigation of party and leader cueing effects across mainstream and challenger party voters. *Political Behavior*, 47(1), 267-286.

<https://doi.org/10.1007/s11109-024-09950-w>

Van der Brug, W., & Rekker, R. (2020). Dealignment, realignment and generational differences in The Netherlands. *West European Politics*, 44(4), 776–801.

<https://doi.org/10.1080/01402382.2020.1774203>

Van de Ven, C. (2025). *Een links verhaal. Hoe GroenLinks en de PvdA ondanks alles één werden*. Amsterdam: Das Mag Uitgeverij.

Van Elsas, E. J., Miltenburg, E. M., & van der Meer, T. W. (2016). If I recall correctly. An event history analysis of forgetting and recollecting past voting behavior. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 26(3), 253-272.

<https://doi.org/10.1080/17457289.2016.1150286>

Voogd, R., Jacobs, K., Lubbers, M., & Spierings, N. (2024). Onderzoeksverantwoording. In R. Voogd, K. Jacobs, M. Lubbers & N. Spierings (Red.), *Van onderstroom naar Doorbraak: Onvrede en Migratie* (pp. 183-186). SKON.

<https://dpes.nl/wp-content/uploads/2024/07/NKO2023-Rapportage-De-verkiezingen-van-2023-1.pdf>

Zaller, J. (1992). *The Nature and Origin of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press

Bijlage 1: Dataset & operationalisaties

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van de dataset van het Nationaal Kiezersonderzoek van 2023:

Jacobs, K., Lubbers, M., Spierings, N., & Voogd, R. (2024). Dutch Parliamentary Election Study 2023 (DPES/NKO 2023) (Version 3) [Data set]. DANS Data Station Social Sciences and Humanities.

<https://doi.org/10.17026/SS/D62YTH>

In de dataset zijn alleen de GroenLinks-PvdA kiezers geselecteerd. Hiervoor eerst een groepsvariabele gemaakt en met behulp van de groepsvariabele zijn alleen de cases die GroenLinks-PvdA gestemd hebben geselecteerd:

```
RECODE V163 (3=1) (990 thru 999=SYSMIS) (ELSE=0) INTO GroenLinksPvdA2023.  
VARIABLE LABELS GroenLinksPvdA2023 'GLPvdA2023'.  
EXECUTE.
```

```
USE ALL.  
COMPUTE filter_$=(GroenLinksPvdA2023 = 1).  
VARIABLE LABELS filter_$ 'GroenLinksPvdA2023 = 1 (FILTER)'.  
VALUE LABELS filter_$ 0 'Not Selected' 1 'Selected'.  
FORMATS filter_$ (f1.0).  
FILTER BY filter_$.  
EXECUTE
```

De rest van de syntax is hieronder weergegeven.

*Variabele PvdA2021

```
RECODE V071 (6=1) (990 thru 999=SYSMIS) (ELSE=0) INTO PvdA2021.  
VARIABLE LABELS PvdA2021 'PvdA2021'  
EXECUTE.
```

*Variabele GroenLinks2021

```
RECODE V071 (7=1) (990 thru 999=SYSMIS) (ELSE=0) INTO GroenLinks2021.  
VARIABLE LABELS GroenLinks2021 'GL2021'.
```

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

EXECUTE.

*Variabele Anders 2021 (Andere partij of niet stemmer)

COMPUTE Anders_2021=(V070= 2 OR V070 = 3)OR (V071 NE 6 AND V071 NE 7).

EXECUTE.

*Variabele PvdAGLAnders2021

DO IF (V071 = 6).

COMPUTE PvdAGLAnders2021 = 1.

ELSE IF (V071 = 7).

COMPUTE PvdAGLAnders2021 = 2.

ELSE IF ((V071 NE 6 AND V071 NE 7) OR (V070 = 2 OR V070 = 3)).

COMPUTE PvdAGLAnders2021 = 3.

END IF.

*Variabele Generaties

RECODE V011 (1920 thru 1945=1) (1946 thru 1964=2) (1965 thru 1980=3) (1981 thru 1996=4)
(1996 thru 2020=5) INTO Generaties.

VARIABLE LABELS Generaties 'Generaties'.

EXECUTE.

*Variabele Inkomensverdeling positie variabele

RECODE V098 (1=1) (2=2) (3=3) (4=4) (5=5) (6=6) (7=7) (800 thru 1000=SYSMIS) INTO
Inkomensverdeling.

VARIABLE LABELS Inkomensverdeling 'Positie Inkomensverdeling'.

EXECUTE.

*Inkomensverdeling prioriteit variabele

RECODE P16 (0 thru 10=Copy) (900 thru 999=SYSMIS) INTO Inkomensverdeling_prioriteit2.

VARIABLE LABELS Inkomensverdeling_prioriteit2 'Prioriteit Inkomensverdeling'.

EXECUTE.

*Klimaatverandering positie variabele

RECODE N44 (1 thru 7=Copy) (900 thru 999=SYSMIS) INTO Klimaat_positie.

VARIABLE LABELS Klimaat_positie 'Positie Klimaatverandering'.

EXECUTE.

*Variabele Klimaatverandering prioriteit

```
RECODE P19 (0 thru 10=Copy) (900 thru 999=SYSMIS) INTO Klimaat_prioriteit2.  
VARIABLE LABELS Klimaat_prioriteit2 'Prioriteit Klimaat'.  
EXECUTE.
```

*Variabele Integratie positie

```
RECODE V118 (1=7) (2=6) (3=5) (4=4) (5=3) (6=2) (7=1) (900 thru 999=SYSMIS) INTO  
Integratie_positie.  
VARIABLE LABELS Integratie_positie 'Positie Integratie'.  
EXECUTE.
```

*Variabele Migratie prioriteit

```
RECODE P15 (900 thru 999=SYSMIS) (0 thru 10=Copy) INTO Migratie_prioriteit2.  
VARIABLE LABELS Migratie_prioriteit 'Prioriteit Migratie'.  
EXECUTE.
```

*Dummyvariabele Babyboomers

```
RECODE Generaties (2=1) (ELSE=0) INTO Babyboomers.  
VARIABLE LABELS Babyboomers 'Babyboomers_D1'.  
EXECUTE.
```

*Dummyvariabele Generatie X

```
RECODE Generaties (3=1) (ELSE=0) INTO GeneratieX.  
VARIABLE LABELS GeneratieX 'GeneratieX_D2'.  
EXECUTE.
```

*Dummyvariabele Millennials

```
RECODE Generaties (4=1) (ELSE=0) INTO Millennials.  
VARIABLE LABELS Millennials 'Millennials_D3'.  
EXECUTE.
```

*Dummyvariabele Generatie Z

```
RECODE Generaties (5=1) (ELSE=0) INTO GeneratieZ.
```

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

```
VARIABLE LABELS GeneratieZ 'GeneratieZ_D4'.  
EXECUTE.
```

*Variabele Hoger onderwijs

```
RECODE V368_recode (SYSMIS=SYSMIS) (5 thru 6=1) (ELSE=0) INTO Hoger_onderwijs.  
VARIABLE LABELS Hoger_onderwijs 'Hoger onderwijs'.  
EXECUTE.
```

*Variabelen sociale klasse op basis van vorig of huidig beroep

- RECODE N93 (1=4) (2=4) (3=3) (4 thru 6=2) (7 thru 10=1) (11 thru 999=SYSMIS) INTO Socialeklasse_vorigberoep.
VARIABLE LABELS Socialeklasse_beroep 'Sociale klasse (Vorig Beroep)'.
EXECUTE.
- RECODE V362 (1=4) (2=4) (3=3) (4 thru 6=2) (7 thru 10=1) (11 thru 999=SYSMIS) INTO Socialeklasse_huidigberoep.
VARIABLE LABELS Socialeklasse_huidigberoep 'Sociale klasse (Huidig beroep)'.
EXECUTE.
- COMPUTE Socialeklasse_samengevoegd = Socialeklasse_huidigberoep.
IF MISSING(Socialeklasse_huidigberoep) AND NOT
MISSING(Socialeklasse_vorigberoep) Socialeklasse_samengevoegd =
Socialeklasse_vorigberoep.
VARIABLE LABELS Socialeklasse_samengevoegd 'Sociale klasse (samengevoegd:
huidig of vorig beroep)'.
EXECUTE.

*Variabele arbeidersklasse

```
RECODE Socialeklasse_samengevoegd (1=1) (SYSMIS=SYSMIS) (2 thru 4=0) INTO  
Arbeidersklasse_beroep.  
VARIABLE LABELS Arbeidersklasse_beroep 'Arbeidersklasse (Beroep of vorig beroep)'.  
EXECUTE.
```

Bijlage 2: ANOVA-toetsen

ONEWAY Inkomensverdeling_positie BY Generaties

/ES=OVERALL

/STATISTICS DESCRIPTIVES

/PLOT MEANS

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=BONFERRONI ALPHA(0.05).

ANOVA

Positie Inkomensverdeling

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	10,017	4	2,504	2,058	,084
Within Groups	1105,834	909	1,217		
Total	1115,851	913			

Descriptives

Positie Inkomensverdeling

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
Vooroorlogse generatie	69	5,8116	,95910	,11546	5,5812	6,0420	4,00	7,00
Babyboomer	371	5,9084	1,07664	,05590	5,7984	6,0183	1,00	7,00
Generatie X	180	5,6222	1,15384	,08600	5,4525	5,7919	1,00	7,00
Millenials	224	5,8348	1,15772	,07735	5,6824	5,9873	2,00	7,00
Generatie Z	70	5,8000	1,05775	,12643	5,5478	6,0522	4,00	7,00
Total	914	5,8184	1,10552	,03657	5,7466	5,8901	1,00	7,00

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Positie Inkomensverdeling

Bonferroni

(I) Generaties	(J) Generaties	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
Vooroorlogse generatie	Babyboomer	-,09676	,14460	1,000	-,5037	,3101
	Generatie X	,18937	,15617	1,000	-,2501	,6288
	Millenials	-,02323	,15186	1,000	-,4506	,4041
	Generatie Z	,01159	,18711	1,000	-,5149	,5381
Babyboomer	Vooroorlogse generatie	,09676	,14460	1,000	-,3101	,5037
	Generatie X	,28613*	,10019	,044	,0042	,5681
	Millenials	,07353	,09333	1,000	-,1891	,3361
	Generatie Z	,10836	,14373	1,000	-,2961	,5128
Generatie X	Vooroorlogse generatie	-,18937	,15617	1,000	-,6288	,2501
	Babyboomer	-,28613*	,10019	,044	-,5681	-,0042
	Millenials	-,21260	,11041	,545	-,5233	,0981
	Generatie Z	-,17778	,15536	1,000	-,6150	,2594
Millenials	Vooroorlogse generatie	,02323	,15186	1,000	-,4041	,4506
	Babyboomer	-,07353	,09333	1,000	-,3361	,1891
	Generatie X	,21260	,11041	,545	-,0981	,5233
	Generatie Z	,03482	,15103	1,000	-,3902	,4598
Generatie Z	Vooroorlogse generatie	-,01159	,18711	1,000	-,5381	,5149
	Babyboomer	-,10836	,14373	1,000	-,5128	,2961
	Generatie X	,17778	,15536	1,000	-,2594	,6150
	Millenials	-,03482	,15103	1,000	-,4598	,3902

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

ONEWAY Inkomensverdeling_positie BY PvdAGLAnders2021

/STATISTICS DESCRIPTIVES

/PLOT MEANS

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=BONFERRONI ALPHA(0.05).

ANOVA

Positie Inkomensverdeling

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	30,759	2	15,380	13,013	<,001
Within Groups	1037,704	878	1,182		
Total	1068,463	880			

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Descriptives

Positie Inkomensverdeling

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
PvdA	246	5,9309	,99350	,06334	5,8061	6,0557	3,00	7,00
GroenLinks	221	6,0860	,98941	,06656	5,9548	6,2171	2,00	7,00
Anders	414	5,6473	1,18558	,05827	5,5328	5,7619	1,00	7,00
Total	881	5,8365	1,10189	,03712	5,7637	5,9094	1,00	7,00

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Positie Inkomensverdeling

Bonferroni

(I) Stem op PvdA, GroenLinks of anders	(J) Stem op PvdA, GroenLinks of anders	Mean Difference (I- J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
PvdA	GroenLinks	-,15508	,10076	,372	-,3968	,0866
	Anders	,28355*	,08752	,004	,0736	,4935
GroenLinks	PvdA	,15508	,10076	,372	-,0866	,3968
	Anders	,43863*	,09057	<,001	,2214	,6559
Anders	PvdA	-,28355*	,08752	,004	-,4935	-,0736
	GroenLinks	-,43863*	,09057	<,001	-,6559	-,2214

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

ONEWAY Inkomensverdeling_prioriteit2 BY Generaties

/ES=OVERALL

/STATISTICS DESCRIPTIVES

/PLOT MEANS

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=BONFERRONI ALPHA(0.05).

ANOVA

Positie Inkomensverdeling

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	10,017	4	2,504	2,058	,084
Within Groups	1105,834	909	1,217		
Total	1115,851	913			

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Descriptives

Prioriteit Inkomensverdeling

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
Vooroorlogse generatie	68	8,6029	1,78835	,21687	8,1701	9,0358	1,00	10,00
Babyboomer	373	8,4182	1,57326	,08146	8,2581	8,5784	1,00	10,00
Generatie X	181	7,8950	1,56170	,11608	7,6660	8,1241	1,00	10,00
Millenials	224	8,0000	1,41104	,09428	7,8142	8,1858	3,00	10,00
Generatie Z	72	7,6389	1,76272	,20774	7,2247	8,0531	3,00	10,00
Total	918	8,1656	1,58882	,05244	8,0627	8,2685	1,00	10,00

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Prioriteit Inkomensverdeling

Bonferroni

(I) Generaties	(J) Generaties	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
Vooroorlogse generatie	Babyboomer	,18471	,20648	1,000	-,3963	,7657
	Generatie X	,70791*	,22272	,015	,0812	1,3346
	Millenials	,60294	,21681	,055	-,0071	1,2130
	Generatie Z	,96405*	,26479	,003	,2190	1,7091
Babyboomer	Vooroorlogse generatie	-,18471	,20648	1,000	-,7657	,3963
	Generatie X	,52320*	,14185	,002	,1241	,9223
	Millenials	,41823*	,13236	,016	,0458	,7907
	Generatie Z	,77934*	,20157	,001	,2122	1,3465
Generatie X	Vooroorlogse generatie	-,70791*	,22272	,015	-1,3346	-,0812
	Babyboomer	-,52320*	,14185	,002	-,9223	-,1241
	Millenials	-,10497	,15650	1,000	-,5454	,3354
	Generatie Z	,25614	,21818	1,000	-,3578	,8701
Millenials	Vooroorlogse generatie	-,60294	,21681	,055	-1,2130	,0071
	Babyboomer	-,41823*	,13236	,016	-,7907	-,0458
	Generatie X	,10497	,15650	1,000	-,3354	,5454
	Generatie Z	,36111	,21214	,890	-,2358	,9580
Generatie Z	Vooroorlogse generatie	-,96405*	,26479	,003	-1,7091	-,2190
	Babyboomer	-,77934*	,20157	,001	-1,3465	-,2122
	Generatie X	-,25614	,21818	1,000	-,8701	,3578
	Millenials	-,36111	,21214	,890	-,9580	,2358

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

ONEWAY Klimaat_positie BY Generaties

/STATISTICS DESCRIPTIVES

/PLOT MEANS

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=BONFERRONI ALPHA(0.05).

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

ANOVA

Positie Klimaatverandering

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	43,653	4	10,913	6,142	<,001
Within Groups	1622,221	913	1,777		
Total	1665,875	917			

Descriptives

Positie Klimaatverandering

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
Vooroorlogse generatie	69	5,1159	1,43010	,17216	4,7724	5,4595	1,00	7,00
Babyboomer	371	5,7089	1,33413	,06926	5,5727	5,8451	1,00	7,00
Generatie X	179	5,7151	1,36668	,10215	5,5135	5,9167	1,00	7,00
Millenials	226	5,9956	1,29785	,08633	5,8255	6,1657	1,00	7,00
Generatie Z	73	5,8904	1,25346	,14671	5,5980	6,1829	1,00	7,00
Total	918	5,7505	1,34783	,04449	5,6632	5,8378	1,00	7,00

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Positie Klimaatverandering

Bonferroni

(I) Generaties	(J) Generaties	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
Vooroorlogse generatie	Babyboomer	-,59295*	,17476	,007	-1,0847	-,1012
	Generatie X	-,59914*	,18888	,016	-1,1306	-,0676
	Millenials	-,87963*	,18334	<,001	-1,3955	-,3637
	Generatie Z	-,77447*	,22381	,006	-1,4042	-,1447
Babyboomer	Vooroorlogse generatie	,59295*	,17476	,007	,1012	1,0847
	Generatie X	-,00619	,12131	1,000	-,3475	,3352
	Millenials	-,28668	,11248	,110	-,6032	,0298
	Generatie Z	-,18152	,17067	1,000	-,6618	,2987
Generatie X	Vooroorlogse generatie	,59914*	,18888	,016	,0676	1,1306
	Babyboomer	,00619	,12131	1,000	-,3352	,3475
	Millenials	-,28049	,13337	,357	-,6558	,0948
	Generatie Z	-,17533	,18511	1,000	-,6962	,3456
Millenials	Vooroorlogse generatie	,87963*	,18334	<,001	,3637	1,3955
	Babyboomer	,28668	,11248	,110	-,0298	,6032
	Generatie X	,28049	,13337	,357	-,0948	,6558
	Generatie Z	,10516	,17945	1,000	-,3998	,6101
Generatie Z	Vooroorlogse generatie	,77447*	,22381	,006	,1447	1,4042
	Babyboomer	,18152	,17067	1,000	-,2987	,6618
	Generatie X	,17533	,18511	1,000	-,3456	,6962
	Millenials	-,10516	,17945	1,000	-,6101	,3998

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

ONEWAY Klimaat_positie BY PvdAGLAnders2021

/STATISTICS DESCRIPTIVES

/PLOT MEANS

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=BONFERRONI ALPHA(0.05).

ANOVA

Positie Klimaatverandering

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	87,673	2	43,836	26,819	<,001
Within Groups	1440,029	881	1,635		
Total	1527,701	883			

Descriptives

Positie Klimaatverandering

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
PvdA	246	5,4065	1,39584	,08900	5,2312	5,5818	1,00	7,00
GroenLinks	221	6,2715	1,01737	,06844	6,1366	6,4064	1,00	7,00
Anders	417	5,7650	1,32919	,06509	5,6370	5,8929	1,00	7,00
Total	884	5,7919	1,31534	,04424	5,7050	5,8787	1,00	7,00

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Positie Klimaatverandering

Bonferroni

(I) Stem op PvdA, GroenLinks of anders	(J) Stem op PvdA, GroenLinks of anders	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
PvdA	GroenLinks	-,86499*	,11849	<,001	-1,1492	-,5808
	Anders	-,35848*	,10278	,002	-,6050	-,1120
GroenLinks	PvdA	,86499*	,11849	<,001	,5808	1,1492
	Anders	,50651*	,10638	<,001	,2514	,7617
Anders	PvdA	,35848*	,10278	,002	,1120	,6050
	GroenLinks	-,50651*	,10638	<,001	-,7617	-,2514

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

ONEWAY Klimaat_prioriteit2 BY Generaties

/STATISTICS DESCRIPTIVES

/PLOT MEANS

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=BONFERRONI ALPHA(0.05).

ANOVA

Prioriteit Klimaat

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	15,352	4	3,838	1,113	,349
Within Groups	3149,245	913	3,449		
Total	3164,597	917			

Descriptives

Prioriteit Klimaat

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
Vooroorlogse generatie	69	8,0145	2,19955	,26479	7,4861	8,5429	1,00	10,00
Babyboomer	372	8,4247	1,83033	,09490	8,2381	8,6113	,00	10,00
Generatie X	181	8,1602	1,85944	,13821	7,8875	8,4329	1,00	10,00
Millenials	224	8,2902	1,79453	,11990	8,0539	8,5265	1,00	10,00
Generatie Z	72	8,3750	1,82655	,21526	7,9458	8,8042	3,00	10,00
Total	918	8,3050	1,85770	,06131	8,1847	8,4253	,00	10,00

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Prioriteit Klimaat

Bonferroni

(I) Generaties	(J) Generaties	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
Vooroorlogse generatie	Babyboomer	-,41024	,24344	,923	-1,0952	,2748
	Generatie X	-,14573	,26277	1,000	-,8851	,5937
	Millenials	-,27569	,25571	1,000	-,9952	,4439
	Generatie Z	-,36051	,31289	1,000	-1,2409	,5199
Babyboomer	Vooroorlogse generatie	,41024	,24344	,923	-,2748	1,0952
	Generatie X	,26451	,16831	1,000	-,2091	,7381
	Millenials	,13455	,15707	1,000	-,3074	,5765
	Generatie Z	,04973	,23912	1,000	-,6231	,7226
Generatie X	Vooroorlogse generatie	,14573	,26277	1,000	-,5937	,8851
	Babyboomer	-,26451	,16831	1,000	-,7381	,2091
	Millenials	-,12996	,18562	1,000	-,6523	,3924
	Generatie Z	-,21478	,25878	1,000	-,9429	,5134
Millenials	Vooroorlogse generatie	,27569	,25571	1,000	-,4439	,9952
	Babyboomer	-,13455	,15707	1,000	-,5765	,3074
	Generatie X	,12996	,18562	1,000	-,3924	,6523
	Generatie Z	-,08482	,25161	1,000	-,7928	,6232
Generatie Z	Vooroorlogse generatie	,36051	,31289	1,000	-,5199	1,2409
	Babyboomer	-,04973	,23912	1,000	-,7226	,6231
	Generatie X	,21478	,25878	1,000	-,5134	,9429
	Millenials	,08482	,25161	1,000	-,6232	,7928

ONEWAY Klimaat_prioriteit2 BY PvdAGLAnders2021

/STATISTICS DESCRIPTIVES

/PLOT MEANS

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=BONFERRONI ALPHA(0.05).

ANOVA

Prioriteit Klimaat

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	108,149	2	54,075	16,822	<,001
Within Groups	2832,041	881	3,215		
Total	2940,190	883			

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Descriptives

Prioriteit Klimaat

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
PvdA	247	8,0243	1,99170	,12673	7,7747	8,2739	1,00	10,00
GroenLinks	222	8,9279	1,30583	,08764	8,7552	9,1006	3,00	10,00
Anders	415	8,2120	1,89031	,09279	8,0296	8,3945	,00	10,00
Total	884	8,3394	1,82477	,06137	8,2189	8,4598	,00	10,00

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Prioriteit Klimaat

Bonferroni

(I) Stem op PvdA, GroenLinks of anders	(J) Stem op PvdA, GroenLinks of anders	Mean Difference (I- J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
PvdA	GroenLinks	-,90364 [*]	,16581	<,001	-1,3014	-,5059
	Anders	-,18776	,14408	,579	-,5334	,1578
GroenLinks	PvdA	,90364 [*]	,16581	<,001	,5059	1,3014
	Anders	,71588 [*]	,14908	<,001	,3583	1,0735
Anders	PvdA	,18776	,14408	,579	-,1578	,5334
	GroenLinks	-,71588 [*]	,14908	<,001	-1,0735	-,3583

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

ONEWAY Integratie_positie BY Generaties

/STATISTICS DESCRIPTIVES

/PLOT MEANS

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=BONFERRONI ALPHA(0.05).

ANOVA

Positie Integratie

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	34,254	4	8,563	5,152	<,001
Within Groups	1522,432	916	1,662		
Total	1556,686	920			

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Descriptives

Positie Integratie

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
Vooroorlogse generatie	69	3,5072	1,33530	,16075	3,1865	3,8280	1,00	7,00
Babyboomer	374	3,9198	1,38316	,07152	3,7792	4,0604	1,00	7,00
Generatie X	181	4,1492	1,23597	,09187	3,9679	4,3305	1,00	7,00
Millenials	224	4,2232	1,20321	,08039	4,0648	4,3816	1,00	7,00
Generatie Z	73	4,0548	1,11667	,13070	3,7943	4,3153	1,00	6,00
Total	921	4,0185	1,30079	,04286	3,9343	4,1026	1,00	7,00

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Positie Integratie

Bonferroni

(I) Generaties	(J) Generaties	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
Vooroorlogse generatie	Babyboomer	-,41254	,16891	,148	-,8878	,0628
	Generatie X	-,64192*	,18240	,005	-1,1552	-,1287
	Millenials	-,71597*	,17750	<,001	-1,2154	-,2165
	Generatie Z	-,54755	,21646	,116	-1,1566	,0615
Babyboomer	Vooroorlogse generatie	,41254	,16891	,148	-,0628	,8878
	Generatie X	-,22939	,11673	,497	-,5579	,0991
	Millenials	-,30343	,10892	,055	-,6099	,0031
	Generatie Z	-,13501	,16496	1,000	-,5992	,3292
Generatie X	Vooroorlogse generatie	,64192*	,18240	,005	,1287	1,1552
	Babyboomer	,22939	,11673	,497	-,0991	,5579
	Millenials	-,07404	,12885	1,000	-,4366	,2885
	Generatie Z	,09438	,17875	1,000	-,4086	,5973
Millenials	Vooroorlogse generatie	,71597*	,17750	<,001	,2165	1,2154
	Babyboomer	,30343	,10892	,055	-,0031	,6099
	Generatie X	,07404	,12885	1,000	-,2885	,4366
	Generatie Z	,16842	,17375	1,000	-,3205	,6573
Generatie Z	Vooroorlogse generatie	,54755	,21646	,116	-,0615	1,1566
	Babyboomer	,13501	,16496	1,000	-,3292	,5992
	Generatie X	-,09438	,17875	1,000	-,5973	,4086
	Millenials	-,16842	,17375	1,000	-,6573	,3205

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

ONEWAY Integratie_positie BY PvdAGLAnders2021

/STATISTICS DESCRIPTIVES

/PLOT MEANS

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=BONFERRONI ALPHA(0.05).

ANOVA

Positie Integratie

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	25,014	2	12,507	7,557	<,001
Within Groups	1464,621	885	1,655		
Total	1489,635	887			

Descriptives

Positie Integratie

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
PvdA	249	3,8434	1,40978	,08934	3,6674	4,0193	1,00	7,00
GroenLinks	221	4,2941	1,17141	,07880	4,1388	4,4494	1,00	7,00
Anders	418	3,9809	1,26742	,06199	3,8590	4,1027	1,00	7,00
Total	888	4,0203	1,29592	,04349	3,9349	4,1056	1,00	7,00

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Positie Integratie

Bonferroni

(I) Stem op PvdA, GroenLinks of anders	(J) Stem op PvdA, GroenLinks of anders	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
PvdA	GroenLinks	-,45074*	,11889	<,001	-,7359	-,1656
	Anders	-,13749	,10298	,547	-,3845	,1095
GroenLinks	PvdA	,45074*	,11889	<,001	,1656	,7359
	Anders	,31326*	,10699	,011	,0566	,5699
Anders	PvdA	,13749	,10298	,547	-,1095	,3845
	GroenLinks	-,31326*	,10699	,011	-,5699	-,0566

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

ONEWAY Migratie_prioriteit2 BY Generaties

/STATISTICS DESCRIPTIVES

/PLOT MEANS

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=BONFERRONI ALPHA(0.05).

ANOVA

Prioriteit migratie

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	464,480	4	116,120	15,560	<,001
Within Groups	6679,302	895	7,463		
Total	7143,782	899			

Descriptives

Prioriteit migratie

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
Vooroorlogse generatie	65	5,5231	2,51935	,31249	4,8988	6,1473	,00	10,00
Babyboomer	367	4,6267	2,93642	,15328	4,3253	4,9281	,00	10,00
Generatie X	178	3,8371	2,57791	,19322	3,4558	4,2184	,00	10,00
Millenials	220	3,3909	2,64003	,17799	3,0401	3,7417	,00	10,00
Generatie Z	70	2,8571	2,45118	,29297	2,2727	3,4416	,00	10,00
Total	900	4,0956	2,81893	,09396	3,9111	4,2800	,00	10,00

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Prioriteit migratie
Bonferroni

(I) Generaties	(J) Generaties	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
Vooroorlogse generatie	Babyboomer	,89637	,36763	,150	-,1381	1,9309
	Generatie X	1,68600*	,39590	<,001	,5719	2,8001
	Millenials	2,13217*	,38566	<,001	1,0469	3,2174
	Generatie Z	2,66593*	,47056	<,001	1,3418	3,9901
Babyboomer	Vooroorlogse generatie	-,89637	,36763	,150	-1,9309	,1381
	Generatie X	,78962*	,24952	,016	,0875	1,4918
	Millenials	1,23579*	,23293	<,001	,5803	1,8913
	Generatie Z	1,76956*	,35630	<,001	,7669	2,7722
Generatie X	Vooroorlogse generatie	-1,68600*	,39590	<,001	-2,8001	-,5719
	Babyboomer	-,78962*	,24952	,016	-1,4918	-,0875
	Millenials	,44617	,27541	1,000	-,3288	1,2212
	Generatie Z	,97994	,38541	,112	-,1046	2,0645
Millenials	Vooroorlogse generatie	-2,13217*	,38566	<,001	-3,2174	-1,0469
	Babyboomer	-1,23579*	,23293	<,001	-1,8913	-,5803
	Generatie X	-,44617	,27541	1,000	-1,2212	,3288
	Generatie Z	,53377	,37488	1,000	-,5212	1,5887
Generatie Z	Vooroorlogse generatie	-2,66593*	,47056	<,001	-3,9901	-1,3418
	Babyboomer	-1,76956*	,35630	<,001	-2,7722	-,7669
	Generatie X	-,97994	,38541	,112	-2,0645	,1046
	Millenials	-,53377	,37488	1,000	-1,5887	,5212

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

ONEWAY Migratie_prioriteit2 BY PvdAGLAnders2021

/STATISTICS DESCRIPTIVES

/PLOT MEANS

/MISSING ANALYSIS

/CRITERIA=CILEVEL(0.95)

/POSTHOC=BONFERRONI ALPHA(0.05).

ANOVA

Prioriteit migratie

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	219,528	2	109,764	14,612	<,001
Within Groups	6490,437	864	7,512		
Total	6709,965	866			

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Descriptives

Prioriteit migratie

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
PvdA	242	4,6033	2,69310	,17312	4,2623	4,9443	,00	10,00
GroenLinks	219	3,2466	2,77165	,18729	2,8774	3,6157	,00	10,00
Anders	406	4,1502	2,75225	,13659	3,8817	4,4188	,00	10,00
Total	867	4,0484	2,78356	,09453	3,8629	4,2340	,00	10,00

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Prioriteit migratie

Bonferroni

(I) Stem op PvdA, GroenLinks of anders	(J) Stem op PvdA, GroenLinks of anders	Mean Difference (I- J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
PvdA	GroenLinks	1,35673 [*]	,25562	<,001	,7436	1,9699
	Anders	,45306	,22259	,126	-,0808	,9870
GroenLinks	PvdA	-1,35673 [*]	,25562	<,001	-1,9699	-,7436
	Anders	-,90367 [*]	,22979	<,001	-1,4549	-,3525
Anders	PvdA	-,45306	,22259	,126	-,9870	,0808
	GroenLinks	,90367 [*]	,22979	<,001	,3525	1,4549

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Bijlage 3: Regressieanalyses

Hierbij de syntax en bijbehorende figuren van de regressieanalyses:

REGRESSION

```
/MISSING LISTWISE
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL CHANGE
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
/NOORIGIN
/DEPENDENT Inkomensverdeling_prioriteit2
/METHOD=ENTER Babyboomers GeneratieX Millennials GeneratieZ
/METHOD=ENTER Arbeidersklasse_beroep PvdA2021.
```

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	R Square Change	Change Statistics			Sig. F Change
						F Change	df1	df2	
1	,206 ^a	,043	,038	1,55462	,043	8,514	4	765	<,001
2	,236 ^b	,056	,048	1,54610	,013	5,223	2	763	,006

a. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1

b. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1, Arbeidersklasse (Beroep of vorig beroep), PvdA2021

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	82,306	4	20,576	8,514	<,001 ^b
	Residual	1848,875	765	2,417		
	Total	1931,181	769			
2	Regression	107,278	6	17,880	7,480	<,001 ^c
	Residual	1823,902	763	2,390		
	Total	1931,181	769			

a. Dependent Variable: Prioriteit Inkomensverdeling

b. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1

c. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1, Arbeidersklasse (Beroep of vorig beroep), PvdA2021

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
1	(Constant)	8,767	,201		43,680	<,001		
	Babyboomers_D1	-,325	,218	-,101	-1,489	,137	,270	3,707
	GeneratieX_D2	-,941	,239	-,231	-3,937	<,001	,363	2,755
	Millennials_D3	-,803	,230	-,220	-3,494	<,001	,316	3,160
	GeneratieZ_D4	-1,087	,298	-,169	-3,650	<,001	,583	1,714
2	(Constant)	8,475	,220		38,454	<,001		
	Babyboomers_D1	-,231	,220	-,072	-1,049	,294	,262	3,815
	GeneratieX_D2	-,787	,245	-,193	-3,215	,001	,342	2,921
	Millennials_D3	-,596	,238	-,163	-2,498	,013	,291	3,440
	GeneratieZ_D4	-,965	,307	-,150	-3,148	,002	,544	1,839
	Arbeidersklasse (Beroep of vorig beroep)	,268	,129	,075	2,080	,038	,945	1,058
	PvdA2021	,318	,130	,091	2,449	,015	,898	1,114

a. Dependent Variable: Prioriteit Inkomensverdeling

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL CHANGE

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT Arbeidersklasse_beroep

/METHOD=ENTER Babyboomers GeneratieX Millennials GeneratieZ.

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	R Square Change	Change Statistics			Sig. F Change
						F Change	df1	df2	
1	,243 ^a	,059	,054	,43490	,059	12,515	4	796	<,001

a. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	9,469	4	2,367	12,515	<,001 ^b
	Residual	150,556	796	,189		
	Total	160,025	800			

a. Dependent Variable: Arbeidersklasse (Beroep of vorig beroep)

b. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
1	(Constant)	,323	,054		5,989	<,001		
	Babyboomers_D1	-,017	,059	-,019	-,288	,773	,280	3,573
	GeneratieX_D2	-,044	,065	-,038	-,682	,496	,376	2,663
	Millennials_D3	-,194	,062	-,189	-3,134	,002	,326	3,072
	GeneratieZ_D4	,238	,079	,137	3,020	,003	,574	1,743

a. Dependent Variable: Arbeidersklasse (Beroep of vorig beroep)

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL CHANGE

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT PvdA2021

/METHOD=ENTER Babyboomers GeneratieX Millennials GeneratieZ.

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	R Square Change	Change Statistics			Sig. F Change
						F Change	df1	df2	
1	,304 ^a	,093	,089	,42469	,093	23,275	4	913	<,001

a. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	16,791	4	4,198	23,275	<,001 ^b
	Residual	164,669	913	,180		
	Total	181,461	917			

a. Dependent Variable: PvdA2021

b. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
1	(Constant)	,618	,052		11,993	<,001		
	Babyboomers_D1	-,272	,056	-,300	-4,854	<,001	,260	3,850
	GeneratieX_D2	-,397	,061	-,353	-6,557	<,001	,344	2,908
	Millennials_D3	-,477	,059	-,463	-8,119	<,001	,306	3,265
	GeneratieZ_D4	-,522	,072	-,318	-7,290	<,001	,524	1,909

a. Dependent Variable: PvdA2021

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL CHANGE

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT Klimaat_positie

/METHOD=ENTER Babyboomers GeneratieX Millennials GeneratieZ

/METHOD=ENTER Hoger_onderwijs GroenLinks2021.

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	R Square Change	Change Statistics			Sig. F Change
						F Change	df1	df2	
1	,160 ^a	,025	,021	1,30018	,025	5,727	4	877	<,001
2	,267 ^b	,071	,065	1,27085	,046	21,472	2	875	<,001

a. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1

b. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1, GL2021, Hoger onderwijs

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	38,722	4	9,681	5,727	<,001 ^b
	Residual	1482,543	877	1,690		
	Total	1521,265	881			
2	Regression	108,078	6	18,013	11,153	<,001 ^c
	Residual	1413,187	875	1,615		
	Total	1521,265	881			

a. Dependent Variable: Positie Klimaatverandering

b. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1

c. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1, GL2021, Hoger onderwijs

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
1	(Constant)	5,250	,163		32,303	<,001		
	Babyboomers_D1	,470	,176	,176	2,666	,008	,255	3,928
	GeneratieX_D2	,510	,191	,154	2,678	,008	,338	2,960
	Millennials_D3	,815	,185	,266	4,403	<,001	,303	3,297
	GeneratieZ_D4	,706	,226	,143	3,117	,002	,525	1,903
2	(Constant)	5,085	,164		30,974	<,001		
	Babyboomers_D1	,362	,173	,136	2,093	,037	,252	3,964
	GeneratieX_D2	,339	,188	,102	1,802	,072	,331	3,020
	Millennials_D3	,572	,185	,187	3,087	,002	,289	3,457
	GeneratieZ_D4	,508	,224	,103	2,275	,023	,515	1,942
	Hoger onderwijs	,289	,092	,107	3,160	,002	,931	1,074
	GL2021	,547	,101	,180	5,437	<,001	,964	1,037

a. Dependent Variable: Positie Klimaatverandering

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL CHANGE

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT Hoger_onderwijs

/METHOD=ENTER Babyboomers GeneratieX Millennials GeneratieZ.

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	R Square Change	Change Statistics			Sig. F Change
						F Change	df1	df2	
1	,251 ^a	,063	,059	,47275	,063	15,934	4	945	<,001

a. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	14,244	4	3,561	15,934	<,001 ^b
	Residual	211,204	945	,223		
	Total	225,448	949			

a. Dependent Variable: Hoger onderwijs

b. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
1	(Constant)	,437	,056		7,782	<,001		
	Babyboomers_D1	,095	,061	,095	1,554	,121	,262	3,811
	GeneratieX_D2	,208	,066	,169	3,150	,002	,346	2,888
	Millennials_D3	,366	,064	,325	5,724	<,001	,307	3,262
	GeneratieZ_D4	,076	,078	,043	,983	,326	,519	1,926

a. Dependent Variable: Hoger onderwijs

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL CHANGE

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT GroenLinks2021

/METHOD=ENTER Babyboomers GeneratieX Millennials GeneratieZ.

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	R Square Change	Change Statistics			Sig. F Change
						F Change	df1	df2	
1	,159 ^a	,025	,021	,42388	,025	5,944	4	913	<,001

a. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	4,272	4	1,068	5,944	<,001 ^b
	Residual	164,042	913	,180		
	Total	168,314	917			

a. Dependent Variable: GL2021

b. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
1	(Constant)	,059	,051		1,144	,253		
	Babyboomers_D1	,150	,056	,172	2,689	,007	,260	3,850
	GeneratieX_D2	,207	,060	,190	3,418	<,001	,344	2,908
	Millennials_D3	,241	,059	,243	4,108	<,001	,306	3,265
	GeneratieZ_D4	,284	,071	,179	3,970	<,001	,524	1,909

a. Dependent Variable: GL2021

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL CHANGE

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT Integratie_positie

/METHOD=ENTER Babyboomers GeneratieX Millennials GeneratieZ

/METHOD=ENTER Hoger_onderwijs PvdA2021.

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	R Square Change	Change Statistics			Sig. F Change
						F Change	df1	df2	
1	,132 ^a	,017	,013	1,28899	,017	3,890	4	881	,004
2	,149 ^b	,022	,015	1,28737	,005	2,112	2	879	,122

a. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1

b. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1, Hoger onderwijs, PvdA2021

ANOVA^a

Model		Sum of Squares		df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	25,853		4	6,463	3,890	,004 ^b
	Residual	1463,781		881	1,661		
	Total	1489,634		885			
2	Regression	32,855		6	5,476	3,304	,003 ^c
	Residual	1456,780		879	1,657		
	Total	1489,634		885			

a. Dependent Variable: Positie Integratie

b. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1

c. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1, Hoger onderwijs, PvdA2021

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
1	(Constant)	3,578	,161		22,207	<,001		
	Babyboomers_D1	,346	,175	,131	1,979	,048	,253	3,945
	GeneratieX_D2	,578	,189	,177	3,065	,002	,336	2,980
	Millennials_D3	,618	,184	,204	3,366	<,001	,304	3,295
	GeneratieZ_D4	,481	,224	,099	2,141	,033	,525	1,904
2	(Constant)	3,607	,180		20,011	<,001		
	Babyboomers_D1	,296	,177	,112	1,671	,095	,246	4,059
	GeneratieX_D2	,494	,194	,151	2,548	,011	,317	3,151
	Millennials_D3	,504	,192	,166	2,624	,009	,277	3,614
	GeneratieZ_D4	,393	,231	,081	1,705	,089	,496	2,017
	Hoger onderwijs	,130	,093	,049	1,409	,159	,928	1,078
	PvdA2021	-,137	,102	-,047	-1,342	,180	,897	1,115

a. Dependent Variable: Positie Integratie

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL CHANGE

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT Hoger_onderwijs

/METHOD=ENTER Babyboomers GeneratieX Millennials GeneratieZ.

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	R Square Change	Change Statistics			Sig. F Change
						F Change	df1	df2	
1	,251 ^a	,063	,059	,47275	,063	15,934	4	945	<,001

a. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	14,244	4	3,561	15,934	<,001 ^b
	Residual	211,204	945	,223		
	Total	225,448	949			

a. Dependent Variable: Hoger onderwijs

b. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
1	(Constant)	,437	,056		7,782	<,001		
	Babyboomers_D1	,095	,061	,095	1,554	,121	,262	3,811
	GeneratieX_D2	,208	,066	,169	3,150	,002	,346	2,888
	Millennials_D3	,366	,064	,325	5,724	<,001	,307	3,262
	GeneratieZ_D4	,076	,078	,043	,983	,326	,519	1,926

a. Dependent Variable: Hoger onderwijs

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL CHANGE

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT PvdA2021

/METHOD=ENTER Babyboomers GeneratieX Millennials GeneratieZ.

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	R Square Change	Change Statistics			Sig. F Change
						F Change	df1	df2	
1	,304 ^a	,093	,089	,42469	,093	23,275	4	913	<,001

a. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	16,791	4	4,198	23,275	<,001 ^b
	Residual	164,669	913	,180		
	Total	181,461	917			

a. Dependent Variable: PvdA2021

b. Predictors: (Constant), GeneratieZ_D4, GeneratieX_D2, Millennials_D3, Babyboomers_D1

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
1	(Constant)	,618	,052		11,993	<,001		
	Babyboomers_D1	-,272	,056	-,300	-4,854	<,001	,260	3,850
	GeneratieX_D2	-,397	,061	-,353	-6,557	<,001	,344	2,908
	Millennials_D3	-,477	,059	-,463	-8,119	<,001	,306	3,265
	GeneratieZ_D4	-,522	,072	-,318	-7,290	<,001	,524	1,909

a. Dependent Variable: PvdA2021

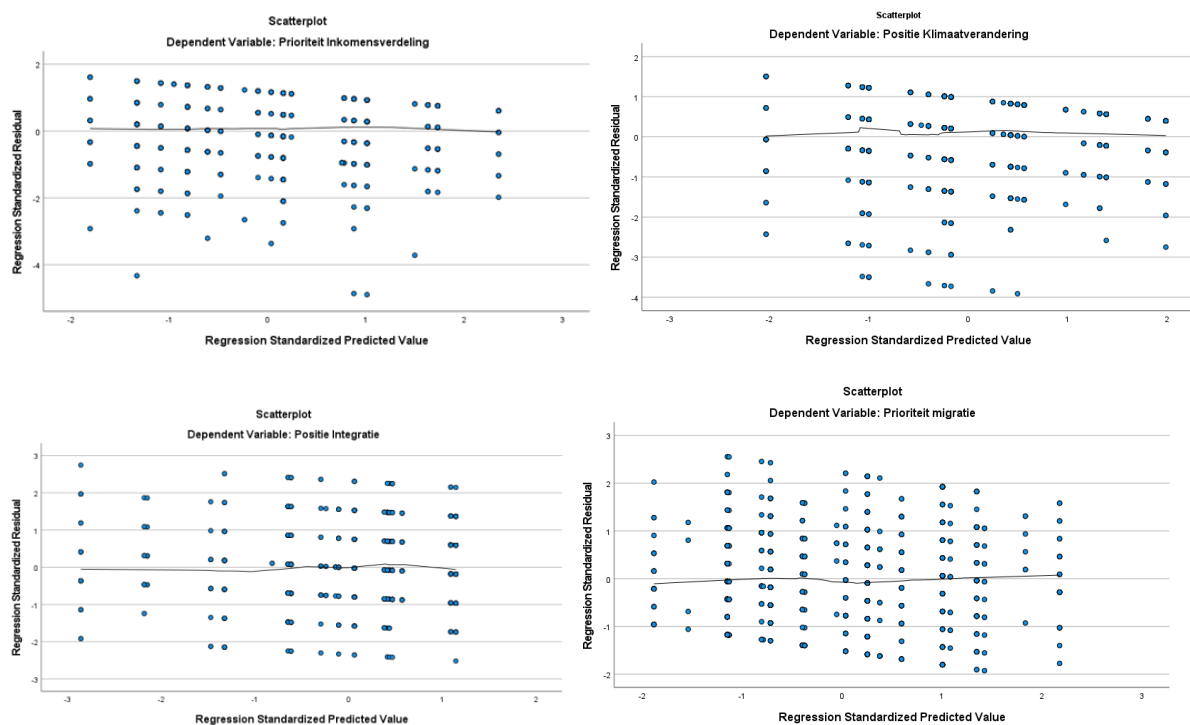
Bijlage: 4: Assumpties

Onafhankelijkheid

De assumptie van onafhankelijkheid is dat de observaties onafhankelijk zijn en er sprake is van een aselechte steekproef. Bij het Nationaal Kiezersonderzoek van 2023 is er gebruik gemaakt van onafhankelijke steekproeven van individuen en de individuen hebben onafhankelijk van elkaar antwoord gegeven op de surveyvragen. De assumptie van onafhankelijkheid is dus niet geschonden.

Lineariteit & homoscedasticiteit

Lineariteit is getoetst met behulp van residuenplots van de vier regressieanalyses. In de figuren hieronder is te zien dat de residuen af en toe van de nullijn afwijken, maar de gemiddelde spreiding nog wel redelijk dicht bij nul ligt, waardoor de assumptie van lineariteit niet wordt geschonden. Ook de assumptie van homoscedasticiteit is getest met behulp van de residuenplots. Er is geen patroon te zien in een van de residuenplots, wat erop wijst dat de spreiding overal redelijk gelijk is en ook deze assumptie dus niet wordt geschonden.

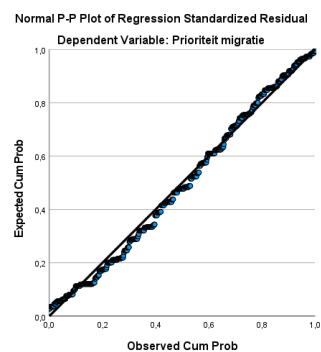
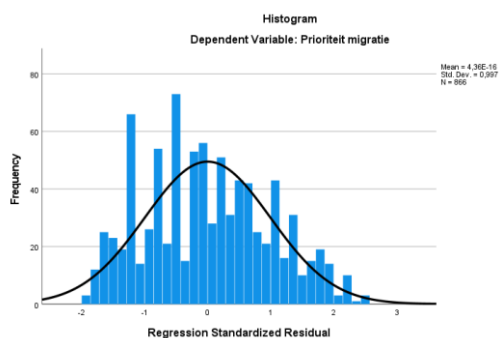
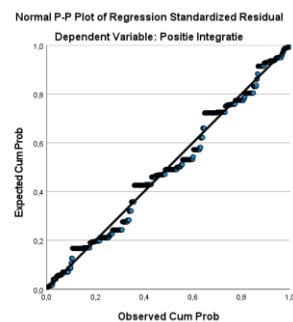
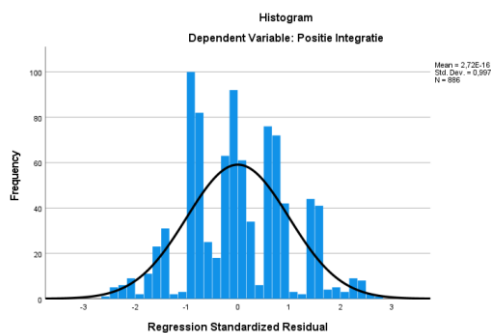
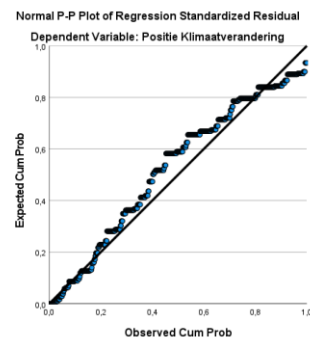
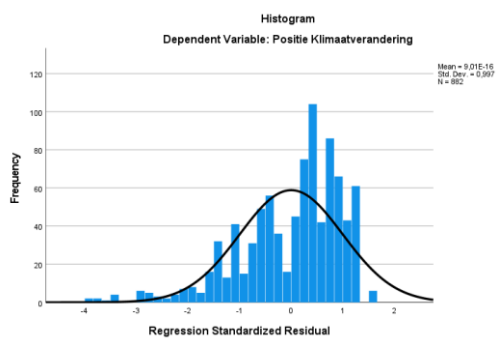
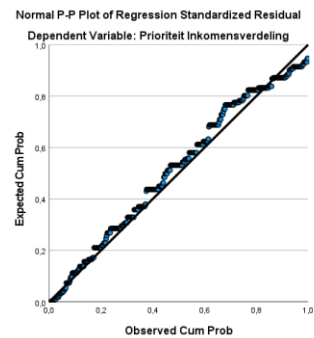
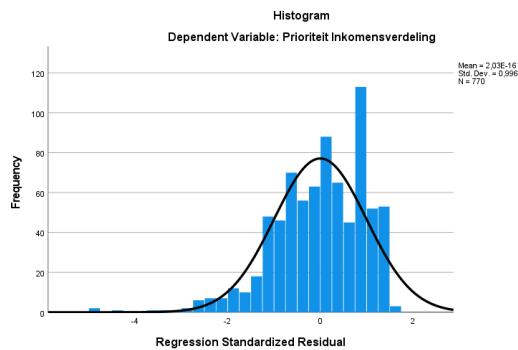

Normaliteit

De assumptie van normaliteit wordt geschonden bij de regressieanalyses met als afhankelijke variabelen de positie op klimaatverandering en de positie op integratie. In het histogram bij de toets met 'Positie klimaatverandering' als afhankelijke variabele is er sprake van een linksscheve verdeling en dit is ook terug te zien in het bijbehorende PP-plot. In het histogram

Schaudt – Rode boomers en groene Gen Z'ers?

van de regressieanalyse 'Positie integratie' is gepiektheid te zien en ook in het PP-plot wijken de punten af van de lijn. Bij de andere twee regressieanalyses zijn geen opvallende zaken ontdekt, dus deze voldoen wel aan de assumptie van de normale verdeling. Door de schending van deze assumptie is enige voorzichtigheid geboden bij het verbinden van conclusies uit de regressieanalyses, omdat met de schending van normaliteit de regressiecoëfficiënten en het bijbehoren significantieniveau minder betrouwbaar worden.

Multicollineariteit

Multicollineariteit is gemeten met de VIF-scores, die weergegeven zijn in de regressiemodellen. De gehanteerde grenswaarde gehanteerd is 4. In tabel 9 en tabel 10 in de tekst is te zien dat in beide modellen de dummyvariabele 'Babyboomers' een hogere VIF-waarde dan 4 heeft ($VIF=4,05$ & $VIF=4,22$) en er dus sprake is van multicollineariteit. Dit komt waarschijnlijk omdat de generatie-variabelen allemaal conceptuele overlap met leeftijd hebben. Toch is de multicollineariteit beheersbaar omdat er verder geen andere leeftijdsvariabele in het model zit en de VIF-scores van de overige variabelen allemaal duidelijk onder de grenswaarde van 4 zitten.

Bijlage 5: Reflectie gebruik AI

Tijdens het schrijven van deze scriptie heb ik regelmatig gebruik gemaakt van kunstmatige intelligentie. Dit was echter vooral instrumenteel van aard, zoals bij het herschrijven van slechtlopende zinnen en fouten in de SPSS-codes. Voordat ik begonnen ben met het schrijven van de scriptie, heb ik het ook als inspiratie gebruikt. Ook voor controle van de APA-citaties heb ik AI gebruikt. Inhoudelijk heb ik AI niet toegepast, omdat dit niet ethisch verantwoord is.